

Erasmus+ projekat „Bolje akademske kvalifikacije kroz obezbeđenje kvaliteta“

Agencija za kontrolu i obezbeđenje kvaliteta visokog obrazovanja

ANALIZA

o

kompetencijama nastavnika na ustanovama visokog obrazovanja u Crnoj Gori

Autori:

Prof.dr Dijana Vučković

Prof dr. Maja Drakić

Prof dr. Aleksandra Despotović

Milica Kavedžić

Ana Rutović

Sufinancirano sredstvima
programa Evropske unije
Erasmus+

SADRŽAJ

UVOD	6
1. OKVIR ISTRAŽIVANJA	7
1.1. SVRHA ISTRAŽIVANJA	7
1.2. ZAKONODAVNI OKVIR	7
1.3. STRUKTURA UPITNIKA.....	8
1.4. ISTRAŽIVAČKI UZORAK KOD UPITNIKA	8
1.5. KOORDINISANI INTERJVUI	10
2. EVALUACIJA NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA PO OBLASTIMA ISTRAŽIVANJA NA OSNOVU UPITNIKA ZA STUDENTE I NASTAVNIKE.....	11
2.1. KURIKULUM	12
2.1.1. Dostupnost kurikuluma za predmete studentima	12
2.1.2. Inoviranje kurikuluma od strane nastavnika	14
2.1.3. Značaj inoviranja kurikuluma s aspekta unaprjeđenja kvaliteta nastavnog procesa.....	15
2.1.4. Osavremenjivanje literature u skladu sa aktuelnim trendovima od strane nastavnika.....	16
2.1.5. Struktura kurikuluma.....	17
2.1.6. Usklađenost kurikuluma sa potrebama struke i interesovanjima studenata	17
2.2. Planiranje i organizacija nastave	19
2.2.1. Nastava se planira i realizuje u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom.....	19
2.2.2. Nastava je dobro strukturirana i raspoloživo vrijeme je racionalno iskorišćeno	21
2.2.3. Organizacija nastave doprinosi razvijanju kritičkog mišljenja	22
2.2.4. U nastavi se primjenjuju različite nastavne metode i oblici rada koji odgovaraju potrebama studenata za određeni studijski program.....	24
2.2.5. Organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi	25
2.2.6. Značaj primjenjivanja rezultata sopstvenih naučnih istraživanja u unaprjeđenju nastave.	27
2.2.7. Zadovoljstvo nastavnika povratnim informacijama od strane studenata.....	27
2.2.8. Korišćenje rezultata dobijenih u postupku samovrednovanja za unaprjeđenje nastavničke prakse	28
2.3. Vrednovanje rada studenata.....	29
2.3.1. Upoznatost sa kriterijumima ocjenjivanja.....	29
2.3.2. Podložnost kriterijuma ocjenjivanja promjenama tokom semestra	30
2.3.3. Kontinuirano praćenje i evidentiranje napretka studenata u postizanju ishoda učenja	31
2.3.4. Nastavnik nepristrasnim i kvalitetnim ocjenjivanjem podstiče studente	33
2.4. Mentorski rad	35
2.4.1. Nastavnik iskazuje interesovanje za pružanje mentorstva	36
2.4.2. Nastavnik uspostavlja i održava podsticajan mentorski odnos.....	37
2.4.3. Nastavnik osposobljava studenta za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja ...	39

2.4.4. Nastavnik je dostupan i pruža podršku studentu u toku izrade akademskih radova	40
2.4.5. Nastavnik kontinuirano prati i usmjerava rad studenta.....	42
2.5. Procjena kompetencija nastavnika.....	44
2.5.1. Prilagođavanje nastavnog sadržaja potrebama studenata	44
2.5.2. Primjena novih tehnologija u nastavi.....	45
2.5.3. Interdisciplinarni pristup nastavi.....	47
2.5.4. Interakcija između studenata i nastavnika.....	48
2.5.5. Podsticanje kritičkog mišljenja u nastavi i naučnoistraživačkom radu studenata	50
2.5.6. Primjena različitih nastavnih metoda.....	52
2.5.7. Uvažavanje individualnosti i stavova studenata	53
2.5.8. Upućivanje studenata na dodatne izvore znanja	54
2.5.9. Akademsko pisanje studenata.....	55
2.5.10. Podsticanje intelektualne radoznalosti studenata	56
2.5.11. Grupni rad u nastavi	56
2.5.12. Sumiranje gradiva na času.....	57
2.5.13. Komunikacija sa studentima putem onlajn platformi	58
2.5.14. Usavršavanje digitalnih kompetencija nastavnika	59
2.5.15. Definisanje ishoda učenja.....	59
2.5.16. Pripremljenost nastavnika za čas	60
2.5.17. Izlaganje nastavnog sadržaja.....	61
2.5.18. Potkrepljivanje izlaganja primjerima	62
2.5.19. Uticaj samoevaluacije na unaprjeđenje rada nastavnika.....	62
2.5.20. Primjena rezultata vlastitih istraživanja u nastavi.....	63
2.5.22. Glavne osobine ili vještine univerzitetskog nastavnika	66
2.5.23. Kvalitet visokog obrazovanja.....	68
2.6. Profesionalno usavršavanje nastavnika	74
2.6.1. Način obrazovanja za poslove nastavnika	74
2.6.2. Izučavane discipline.....	75
2.6.3. Zadovoljstvo brojem treninga	76
2.6.4. Motivacija za pedagoško usavršavanje putem kriterijuma za izbor u akademsko zvanje ..	76
2.6.5. Učešće u samoevaluaciji ustanove	77
2.7. Uticaj pandemije Covid-19 na sektor obrazovanja.....	79
2.7.1. Organizacija nastave na daljinu za vrijeme pandemije	79
2.7.2. Funkcionisanje nastave u onlajn okruženju	80
2.7.3. Objektivnost ocjenjivanja i opterećenje.....	82
2.7.4. Uticaj pandemije na mobilnost studenata	83

2.7.5. Organizacija nastave nakon pandemije.....	84
2.7.6. Lični stavovi prema onlajn nastavi	85
3. EVALUACIJA NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA PO OBLASTIMA ISTRAŽIVANJA NA OSNOVU KOORDINISANIH INTERVJUA SA RUKOVODSTVOM USTANOVA VISOKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI.....	88
3.1. Kurikulum	88
3.1.1. Percepција руководства уstanova visokog obrazovanja o dostupnosti kurikuluma.....	88
3.1.2. Značaj inoviranja kurikuluma s aspekta rukovodstva ustanova visokog obrazovanja	88
3.1.3. Percepција руководства ustanova visokog obrazovanja po pitanju osavremenjivanja literature.....	89
3.2. Planiranje i organizacija nastave	89
3.2.1. Percepција руководства ustanova visokog obrazovanja u vezi sa planiranjem i organizacijom nastave.....	89
.....	89
3.2.2. Percepција ustanova visokog obrazovanja u vezi sa rezultatima dobijenim u postupku samovrednovanja i njihovom primjenom	90
3.3. Vrednovanje rada studenata.....	90
3.3.1. Percepција руководства ustanova visokog obrazovanja u vezi sa kriterijumima za ocjenjivanje	90
3.4. Mentorski rad	90
3.4.1. Percepција руководства ustanova visokog obrazovanja u vezi sa mentorstvom	91
3.5. Procjena kompetencija.....	91
3.5.1. Percepција руководства ustanova visokog obrazovanja u vezi sa nastavničkim radom.....	92
3.5.2. Stav rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa glavnom osobinom ili vještinom koju treba da posjeduje dobar nastavnik u visokom obrazovanju.....	93
3.5.3. Stav rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa kvalitetom visokog obrazovanja u Crnoj Gori	94
3.6. Profesionalno usavršavanje nastavnika	95
3.6.1. Percepција руководства ustanova o načinima pripreme nastavnika za rad u nastavi.....	96
3.6.2. Upoznatost rukovodstva ustanova o pohađanju specijalizovanih kurseva od strane nastavnika.....	96
3.7. Uticaj pandemije COVID-19 na sektor visokog obrazovanja	96
3.7.1. Percepција руководства ustanova u vezi organizacije nastave na daljinu za vrijeme trajanja pandemije COVID-19	97
3.7.2. Percepција rukovodstva ustanova o spremnosti nastavnika za izvođenje nastave na daljinu	97
3.7.3. Procjena rukovodstva ustanova vezano za njihovo zadovoljstvo organizacijom nastave na daljinu za vrijeme trajanja pandemije COVID-19	97

3.7.4. Procjena rukovodstva ustanova vezano za njihovo zadovoljstvo interakcijom koja je ostvarena sa studentima u onlajn okruženju	97
3.7.6. Procjena rukovodstva ustanova u pogledu opterećenja nastavnika na njihovoj ustanovi tokom izvođenja nastave na daljinu u odnosu na klasično odvijanje nastave	98
3.7.7. Percepcija rukovodstva ustanova o načinu realizacije nastave nakon završetka pandemije COVID-19	98
3.7.8. U okviru pitanja otvorenog tipa, rukovodstvo ustanova je imalo priliku da iskaže svoj sopstveni stav po pitanju onlajn učenja	99
ZAKLJUČAK.....	100

UVOD

Agencija za kontrolu i obezbjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja Crne Gore učestvuje kao jedan od partnera u ERASMUS projektu br. EPLUS2020-EHEA09-2018 pod nazivom „Bolje akademske kvalifikacije kroz obezbjeđenje kvaliteta“ - BAQUAL. Koordinator projekta je Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, a pored Crne Gore partner na projektu je i Ministarstvo obrazovanja i nauke Republike Sjeverne Makedonije. Projektni zadatak odnosi se na razvijanje nove ili unaprjeđenje postojeće kvalifikacije u oblasti visokog obrazovanja. Partneri su bili u obavezi da u skladu sa svojim potrebama definišu vrstu kvalifikacije koju će razvijati i formiraju nacionalne radne grupe koje će se baviti njenom implementacijom. Za potrebe realizacije projektnih aktivnosti u Crnoj Gori, Agencija je formirala nacionalnu Radnu grupu, koja je za cilj postavila razvijanje stručne kvalifikacije i uvođenje modula odnosno programa cjeloživotnog učenja za nastavnike u oblasti visokog obrazovanja.

S obzirom da je jedna od projektnih aktivnosti podrazumijevala sprovođenje nezavisnog istraživanja o nastavničkim kompetencijama na svim ustanovama visokog obrazovanja u Crnoj Gori, navedena Radna grupa je u prvoj polovini 2021. godine izradila dvije posebne forme upitnika - za nastavnike i za studente. Podaci dobijeni ovim putem poslužili su za analizu primjene pedagoško-psiholoških i didaktičko-metodičkih vještina u nastavnom procesu. Pored pomenutih upitnika, nacionalna Radna grupa je realizovala i koordinisane intervjuje sa rukovodstvom ustanova visokog obrazovanja, kako bi se stekla kompletna slika o statusu nastavničkih kompetencija od svih relevantnih aktera u ovoj oblasti. Ključni cilj sprovedenog istraživanje jeste evaluacija trenutnog stanja po pitanju nastavničkih kompetencija i procjena potrebe za uvođenjem programa cjeloživotnog učenja namijenjenom akademskom osoblju u oblasti visokog obrazovanja.

Analiza se sastoji iz četiri dijela. Prvi dio analize je posvećen okviru istraživanja u kome je detaljno obrazložena svrha istraživanja, zakonodavni okvir koji reguliše oblast kvalifikacija, struktura upitnika koji su izrađeni za potrebe istraživanja, istraživački uzorak, kao i koordinisani intervjuji. Drugi dio analize obuhvata evaluaciju nastavničkih kompetencija na bazi podataka dobijenih kroz upitnike za studente i nastavnike i to kroz šest segmenata koji pokrivaju oblast kompetencija i sedmi segment koji se odnosi na kvalitet nastave u uslovima pandemije. Treći dio analize takođe obuhvata evaluaciju nastavničkih kompetencija, ali sa aspekta rukovodstva ustanova visokog obrazovanja i to putem podataka koji su dobijeni sprovođenjem koordinisanih intervjuja. Četvrti dio analize obuhvata zaključna razmatranja i prijedloge mjera za unaprjeđenje stanja u oblasti nastavničkih kompetencija u Crnoj Gori.

1. OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. SVRHA ISTRAŽIVANJA

Postojeći regulatorni okvir u oblasti visokog obrazovanja ne predviđa posebne programe usavršavanja odnosno sposobjavanja za univerzitetske profesore i saradnike koji učestvuju u nastavnom procesu. S tim u vezi, postoji potreba za razvojem takvih programa učenja koji će istima omogućiti dodatno obrazovanje. Ovo se posebno odnosi na saradnike u nastavi na ustanovama visokog obrazovanja koji još uvijek nijesu izabrani u akademsko zvanje, ali i na profesore u visokom obrazovanju, koji žele da unaprijede svoje pedagoške vještine kroz program cjeloživotnog učenja. Unaprjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja zavisi od velikog broja različitih faktora, ali se kao najvažniji element izdvajaju upravo profesori i saradnici koji učestvuju u nastavnom procesu, kao i kvalitet znanja koje prenose studentima. Imajući u vidu ogroman značaj akademske profesije u obrazovanju budućih kadrova u Crnoj Gori, od ustanova visokog obrazovanja se očekuje da obezbijede angažman visoko kompetentnih profesora. Ono što je takođe važno napomenuti jeste da velika većina univerzitetskih profesora tokom svog formalnog obrazovanja u Crnoj Gori nije izučavala metodiku nastave za odgovarajući predmet, niti je imala priliku da stekne elementarno pedagoško-didaktično znanje za realizaciju nastavnog procesa. Stoga je cilj razvijanja ove stručne kvalifikacije da se unaprijede pedagoške sposobnosti akademskog osoblja i da se na taj način u što većoj mjeri doprinese profesionalizaciji ovog kadra. U prilog tome leži činjenica da se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore na dan 31.12.2021. godine nalazilo ukupno 15 651 nezaposlenih visokoškolaca, od čega 622 lica sa zvanjem magistra, a 28 sa zvanjem doktora nauka. Prema zvaničnim podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore ukupna stopa nezaposlenosti u Crnoj Gori u 2021. godini je iznosila 24,73%, od čega 16,69% se odnosi na stopu nezaposlenosti visokoškolaca što predstavlja jednu od najvećih stopa nezaposlenosti u Evropi.

U skladu sa gore navedenim, potrebno je adekvatno odgovoriti potrebama tržišta rada iz sljedećih razloga:

- smanjenja stope nezaposlenosti svršenih visokoškolaca, sa posebnim akcentom na magistre i doktore nauka;
- unaprjeđenja pedagoških sposobnosti saradnika u nastavi sa stečenim visokim obrazovanjem kao preduslovom za izbor u akademsko zvanje;
- povećanja broja akademskog osoblja na javnim i privatnim ustanovama visokog obrazovanja.

U okruženju ne postoji slična inicijativa, već se razvijanje ove kvalifikacije smatra pionirskim poduhvatom.

1.2. ZAKONODAVNI OKVIR

Razvijanje stručne kvalifikacije za nastavnike u visokom obrazovanju je u skladu sa važećim zakonskim i podzakonskim aktima u oblasti visokog obrazovanja. Naime, odredbom člana 97 Zakona o visokom obrazovanju propisano je da ustanove mogu realizovati posebne programe usavršavanja u oblasti visokog obrazovanja za potrebe cjeloživotnog učenja, radi sticanja stručne kvalifikacije ili dijela stručne kvalifikacije, odnosno druge kvalifikacije u skladu sa zakonom i posebnim propisom ustanove. Pod pojmom razvijanja kvalifikacije podrazumijeva se priprema nove kvalifikacije, odnosno izmjena ili dopuna postojeće kvalifikacije u cilju njenog unaprjeđivanja. U skladu sa Pravilnikom o razvijanju kvalifikacije od šestog do osmog nivoa kvalifikacija, osnov za razvijanje stručne kvalifikacije je dio studijskog programa, odnosno program jednog ili više modula. Inicijativu za razvijanje stručne

kvalifikacije može da podnese ustanova visokog obrazovanja ili drugo pravno lice, ali isključivo preko ustanove visokog obrazovanja, nadležnom organu - Savjetu za kvalifikacije.

1.3. STRUKTURA UPITNIKA

Osnovna zamisao sprovedenog istraživanja bila je da se utvrdi aktuelno stanje u oblasti visokog obrazovanja iz perspektive studenata i nastavnika, sa posebnim osvrtom na promjene u realizaciji nastavnog procesa koje je uslovila pandemija COVID-19 počev od akademske 2019/2020. godine.

Predmetno istraživanje je započelo 24.05.2021. godine distribuiranjem upitnika elektronskim putem ustanovama visokog obrazovanja i trajalo je pune dvije nedelje. Elektronskim anketama pristupilo je ukupno 535 studenata i ukupno 208 nastavnika, zahvaljujući dobroj koordinaciji na ustanovama visokog obrazovanja. Anketiranim učesnicima je omogućeno da daju odgovore na pitanja zatvorenog tipa, zatim da putem Likertove skale iskažu stepen slaganja – zadovoljstva sa određenim ponuđenim stavovima, kao i da kroz pitanja otvorenog tipa iznesu svoja mišljenja o nastavničkim kompetencijama i kvalitetu visokog obrazovanja, kao i prednostima i manama realizacije online nastave za vrijeme trajanja pandemije koronavirusa.

Obje ankete su bile strukturirane na sljedeći način:

i dio: kurikulum

ii dio: planiranje i organizacija nastave

iii dio: vrednovanje rada studenata

iv dio: mentorski rad

v dio: procjena kompetencija nastavnika

vi dio: profesionalno usavršavanje nastavnika (posvećen samo nastavnicima)

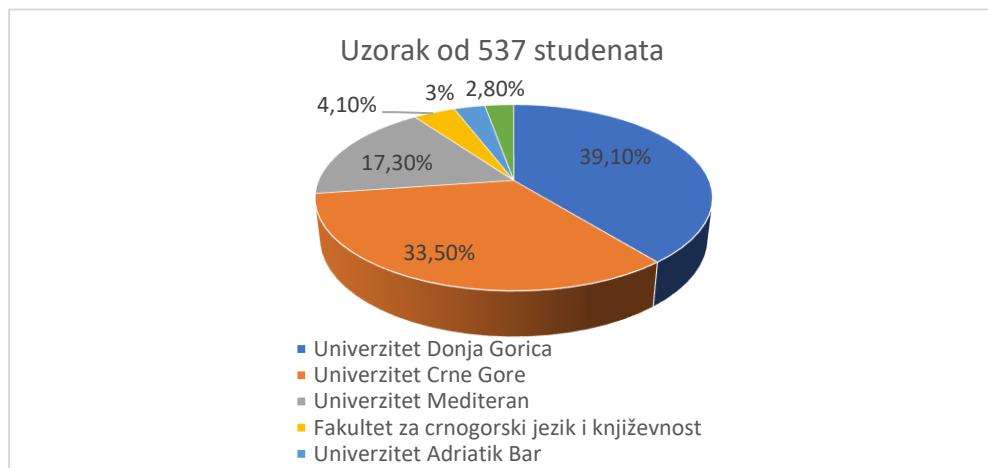
vii dio: uticaj pandemije covid-19 na sektor obrazovanja

Kao što se može primijetiti iz prikazane strukture anketa, upitnici na koje su odgovarali studenti i nastavnici obuhvatili su prilično slična pitanja kako bi se dobila realna slika o tome koliko se istovjetno ili različito percipiraju pojedina stanovišta koja se odnose na nastavničke kompetencije i njihov značaj. Pored toga, sprovedenim anketama se željelo procijeniti zadovoljstvo ispitanika nastavničkim kompetencijama u realizaciji nastavnog procesa, kao i potreba za kreiranjem programa i obuka putem kojih bi se nastavni kadar kontinuirano usavršavao za primjenu savremenih didaktičkih i pedagoških vještina.

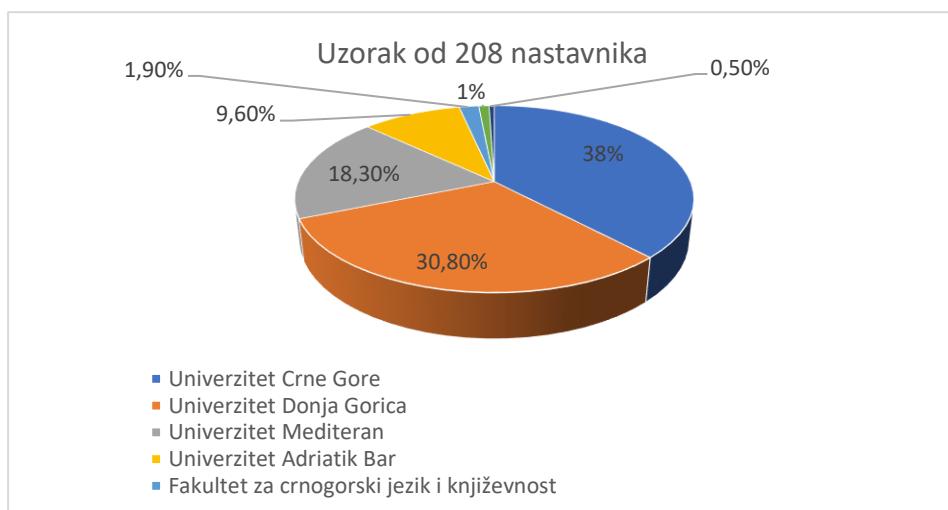
1.4. ISTRAŽIVAČKI UZORAK KOD UPITNIKA

Kada je u pitanju upitnik za studente, anketiran je uzorak od ukupno 537 studenata, od čega je 71,1% ispitanika ženskog pola, dok je 28,9% pripadnika muškog pola. Najveći broj istraživačkog uzorka dolazi sa Univerziteta Donja Gorica, njih 39,1%, zatim sa Univerziteta Crne Gore 33,5% i Univerziteta Mediteran 17,3%, dok jedan manji broj ispitanika dolazi sa Fakulteta za crnogorski jezik i književnost 4,1%, Univerziteta Adriatik Bar 3%, kao i 2,8% ispitanika sa Fakulteta za državne i evropske studije. Od ukupnog broja ispitanika obuhvaćenih uzorkom, njih 75,2% su studenti osnovnih studija, 24,6% ispitanika su studenti na specijalističkim, magisterskim odnosno master studijama, a samo 0,2%

ispitanika su studenti doktorskih studija. Najveći broj anketiranih ispitanika, njih ukupno 53,3% studira društvene nauke, 18,2% tehničko-tehnološke nauke, 16,6% humanističke nauke, a njih 12,3% prirodne nauke. Neznatan dio iz ovog istraživačkog uzorka pohađa studijske programe iz oblasti medicinskih, interdisciplinarnih i poljoprivrednih nauka.

Kada je u pitanju upitnik za nastavnike, anketiran je uzorak od ukupno 208 nastavnika, od čega je 61,1% ispitanika ženskog pola, dok je 38,9% ispitanika muškog pola. Najveći procenat istraživačkog uzorka dolazi sa Univerziteta Crne Gore, njih 38%, zatim sa Univerziteta Donja Gorica (30,8%), slijede Univerzitet Mediteran sa (18,3%) i Univerzitet Adriatik Bar (9,6%), dok manji broj ispitanika dolazi sa Fakulteta za crnogorski jezik i književnost (1,9%), Fakulteta za državne i evropske studije (1%) i Fakulteta za poslovni menadžment Bar (0,5%). Od ukupnog broja ispitanika, njih 38% ima status saradnika u nastavi, 23,6% ima status redovnog profesora, 19,7% status docenta, 17,3% status vanrednog profesora, dok 1,4% ima status profesora ili predavača visoke škole. Najveći broj ispitanika, njih 35,6% posjeduje do 10 godina radnog staža, zatim 27,9% posjeduje između 11-20 godina radnog staža, 23,6% posjeduje između 21-30 godina radnog staža, dok njih 13% posjeduje više od 30 godina radnog staža. Najveći procenat ispitanika predaje na studijskim programima u oblasti društvenih nauka (47,1%), zatim slijede humanističke nauke (20,7%), tehničko-tehnološke (17,8%), prirodne nauke (11,1%), interdisciplinarne (5,3%), medicinske (3,8%) i poljoprivredne (3,4%).

1.5. KOORDINISANI INTERJVUI

Sprovođenje koordinisanih intervjuja sa predstavnicima menadžmenta ustanova visokog obrazovanja imali su za cilj da pruže još jedan ugao posmatranja u odnosu na ista ili slična pitanja iz upitnika. Imajući u vidu činjenicu da sistem visokog obrazovanja u Crnoj Gori čini svega sedam ustanova visokog obrazovanja, istraživanje je obuhvatilo predstavnike rukovodstva koji dolaze sa četiri univerziteta i tri samostalna fakulteta. Za razliku od upitnika za studente i nastavnike, gdje je primijenjen kvantitativni pristup za analizu stavova ispitanika na postavljena pitanja, koordinisani intervjuji se zasnivaju na kvalitativnom metodu procjene dobijenih podataka.

Ustanove sa kojima je sprovedena ova vrsta strukturiranog intervjuja su:

- Univerzitet Crne Gore
- Univerzitet Donja Gorica
- Univerzitet Mediteran
- Univerzitet Adriatik Bar
- Fakultet za crnogorski jezik i književnost
- Fakultet za državne i evropske studije i
- Fakultet za poslovni menadžment Bar.

2. EVALUACIJA NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA PO OBLASTIMA ISTRAŽIVANJA NA OSNOVU UPITNIKA ZA STUDENTE I NASTAVNIKE

Evropski prostor visokog obrazovanja (EHEA) je kreiran s ciljem ujednačavanja sistema visokog obrazovanja, što se postiže uz implementaciju Evropskih standarda i smjernica od strane zemalja članica, a u tom procesu posebna pažnja je posvećena nivou nastavničkih kompetencija. Preciznije rečeno iz pomenutih standarda proizilazi da su ustanove visokog obrazovanja dužne da obezbijede kompetentne nastavnike. U konačnom, kvalitet visokog obrazovanja tj. znanja koje je preneseno studentima i sa kojim oni izlaže na tržište rada u velikoj mjeri zavisi ne samo od nivoa znanja koje posjeduje nastavnik, već i od načina prenosa tog znanja studentima. U cilju povećanja kvaliteta prenosa znanja na relaciji nastavnik-student, od posebne važnost i je osnaživanje i edukacija nastavnika i njihovo kontinuirano profesionalno usavršavanje. U izvještaju Evropske komisije iz 2013. godine pod nazivom *Unaprjeđenje kvaliteta nastave i učenja u evropskim ustanovama visokog obrazovanja*¹ upućuje se na važnost edukacije visokoškolskih nastavnika i edukaciju za rad u nastavi kroz pohađanje sertifikovanih programa, kao i to da kontinuirano profesionalno obrazovanje za rad u nastavi treba postati uslov za rad nastavnika u visokom obrazovanju.

Analiza u okviru ovog poglavlja upravo za cilj ima da kroz obradu podataka prikupljenih putem upitnika za studente i nastavnike, pomogne u identifikovanju slabih tačaka u procesu prenosa znanja sa nastavnika ka studentu, i u skladu sa tim, u kasnijoj fazi, da razvije modul cjeloživotnog učenja koji bi unaprijedio nastavničke kompetencije.

Prilikom definisanja seta ključnih oblasti nastavničkih kompetencija, vodili smo se Priručnikom za unaprjeđenje kompetencija nastavnika u visokom obrazovanju, koji je objavilo Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, a koji je sufinansiran sredstvima programa Evropske unije Erasmus+.² Ovaj priručnik na sljedeći način definiše kompetencijski profil nastavnika u visokom obrazovanju: 1. ovladanost akademskom disciplinom u funkciji nastavnog procesa; 2.profesionalnost i profesionalni razvoj nastavnika u visokom obrazovanju; 3.planiranje i razvoj kurikuluma u visokom obrazovanju; 4.Učenje i studenti; 5.planiranje, organizovanje i realizovanje nastavnog procesa; 6.vrednovanje i samovrednovanje postignuća studenata; 7.mentorski rad; 8.primjena novih tehnologija u nastavi; 9.komunikacijske i socijalne vještine.

Koristeći se saznanjima iz pomenutog Priručnika, Radna grupa je prilagodila kompetencijski profil nastavnika u visokom obrazovanju potrebama crnogorskog sistema, i u skladu sa tim kompetencijski profil nastavnika definisala na način da pokriva sledeće oblasti: 1. kurikulum; 2. planiranje i organizacija nastave; 3. vrednopvanje rada studenata; 4. mentorski rad; 5. procjena kompetencija nastavnika; 6. profesionalno usavršavanje nastavnika.

U skladu sa definisanim kompetencijskim profilom osmišljeni su upitnici sa studente i nastavnike sa pitanjima koja pokrivaju šest pomenutih oblasti uz dodatak koji se odnosi na uticaj pandemije Covid-19 na sektor obrazovanja.

¹ Izvještaj Evropske komisije *Unaprjeđenje kvaliteta nastave i učenja u evropskim ustanovama visokog obrazovanja*, Ekspertska grupa za modernizaciju visokog obrazovanja, 2013:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/reports/modernisation_en.pdf.

² *Priručnik za unaprjeđenje kompetencija nastavnika u visokom obrazovanju*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Republika Hrvatska, 2018: <http://educa-t.hr/wp-content/uploads/2018/05/prirucnik-za-unapredjenje-kompetencija-nastavnika-u-visokom-obrazovanju-hr.pdf>

2.1. KURIKULUM

Pojam kurikulum se nalazi u širokoj upotrebi, ali ne postoji precizna i opšte prihvaćena definicija. Riječ kurikulum potiče od latinske riječi *currere* što znači *trčati, trčati trku, trka ili trkalište*. U svom prvobitnom obliku riječ kurikulum imala je značenje „toka i redoslijeda učenja serije prepreka u učenju koje se moraju savladati“. U stručnoj literaturi se pod pojmom kurikulum podrazumijeva odgovor na više pitanja: a) zašto se uči? (*ishodi učenja*); b) šta se uči? (*sadržaj*); c) kako se uči? (*način koji obezbjeđuje da studenti steknu navedene kompetencije*). Osnovni principi po kojima bi se kurikulumi trebalo razvijati su: a) usaglašenost sa izvornim principima Bolonjskog procesa; b) praćenje razvoja i napretka visokog obrazovanja u drugim zemljama; c) stalno praćenje realizacije programa i osiguranja kvaliteta; d) ostvarivanje principa zapošljivosti; e) obezbjeđivanje atraktivnosti programa. U savremenom pristupu izradi kurikuluma, student je u centru obrazovnog procesa. S tim u vezi, današnji fokus kurikuluma je na tome šta student treba da nauči i koje znanje, vještine i kompetencije mora da ima nakon završetka određenog modula ili predmeta.

Savremeni pristup izradi kurikuluma doprinio je otklonu od tradicionalnog u kome su nastavnici definisali kurikulume shodno svojim kompetencijama. Pri izradi kurikuluma važno je poštovati sljedeće korake:

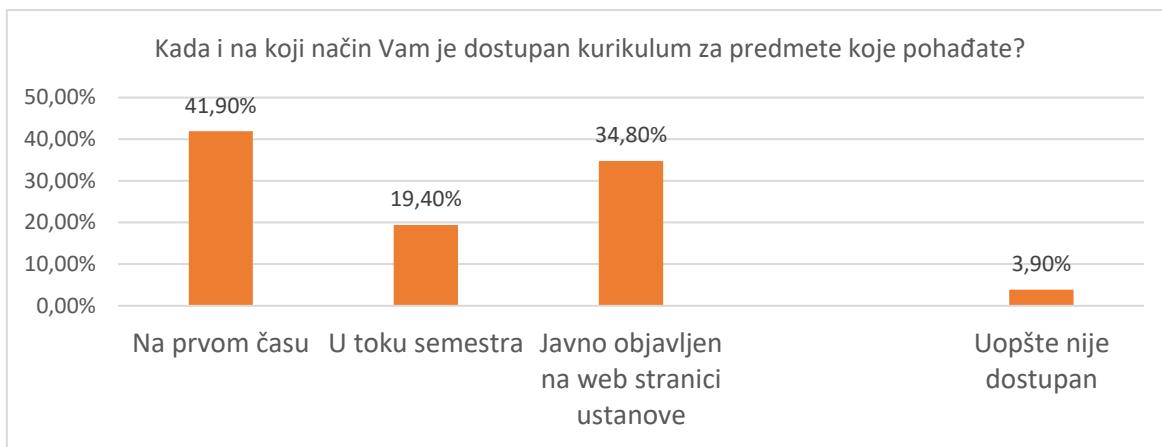
1. ispitivanje potreba studenata - analiza potreba studenata za koje se kurikulum izrađuje;
2. formulacija ciljeva;
3. izbor sadržaja;
4. organizacija sadržaja;
5. izbor iskustava učenja (metode učenja);
6. organizacija aktivnosti učenja/poučavanja;
7. način ocjenjivanja i metode.

Imajući u vidu značaj kurikuluma u procesu visokog obrazovanja, u okviru istraživanja sprovedenog kroz aktivnosti projekta Baqual, razmatrani su stavovi nastavnika i studenata po ovom značajnom pitanju.

U prvom dijelu upitnika i nastavnicima i studentima je postavljeno pitanje koje se odnosi na dostupnost kurikuluma za predmete koje studenti pohađaju, kao i druga podjednako važna pitanja povezana sa kurikulumom. Osim pitanja koja su postavljena i za nastavnike i za studente, postoje i pitanja koja se odnose samo na nastavnike i samo na studente. Interpretacija i prikaz odgovora nastavnika i studenata dat je na sljedećim graficima.

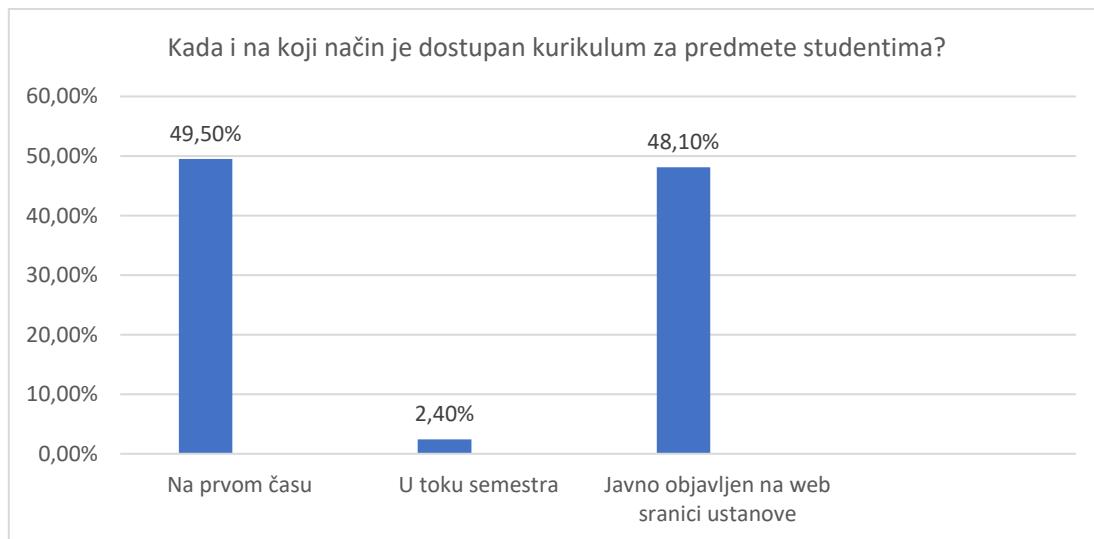
2.1.1. Dostupnost kurikuluma za predmete studentima

Kurikulum mora biti dostupan studentima radi njihove blagovremene informisanosti o nastavnom sadržaju koji će izučavati u okviru studijskog programa, načinima organizacije samog nastavnog programa, kao i metodima provjere znanja. Dostupnost kurikuluma nam govori o transparentnosti rada ustanove visokog obrazovanja, ali isto tako i o pouzdanosti koju studenti ostvaruju prije početka usvajanja ishoda učenja u okviru određenog predmeta.

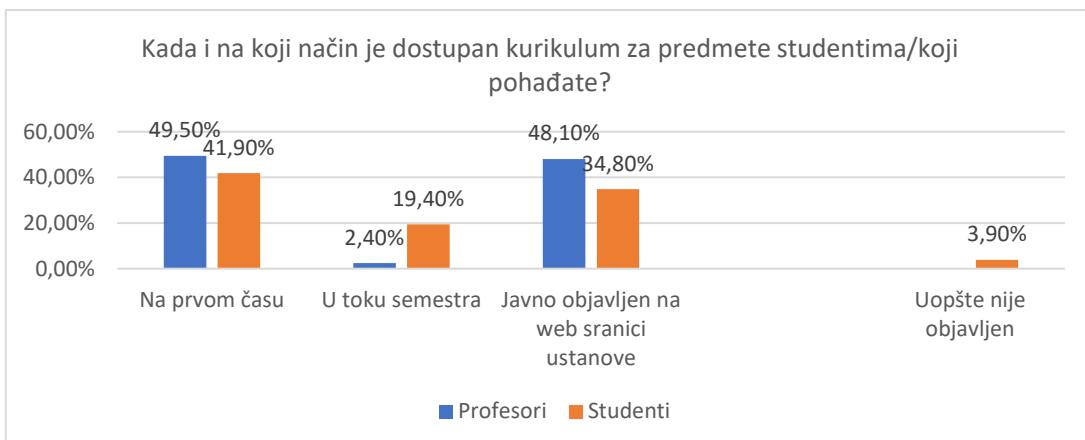
Dijagram br. 1: Odgovori studenata u vezi sa dostupnošću kurikuluma

Kada je u pitanju dostupnost kurikuluma za predmete koje pohađa većina studenata iz istraživačkog uzorka, njih 41.90% je odgovorilo da je kurikulum dostupan na prvom času, dok je 34.80% odgovorilo da je kurikulum javno objavljen na web stranici ustanove, 19.40% u toku semestra, a svega 3,90% je odgovorilo da kurikulum uopšte nije dostupan. Iskazani stavovi studenata ukazuju da postoje određena odstupanja po pitanju dostupnosti kurikuluma u odnosu na stavove nastavnika, a to se posebno odnosi na odstupanje po pitanju dostupnosti kurikuluma u toku semestra.

Dijagram br. 2: Odgovori nastavnika u vezi sa dostupnošću kurikuluma

Većina profesora koji su učestvovali u istraživanju (97.60%) su odgovorili da je kurikulum dostupan studentima na prvom času i da je javno objavljen na web stranici ustanove, dok 2.40% smatra da je kurikulum dostupan u toku semestra. Dobijeni odgovori ukazuju na visok nivo odgovornosti nastavnika po pitanju dostupnosti kurikuluma i shvatanja značajnosti da kurikulumi za predmete budu studentima dostupni, kako bi na vrijeme bili informisani o metodskim jedinicama koje će se obrađivati, načinu provjere znanja, ishodima učenja i sl.

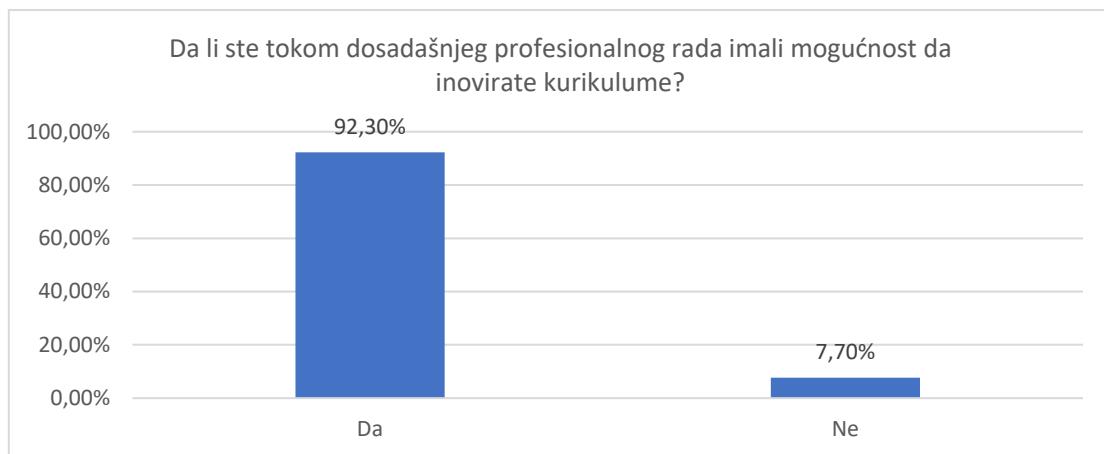

Dijagram br. 3: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa dostupnošću kurikuluma

Komparacija odgovora ukazuje da je samo 3.90% studenata ukazalo na činjenicu da kurikulum za predmete koje pohađaju uopšte nije bio dostupan. Postoji neuravnoteženost u odgovorima nastavnika i studenata po pitanju dostupnosti kurikuluma u toku semestra, kao i o objavljinju na web stranici ustanove. Generalno posmatrajući odgovore, može se konstatovati da i pored činjenice da postoje određene razlike u odgovorima nastavnika i studenata, a posebno po pitanju dostupnosti u toku semestra, ipak obje kategorije ispitanika, naime i nastavnici i studenti imaju povoljnu sliku po ovom pitanju. Izrečeni stavovi studenata na nivou od 3.90% da kurikulum uopšte nije objavljen, ukazuje da u narednom periodu treba kontinuirano raditi na tome da dostupnost kurikuluma studentima bude na stoprocentnom nivou. Veoma je važno da studenti na početku imaju jasan uvid u sve metodske jedinice, literaturu, način prikupljanja poena, kako bi se na kvalitetan način pripremili za polaganje testova kolokvijuma, završnih ispita i sl.

2.1.2. Inoviranje kurikuluma od strane nastavnika

Inoviranje kurikuluma predstavlja sastavni dio unaprjeđenja nastavnog sadržaja u skladu sa aktuelnim trendovima u određenoj naučnoj disciplini. Iz tog razloga, nastavnici imaju posebnu ulogu po ovom pitanju, u smislu da kroz svoj profesionalni rad i stručno usavršavanje potenciraju inoviranje kurikuluma kada je to potrebno radi boljeg savladavanja postojećeg znanja i uvođenja najnovije literature. Ovo pitanje procjenjivali su isključivo nastavnici, što je logično, imajući u vidu prirodu pitanja.

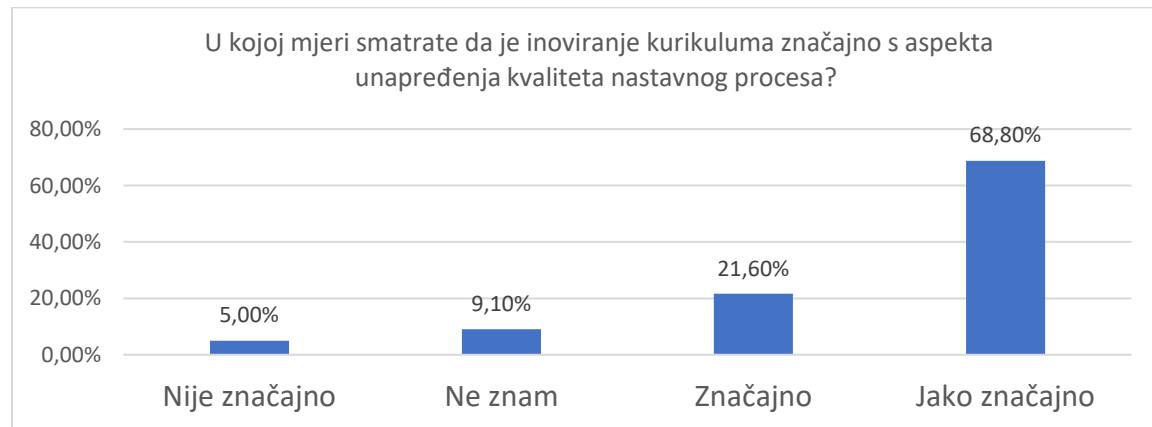

Dijagram br. 4: Odgovori nastavnika u vezi sa inoviranjem kurikuluma

Većina profesora (92,30%) je odgovorila sa da, što znači da su tokom svog dosadašnjeg profesionalnog rada imali mogućnost da inoviraju kurikulum, dok 7,70% njih smatra da nije imala mogućnost inoviranja. Odgovori nastavnika ukazuju da su svjesni značaja inoviranja kurikuluma, koji nije kratkoročan i povremen, već dugoročan kontinuirani proces. Dati odgovori nastavnika ukazuju na njihov visok stepen odgovornosti i shvatanja značaja inoviranja kurikuluma. U okviru inoviranja posebno treba обратити пажњу на литературу, која треба да прати савремене трендове у pojedinim областима.

2.1.3. Značaj inoviranja kurikuluma s aspekta unaprjeđenja kvaliteta nastavnog procesa

Kao što je već navedeno, pitanje u vezi sa značajem inoviranja kurikuluma s aspekta unaprjeđenja kvaliteta nastavnog procesa procjenjivali su samo nastavnici na osnovu dosadašnjeg profesionalnog iskustva i predmeta koje izvode na ustanovi visokog obrazovanja. Pitanje je koncipirano pomoću mjerne skale sa ponuđenim vrijednostima, kako bi nastavnici mogli da izaberu jednu od kategorija rangiranih odgovora.

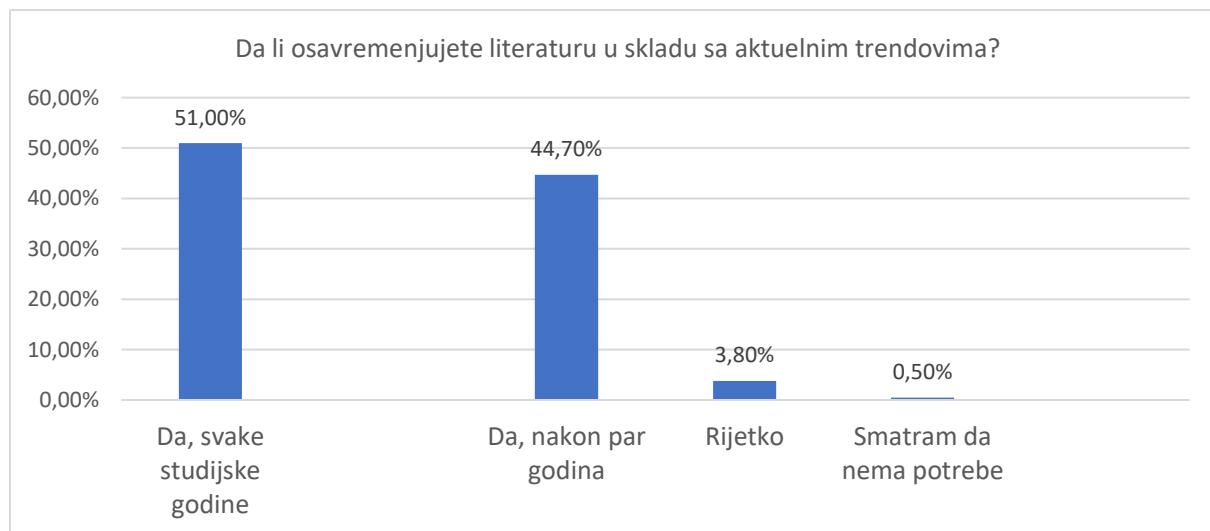

Dijagram br. 5: Odgovori nastavnika u vezi sa značajem inoviranja kurikuluma s aspekta unaprjeđenja kvaliteta nastavnog procesa

Da je inoviranje kurikuluma jako značajno s aspekta unapređenja kvaliteta nastavnog procesa smatra 68.80% profesora, 21.60% smatra značajnim inoviranje kurikuluma, dok njih 5% smatra da nije značajno. Stavovi nastavnika jasno ukazuju na njihov visok nivo odgovornosti i svijesti o tome da inoviranje kurikuluma može doprinijeti unaprjeđenju cjelokupnog nastavnog procesa. Uzimajući u obzir napredak tehnike i tehnologije, osavremenjivanje kurikuluma treba da postane kontinuirani proces, koji omogućava da se studentima na jasan način i blagovremeno prenesu znanja i iskustva važna za njihov dalji napredak u procesu učenja.

2.1.4. Osavremenjivanje literature u skladu sa aktuelnim trendovima od strane nastavnika

Od nastavnika u visokom obrazovanju se ne očekuje samo da organizuju nastavu u skladu sa definisanim kurikulumom, već i da kada je to neophodno sprovode redovnu evaluaciju nastavnih programa i vrše njihovo osavremenjivanje radi boljeg usklađivanja obrazovne politike sa aktuelnim trendovima. Uvođenje savremene literature obezbjeđuje da nastava bude koncipirana na temeljima novih znanja, što analogno tome omogućava nastavnicima da adekvatno odgovore potrebama studenata. Koliko često nastavnici imaju priliku da mijenjaju literaturu u praksi, pokazuju njihovi odgovori na dolje postavljeno pitanje.

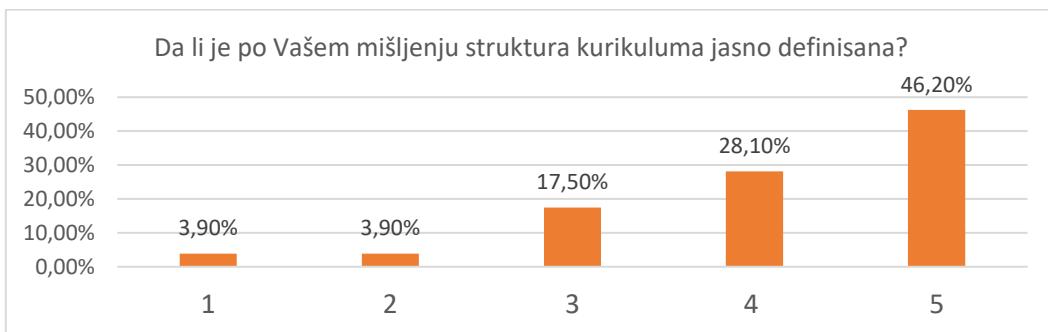

Dijagram br. 6: Odgovori nastavnika u vezi sa osavremenjivanjem literature u skladu sa aktuelnim trendovima

Više od polovine ispitanika (51%) osavremenjuje literaturu svake godine, dok se njih 44.70% izjasnilo da to radi nakon par godina. Preostali učesnici, njih 3.80% osavremenjivanje obavlja rijetko, dok svega 0.50% ispitanika smatra da nema potrebe. Dobijeni odgovori ukazuju da su nastavnici svjesni svoje uloge i značaja literturnih izvora za praćenje savremenih tokova i novih naučnih dostignuća u raznim oblastima.

2.1.5. Struktura kurikuluma

Struktura kurikuluma po pravilu jasno odražava ishode učenja koje studenti treba da savladaju u okviru svakog predmeta. Pitanje da li je struktura kurikuluma jasno definisana, procjenjivali su isključivo studenti u rasponu vrijednosti od 1-5, kako bi se stekla realna slika o tome koliko se nastavnici pridržavaju prethodno definisanog nastavnog programa.

Dijagram br. 7: Odgovori studenata u vezi strukture kurikuluma

Što se tiče mišljenja o tome da li je struktura kurikuluma jasno definisana, 46.20% studenata smatra da je struktura u potpunosti jasno definisana, dok 3.90% smatra da je nedovoljno definisana. Dobijeni odgovori od strane studenata ukazuju da postoji prostor za poboljšanje u cilju jasnog definisanja strukture kurikuluma. Veoma je važno da struktura kurikuluma jasno odražava nastavni proces i da u toku izvođenja nastave nema izmjena, koje bi doprinijele „zbunjivanju“ studenata. Napisana struktura treba biti ispoštovana od strane nastavnika, kako se ne bi desilo da se u „hodu“ mijenja npr. način ispitivanja, sticanja poena i sl.

2.1.6. Usklađenost kurikuluma sa potrebama struke i interesovanjima studenata

Posebno važnu ulogu pri kreiranju kurikuluma i definisanju ciljeva učenja predstavlja usklađenost kurikuluma sa potrebama struke i interesovanjima studenata. Iz navedenog razloga, ovo pitanje su takođe procjenjivali samo studenti, da bi se provjerilo pozicioniranje njihovog stava na predmetnu temu.

Dijagram br. 8: Odgovori studenata u vezi sa usklađenošću kurikuluma sa potrebama struke i interesovanjima studenata

Većina studenata 34.50% smatra da su kurikulumi u potpunosti i vrlo dobro usklađeni sa potrebama struke, dok 5.40% smatra da su kurikulumi nedovoljno usklađeni. Na osnovu datih odgovora studenata postoji prostor za unaprjeđenje kurikuluma sa potrebama struke. Prilikom kreiranja kurikuluma veoma je važno uzeti u obzir i stavove svršenih studenata, koji svojim iskustvom u praksi mogu da ukažu staje to važno što studenti u toku studija treba da savladaju kako bi se lakše prilagodili zahtjevima tržišta rada.

Generalno posmatrajući, odgovori nastavnika i studenata po pitanju kurikuluma su pozitivni, osim što su po pitanju dostupnosti kurikuluma u toku semestra, ocjene studenata procentualno nepovoljnije od ocjene nastavnika. Stavovi nastavnika po pitanju osavremenjivanja kurikuluma su prilično pozitivni i to ukazuje na njihovu izraženu svijest o značaju inoviranja kurikuluma po pitanju literature i ostalog nastavnog sadržaja. Studenti su uglavnom saglasni da su kurikulumi usklađeni sa potrebama struke i interesovanjima studenata, ali postoji prostor za dalje unaprjeđivanje. U daljem radu, posebno je važno uvažavati i sugestije svršenih studenata, koje mogu doprinijeti usaglašavanju strukture kurikuluma sa potrebama tržišta rada.

2.2. Planiranje i organizacija nastave

Nastava u širem smislu predstavlja socijalni proces u čijem središtu je sistematska i organizovana interakcija između onih koji uče i onih koji podučavaju. U užem smislu, nastava je potpuno planirana i struktuirana situacija učenja i podučavanja. Termin nastava u savremenoj literaturi sve češće se svodi na podučavanje (*teaching*) i odnosi se na ono što radi nastavnik, dok se termini učenje (*learning*) odnosi na ono što treba da radi student, koji je u centru razvoja kurikuluma. U tom smislu došlo je i do promjene shvatanja visokog obrazovanja uopšte, od *teching centered ili teacher oriented* ka *learning centered ili student oriented*.

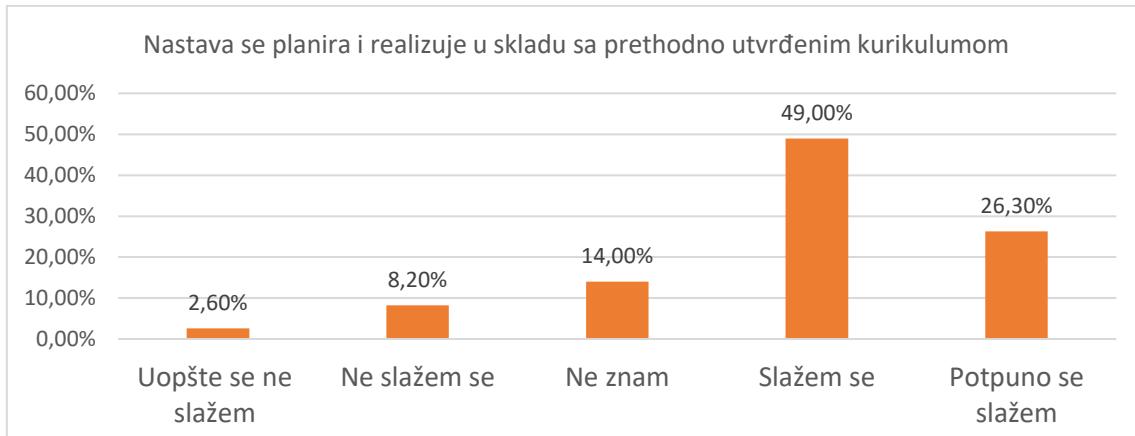
Kurikulum i nastava su međuzavisni i djelimično integrисani sistemi. Kurikulum nema značajniju poziciju u odnosu na nastavu niti nastava u odnosu na kurikulum. Ciklični koncept odnosa kurikulum - nastava je simplifikovan sistemski model koji naglašava suštinsku ulogu povratne informacije u tom zavisnom odnosu. Kurikulum ima kontinuirani uticaj na nastavu i nastava takođe ima povratni uticaj na kurikulum. Poslije realizacije i evaluacije nastave, kurikulumi mogu da se mijenjaju, modifikuju i implementiraju kroz praksu.

Uzimajući u obzir značaj planiranja i organizacije nastave, u drugom dijelu upitnika se nalaze pitanja koja se odnose na ovu problematiku. Sva pitanja su formulisana pomoću skale koja mjeri stepen slaganja nastavnika i studenata sa sljedećim stavovima:

- Nastava se planira i realizuje u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom;
- Nastava je dobro struktuirana i raspoloživo vrijeme je racionalno iskorišćeno;
- Organizacija nastave doprinosi razvijanju kritičkog mišljenja;
- U nastavi se primjenjuju različite nastavne metode i oblici rada koji odgovaraju potrebama studenata za određeni studijski program;
- Organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi.

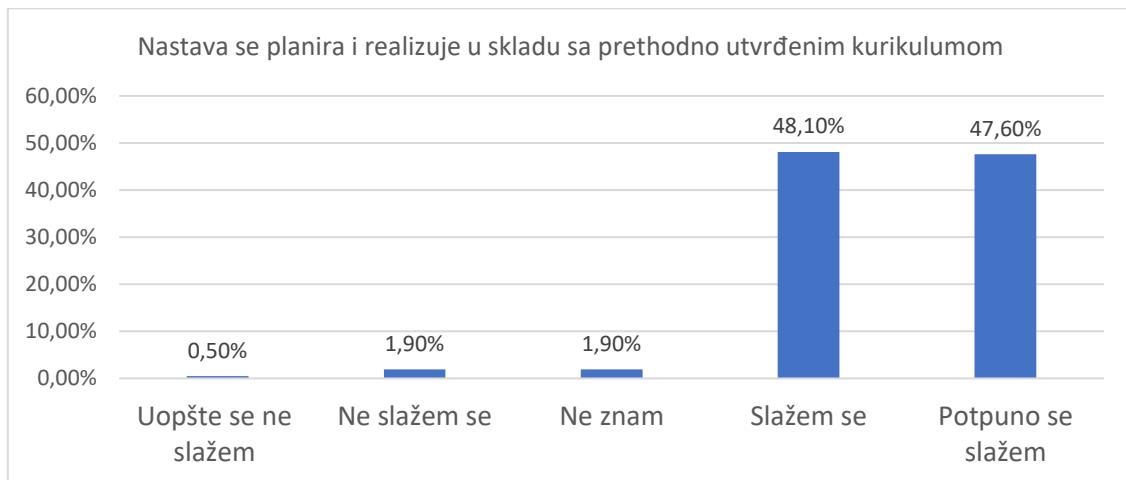
Kako su na skoro sva pitanja iz ovog dijela upitnika odgovore davale obje kategorije ispitanika, dakle i nastavnici i studenti, u nastavku slijedi grafički prikaz njihovih odgovora za svaki pojedinačno ponuđeni stav.

2.2.1. Nastava se planira i realizuje u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom

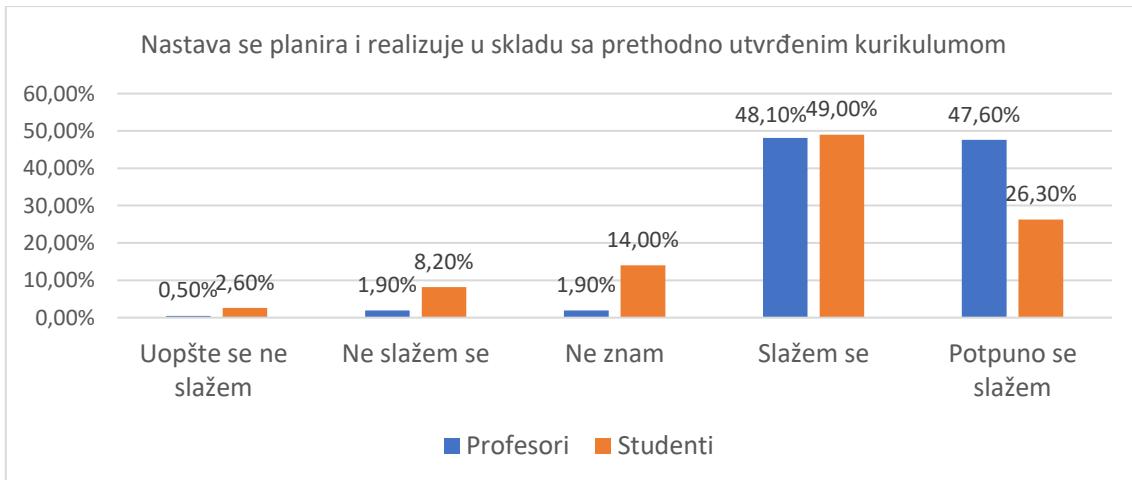
Dijagram br. 9: Odgovori studenata u vezi sa planiranjem i realizacijom nastave u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom

Većina studenata (75.3%) se potpuno slaže sa stavom da se nastava planira i realizuje u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom, dok se 2.60% studenata uopšte ne slaže sa gore navedenom tvrdnjom. Pored toga, jedan dio studenata, njih 14% nijesu upoznati sa načinom planiranja i organizacije nastave zbog čega su se opredijelili za odgovor *ne znam*, što svakako ostavlja prostor za bolje upoznavanje studenata o ovom značajnom aspektu nastavnog procesa od strane nastavničkog kadra.

Dijagram br. 10: Odgovori nastavnika u vezi sa planiranjem i realizacijom nastave u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom

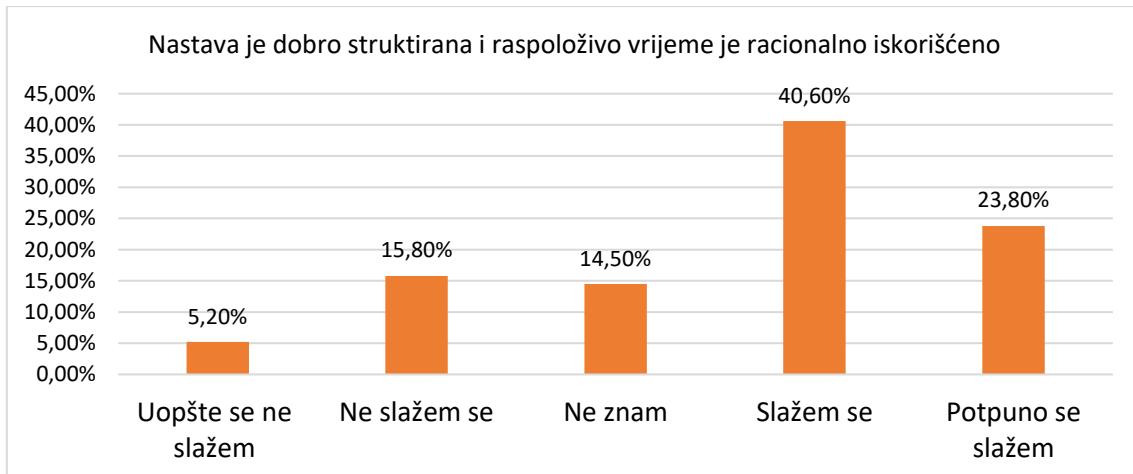
Većina profesora (95.70%) se potpunoslaže sa stavom da se nastava planira i realizuje u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom, dok se 0,50% uopšte ne slaže. Dobijeni odgovori ukazuju da su nastavnici svjesni značaja poštovanja strukture kurikuluma i da je neznatan dio ispitanika mišljenja da se nastava ne realizuje na navedeni način.

Dijagram br. 11: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa planiranjem i realizacijom nastave u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom

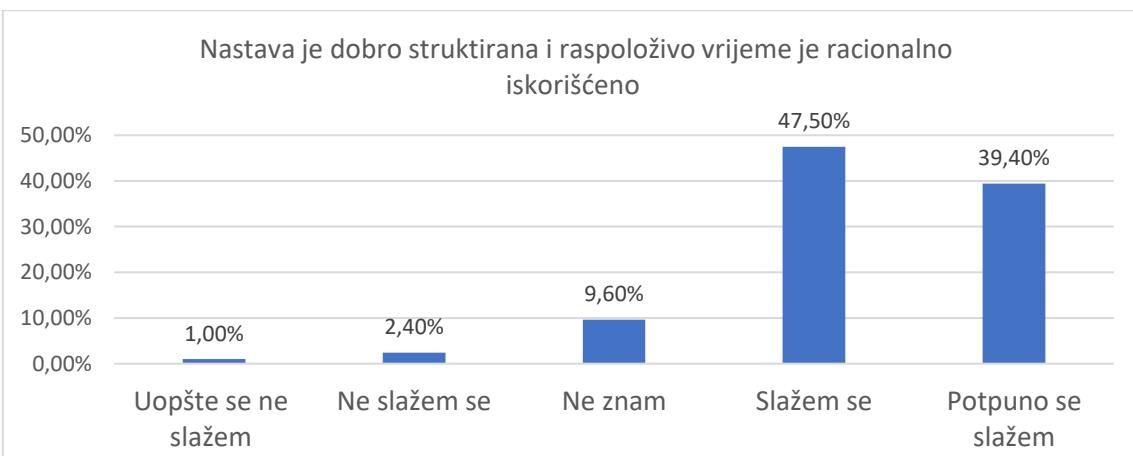
Komparativna analiza odgovora nastavnika i studenata po ovom pitanju ukazuje na to da postoje razlike u percepciji, jer se značajno manji broj studenata potpuno slaže (26,30%) sa stavom da se nastava planira i realizuje u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom u odnosu na broj nastavnika (47,60%). Iako su za ovaj segment studenti dali nešto niže ocjene, ipak se stiče povoljna slika po pitanju planiranja i realizacije nastave u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom.

2.2.2. Nastava je dobro strukturirana i raspoloživo vrijeme je racionalno iskorišćeno

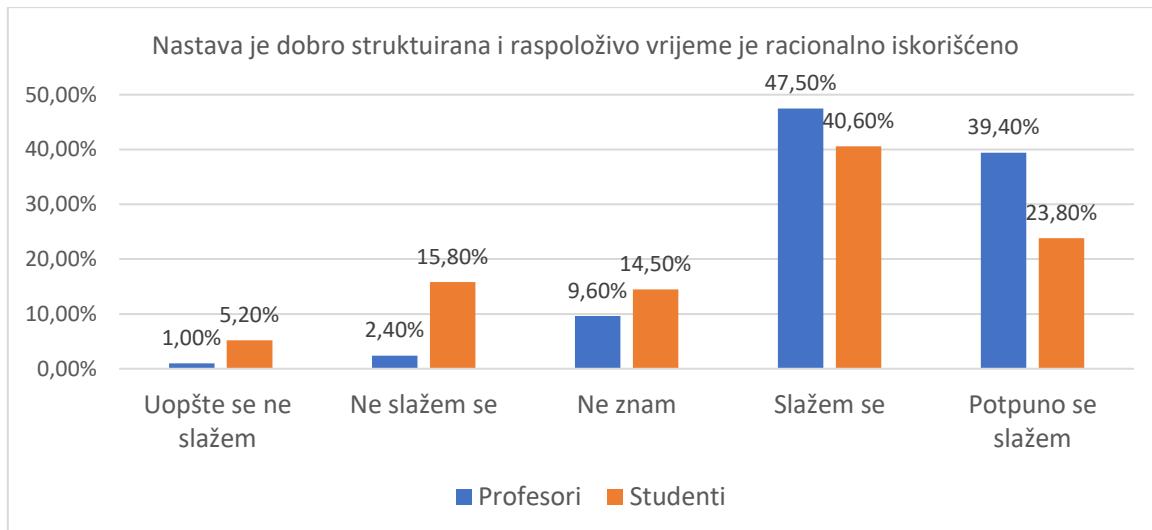
Dijagram br. 12: Odgovori studenata u vezi sa struktururom nastave

Sa tvrdnjom da je nastava dobro strukturirana i da je raspoloživo vrijeme racionalno iskorišćeno potpuno se slaže 64,40% studenata, 15,80% se ne slaže, 14,50% studenata ne zna, dok se njih 5,20% uopšte ne slaže. Dobijeni odgovori govore u prilog činjenici da je većina studenata saglasna po pitanju strukture nastave i načina korišćenja raspoloživog vremena tokom realizacije nastavnog procesa odnosno izvođenja nastave, dok se ne tako mali broj studenata ne slaže ili ne zna odgovor povodom navedene tvrdnje.

Dijagram br. 13: Odgovori nastavnika u vezi sa struktururom nastave

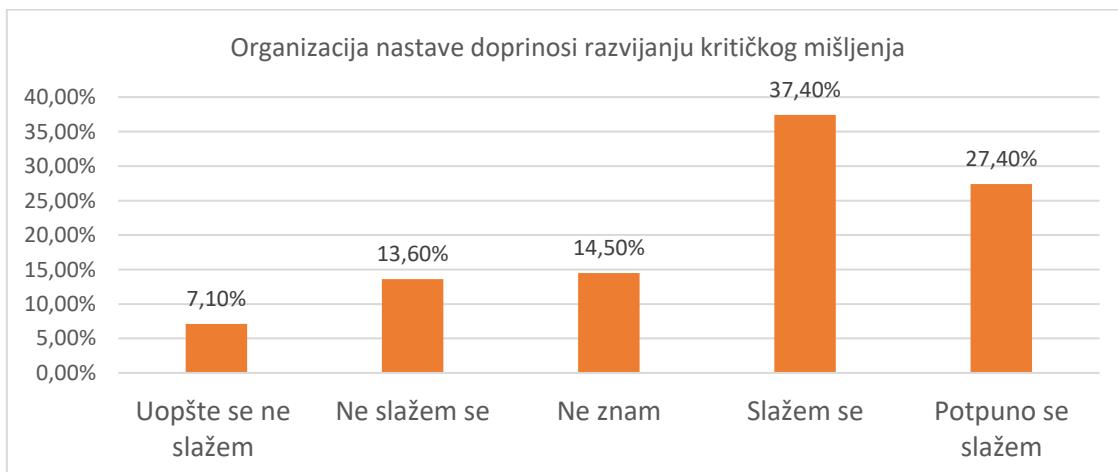
Nastavnici se slažu i potpuno slažu (86.90%) da je nastava dobro struktuirana i da je raspoloživo vrijeme racionalno iskorišćeno, dok se 1% njih uopšte ne slaže sa navedenom tvrdnjom. Interesantno je primijetiti da 9,60% nastavnika ne zna ili nijesu sigurni po pitanju ovog stava, što nam govori da pojedini nastavnici možda smatraju da je potrebno unaprijediti strukturu nastave i bolje iskoristiti raspoloživo vrijeme.

Dijagram br. 14: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa strukturom nastave

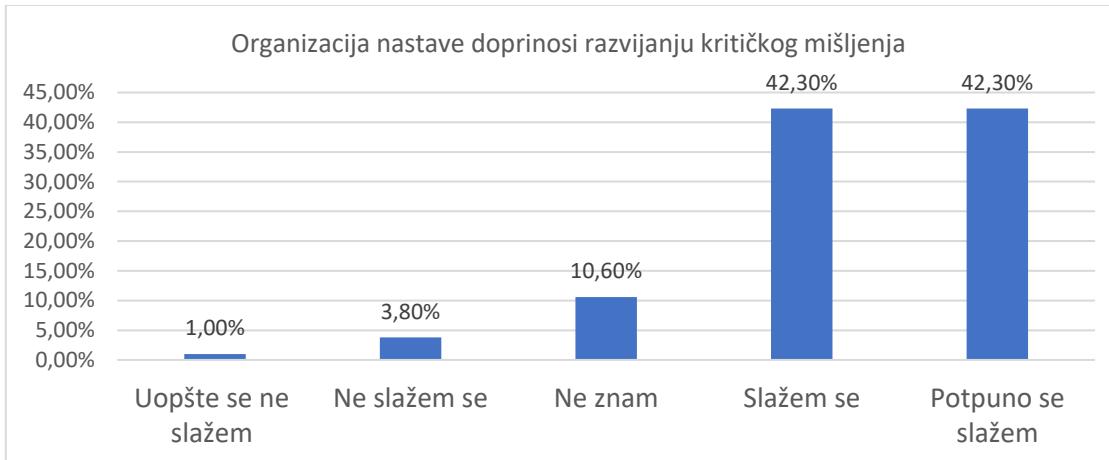
Kada se uporede stavovi nastavnika i studenata primjećuju se razlike i vidi se da se 39.40% nastavnika potpuno slaže sa stavom da je nastava dobro struktuirana i da je raspoloživo vrijeme racionalno iskorišćeno, dok taj broj kod studenata iznosi 23.80%. Na osnovu datih odgovora nastavnika i studenata vidi se da postoji prostor za unaprjeđenje po pitanju racionalnog korišćenja vremena u tok nastavnog procesa.

2.2.3. Organizacija nastave doprinosi razvijanju kritičkog mišljenja

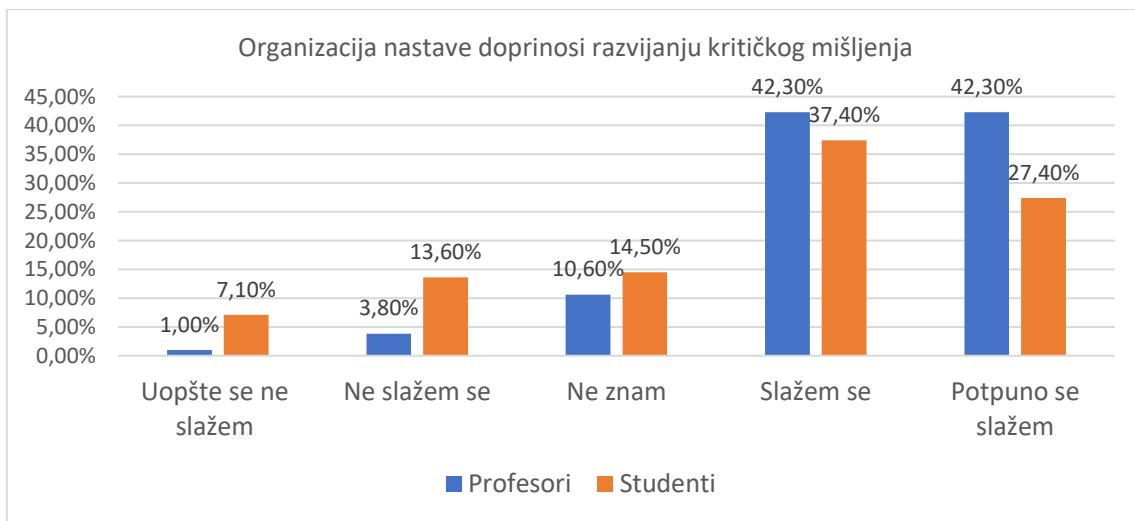
Dijagram br. 15: Odgovori studenata u vezi sa organizacijom nastave

Većina studenata (64.80%) se potpuno slaže i slaže sa stavom da organizacija doprinosi razvijanju kritičkog mišljenja, dok se 7.10% njih uopšte ne slaže. Međutim, nije zanemarljiv ni broj studenata, njih 13,60% koji se ne slažu sa navedenom tvrdnjom, niti onih studenata (14,50%) koji ne znaju odgovor.

Dijagram br. 16: Odgovori nastavnika u vezi sa organizacijom nastave

Najveći dio profesora (84.60%) se potpuno slaže i generalno slaže sa navedenom tvrdnjom da organizacija nastave doprinosi razvijanju kritičkog mišljenja, dok se samo 1% njih uopšte ne slaže u tom pogledu. Dobijeni odgovori ukazuju da su nastavnici uvjereni da u toku nastavnog procesa podstiču studente na kritičko mišljenje.

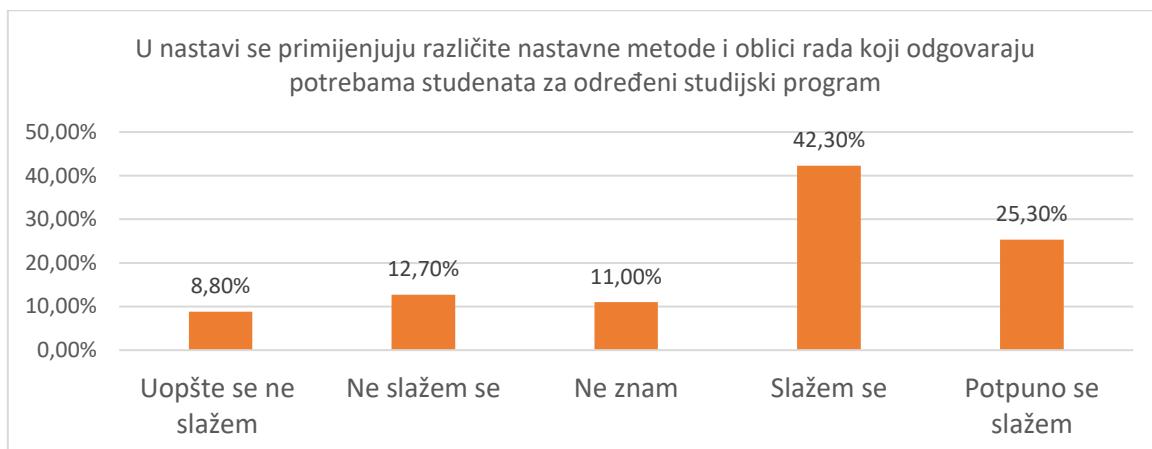

Dijagram br. 17: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa organizacijom nastave

Nastavnici i studenti imaju različite stavove po pitanju tvrdnje „organizacija nastave doprinosi razvoju kritičkog mišljenja“. Nastavnici, njih 42.30% potpuno se slažu, dok je sa ovim stavom saglasno 27.40% studenata. Studenti, njih 13.60% se ne slaže sa ovim stavom, dok u nešto manjem broju 3.80%

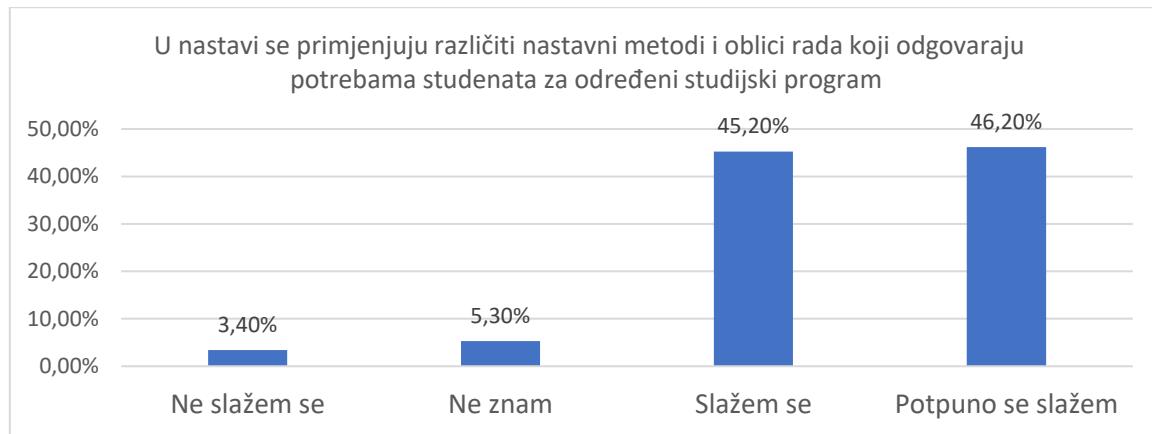
nastavnika se ne slaže. Stavovi studenata su lošiji u odnosu na stavove nastavnika, što se može objasniti i različitim očekivanjima studenata. Imajući u vidu da pojedine organizacione jedinice imaju veliki broj studenata, za očekivati je da postoje značajne razlike u poimanju načina razvoja kritičnog mišljenja, kao i nastavnog procesa uopšte.

2.2.4. U nastavi se primjenjuju različite nastavne metode i oblici rada koji odgovaraju potrebama studenata za određeni studijski program

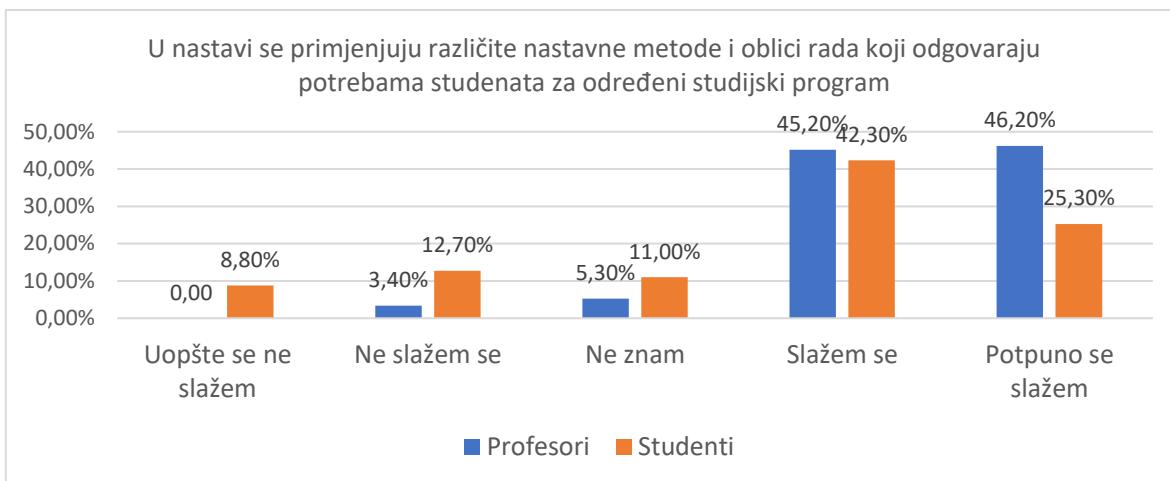
Dijagram br. 18: Odgovori studenata u vezi sa primjenom različitih nastavnih metoda

Da se u nastavi primjenjuju različite nastavne metode i oblici rada koji odgovaraju potrebama studenata za određeni studijski program potpuno se slaže i slaže (67.60%) studenata, dok se 8.80% uopšte ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Dijagram br. 19: Odgovori nastavnika u vezi sa primjenom različitih nastavnih metoda

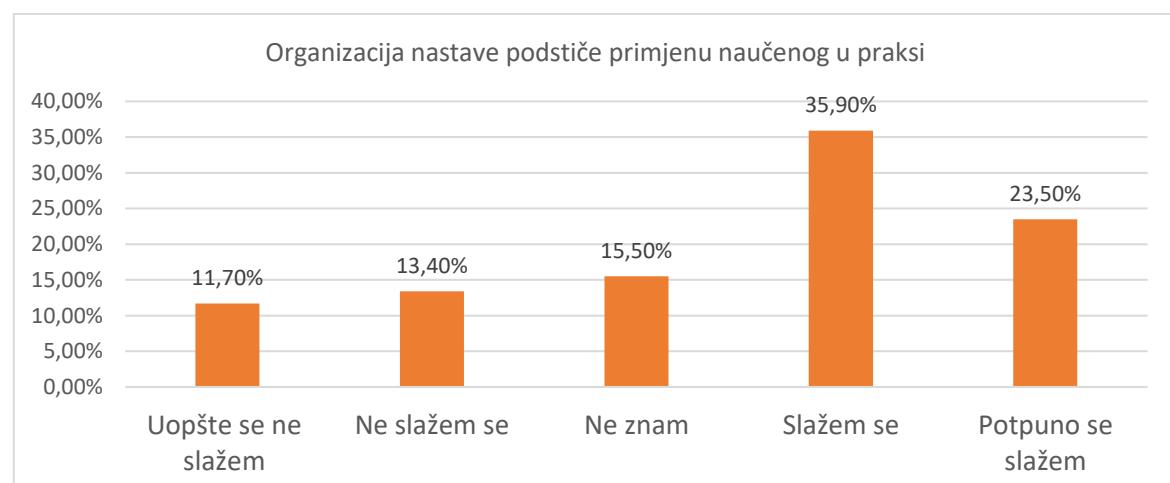
Većina nastavnika (91.40%) se potpuno slaže i generalno slaže sa tvrdnjom da se u nastavi primjenjuju različite nastavne metode i oblici rada koji odgovaraju potrebama studenata za određeni studijski program, dok se 3.40% nastavnika ne slaže sa navedenim stavom.

Dijagram br. 20: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa primjenom različitih nastavnih metoda

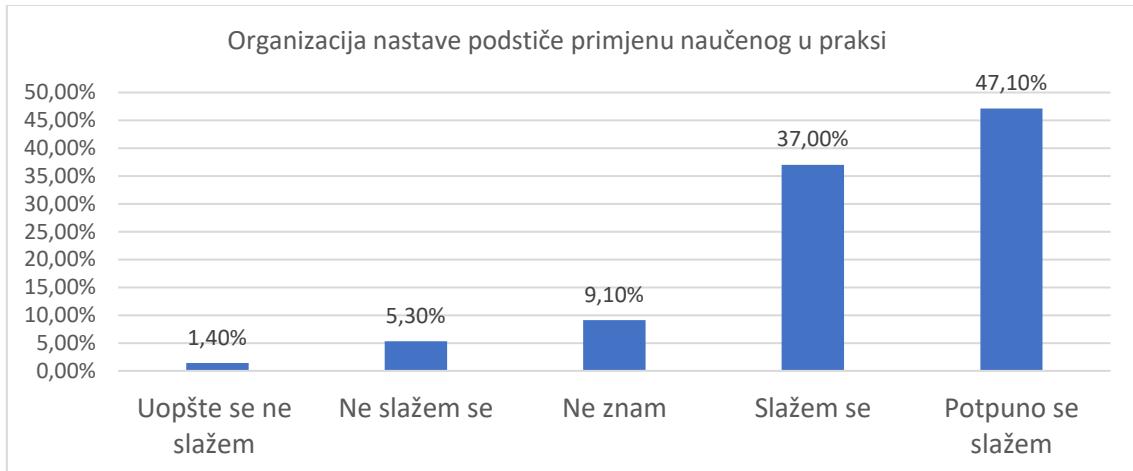
Komparativna analiza stavova nastavnika i studenata ukazuje da se 46.20% nastavnika potpuno slaže da se u nastavi primjenjuju različite nastavne metode i oblici rada koji odgovaraju potrebama studenata za određeni studijski program, dok je manji broj studenata, odnosno njih 25.30% koji se potpuno slažu. Primjena nastavnih metoda je jako važan segment nastavnog procesa i znanja nastavnika iz oblasti metodike su preduslov za uspješno savladavanje planiranog gradiva i postizanje što boljih rezultata studenata. Neujednačenost odgovora nastavnika i studenata ukazuje na to da postoji prostor za unaprjeđenje u primjeni nastavnih metoda od strane nastavnika, kako bi studentima gradivo bilo prijemčivije i postupak savladavanja jednostavniji uz ostvarivanje njihovih boljih postignuća. Primjena različitih metoda u nastavi treba da doprinese aktivnom učešću studenata u procesu nastave.

2.2.5. Organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi

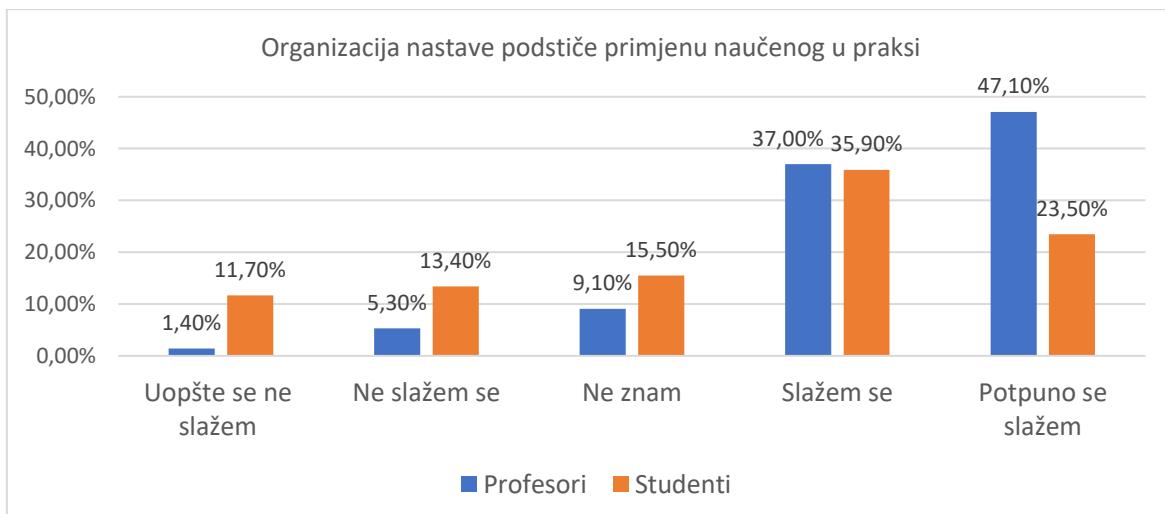
Dijagram br. 21: Odgovori studenata u vezi tvrdnje da organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi

Da organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi potpuno se slaže i slaže 59.40% studenata, dok se 11.70% uopšte ne slaže. Međutim, nije zanemarljiv ni broj studenata, njih 13,40% koji se ne slažu sa navedenom tvrdnjom, niti onih studenata (15,50%) koji ne znaju odgovor po pitanju ovog stava.

Dijagram br. 22: Odgovori nastavnika u vezi tvrdnje da organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi

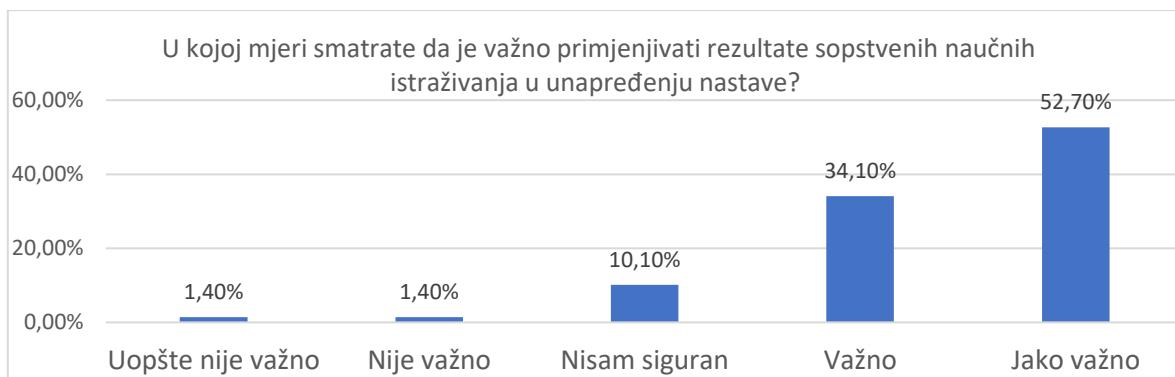
Sa stavom da organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi potpuno se slaže i generalno slaže (84,10%) profesora, dok se uopšte ne slaže njih 1,40%. Dati odgovori ukazuju na visok nivo samosvjesnosti nastavnika i njihovo ubjedjenje da su studenti spremni za praktičan rad nakon pohađanja studija.

Dijagram br. 23: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi tvrdnje da organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi

Komparativna analiza stavova nastavnika i studenata ukazuje da se 47.10% nastavnika potpuno slaže da organizacija nastave podstiče primjenu naučenog u praksi, dok se manji broj studenata, njih 23.50% potpuno slaže sa navedenim stavom. Na osnovu datih odgovora vidi se da studenti imaju drugačiju percepciju po pitanju primjene naučenog u praksi. Očigledno je da su studenti svjesni značaja sticanja praktičnog i konceptualnog znanja nasuprot usvajanju samo činjeničkog stanja. Imajući u vidu zahtjeve tržišta rada, studenti se prema ovom pitanju odnose vrlo racionalno, svjesni da se bez praktičnih znanja ne mogu značajnije pozicionirati na tržištu rada.

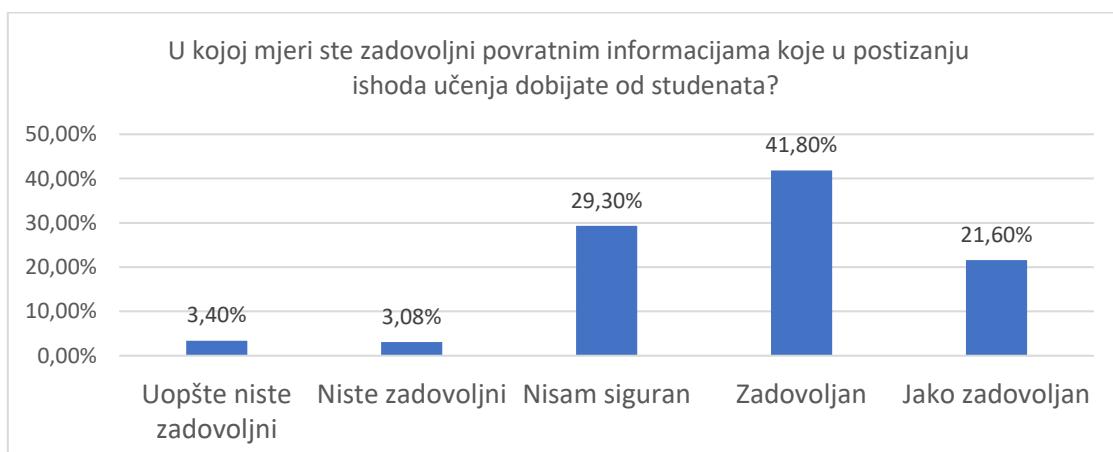
2.2.6. Značaj primjenjivanja rezultata sopstvenih naučnih istraživanja u unaprjeđenju nastave

Dijagram br. 24: Odgovori nastavnika u vezi sa značajem primjenjivanja rezultata sopstvenih naučnih istraživanja u unaprjeđenju nastave

Većina nastavnika (86.80%) smatra da je jako važno i generalno važno primjenjivati rezultate sopstvenih naučnih istraživanja za potrebe unaprjeđenja nastave, dok njih 1.4% smatra da to uopšte nije važno. Pozitivan stav nastavnika proizilazi iz činjenice da su nastavnici posvećeni naučno istraživačkom radu i involuiranju naučnih postignuća u samu realizaciju nastavnog procesa.

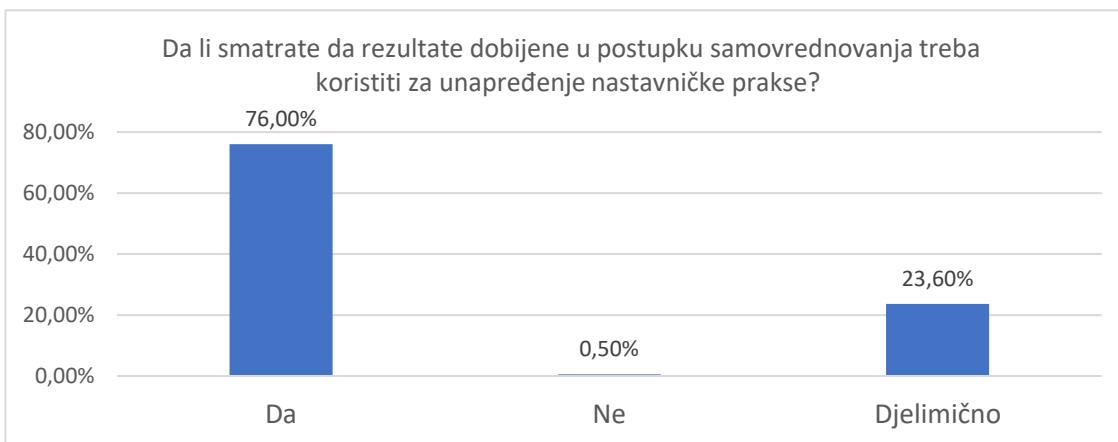
2.2.7. Zadovoljstvo nastavnika povratnim informacijama od strane studenata

Dijagram br. 25: Odgovori nastavnika u vezi sa povratnim informacijama koje dobijaju od studenata

Nastavnici su jako zadovoljni i generalno zadovoljni (63.40%) povratnim informacijama koje u postizanju ishoda učenja dobijaju od studenata, dok 3.40% njih uopšte nijesu zadovoljni po ovom pitanju.

2.2.8. Korišćenje rezultata dobijenih u postupku samovrednovanja za unaprjeđenje nastavničke prakse

Dijagram br. 26: Odgovori nastavnika u vezi sa korišćenjem rezultata iz postupka samoevaluacije za unaprjeđenje nastavničke prakse

Nastavnici u najvećem broju, njih 76%, smatra da rezultate dobijene u postupku samovrednovanja treba koristiti za unaprjeđenje nastavničke prakse, 23.60% nastavnika smatra da ih djelimično treba koristiti, dok samo 0.50% njih smatra da ih ne treba koristiti. Dobijeni odgovori ukazuju na visok nivo svijesti nastavnika po pitanju važnosti ocjene dobijene od strane studenata, kao i posvećenosti procesu unaprjeđenja nastavnog procesa. Inputi dobijeni od studenata su važan segment rada svakog nastavnika, jer njihov objektivni kritički stav prema radu doprinosi unaprjeđenju postojećih metoda rada. Rezultati dobijeni u postupku samovrednovanja mogu doprinijeti promjeni pristupa u nastavi i poboljšati saradnju između nastavnika i studenata.

Na kraju, može se zaključiti da postoji povoljna slika po pitanju realizacije nastave u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom, iako su za ovaj segment studenti dali nešto niže ocjene u odnosu na nastavnike. Neujednačenost odgovora nastavnika i studenata po pitanju primjene nastavnih metoda ukazuje da postoji značajan prostor za unaprjeđenje u ovom segmentu, kako bi studenti ostvarili viši nivo svojih postignuća. Po pitanju primjene naučenog u praksi studenti imaju drugačiju percepciju u odnosu na nastavnike, gdje se pokazuje visok nivo njihove svjesnosti o značaju praktičnih znanja, koja će im pomoći da se što bolje pozicioniraju na tržištu rada. Po pitanju primjene sopstvenih naučnih istraživanja u unaprjeđenju nastave, nastavnici su jako posvećeni naučno-istraživačkom radu i involuiranju naučnih postignuća u sam nastavni proces. Nastavnici su veoma zadovoljni sa povratnim informacijama koje dobijaju od studenata po pitanju postizanja ishoda učenja. Većina nastavnika podatke dobijene u postupku samovrednovanja koristi za unaprjeđenje nastavničke prakse, kao i za primjenu novih metoda koje doprinose poboljšanju saradnje nastavnika i studenata.

2.3. Vrednovanje rada studenata

Zbog velikog značaja koje vrednovanje rada studenta ima za njihovo napredovanje na studijama, ali i njihovu buduću karijeru, u trećem dijelu upitnika analizirana je ova vrlo važna dimenzija obezbjeđenja kvaliteta na visokoobrazovnim ustanovama. U okviru Evropskih standarda i smjernica za obezbjeđenje kvaliteta (ESG) definišu se smjernice koje se odnose na informisanost studenata o kriterijumima ocjenjivanja, njihovu transparentnost, ujednačenost i konzistentnost u primjeni kojom se garantuje postizanje definisanih ishoda učenja, mogućnost studenata da dobiju pojašnjenje i obrazloženje ocjena, izbjegavanje subjektivnosti u ocjenjivanju kroz uključivanje više nastavnika u evaluaciju studentskog rada, uzimanje u obzir olakšavajuće okolnosti, mogućnost da student koji smatra da je oštećen uloži prigovor na primjenu kriterijuma ocjenjivanja itd. U okviru istraživanja za potrebe projekta Baqual, jedan dio upitnika koji su popunjavali i nastavnici i studenti u visokoškolskim institucijama u Crnoj Gori odnosio se na ovu važnu dimenziju kvaliteta.

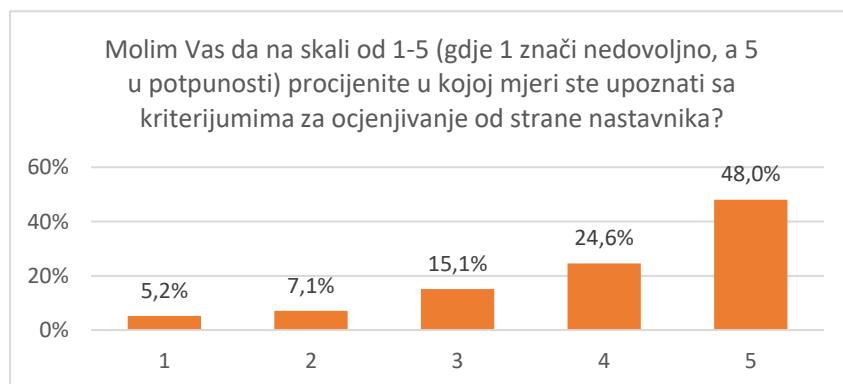
Stoga je u trećem dijelu upitnika studentima sa visokoškolskih institucija u Crnoj Gori postavljeno pitanje koje se odnosi na upoznatost sa kriterijumima ocjenjivanja koji se primjenjuju u određenoj disciplini.

Pored navedenog, u ovom dijelu upitnika i za studente i za nastavnike u crnogorskim visokoškolskim institucijama, ispitanicima su postavljena pitanja koja se odnose na sljedeće kategorije:

- Podložnost promjenama kriterijuma za ocjenjivanje tokom jednog semestra;
- Kontinuirano praćenje i evidentiranje napretka studenata u postizanju ishoda učenja na određenoj nastavnoj disciplini i
- Stavovi nastavnika i studenata u odnosu na mogućnosti da se kroz nepristrasno i kvalitetno vrednovanje uspjeha studenta od strane nastavnika student može podstaći na dalje učenje.

2.3.1. Upoznatost sa kriterijumima ocjenjivanja

Kako je već navedeno na pitanje o informisanosti o kriterijumima ocjenjivanja odgovarali su samo studenti. Pitanje je bilo formulisano kroz skalu stavova studenata i studenti su trebali da daju svoju ocjenu mjere u kojoj su upoznati sa kriterijumima ocjenjivanja na skali 1-5, pri čemu 1 označava da ispitanik nije dovoljno upoznat, a 5 da je ispitanik u potpunosti upoznat sa kriterijuma ocjenjivanja.

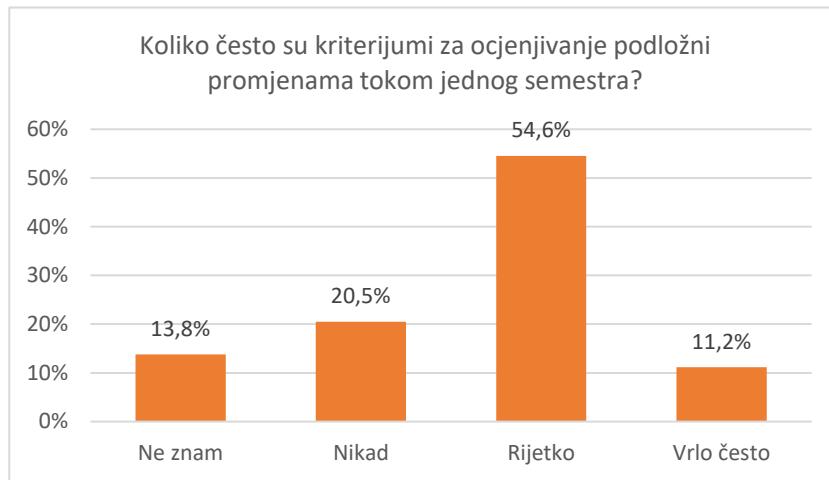

Dijagram br. 27: Odgovori studenata u vezi sa kriterijumima za ocjenjivanje

Među studentima koji su odgovarali na anketu u okviru istraživanja njih 48% smatra da su u potpunosti upoznati sa kriterijumima za ocjenjivanje od strane nastavnika, dok njih 5,2% smatra da su nedovoljno upoznati sa kriterijumima.

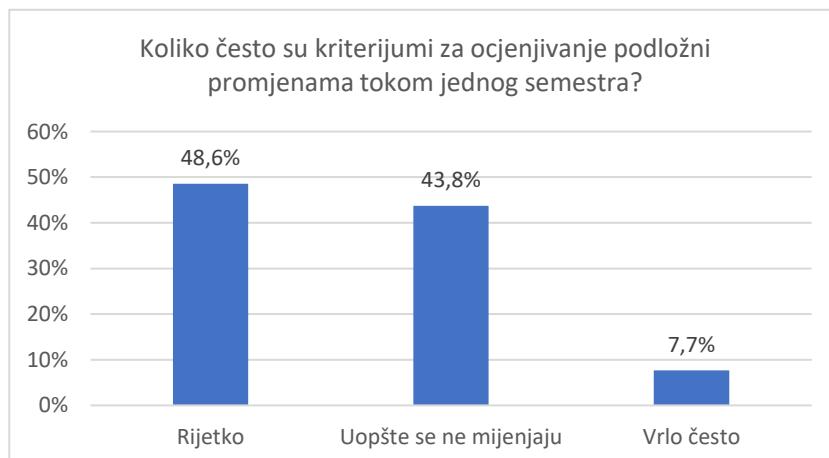
2.3.2. Podložnost kriterijuma ocjenjivanja promjenama tokom semestra

Kako je već navedeno ranije, kriterijumi ocjenjivanja na svakoj disciplini treba da budu javno dostupni studentima i da se konzistentno primjenjuju tokom semestra. Stoga se drugo pitanje u okviru ove grupe odnosilo na to koliko su kriterijumi ocjenjivanja podložni promjenama tokom jednog semestra.

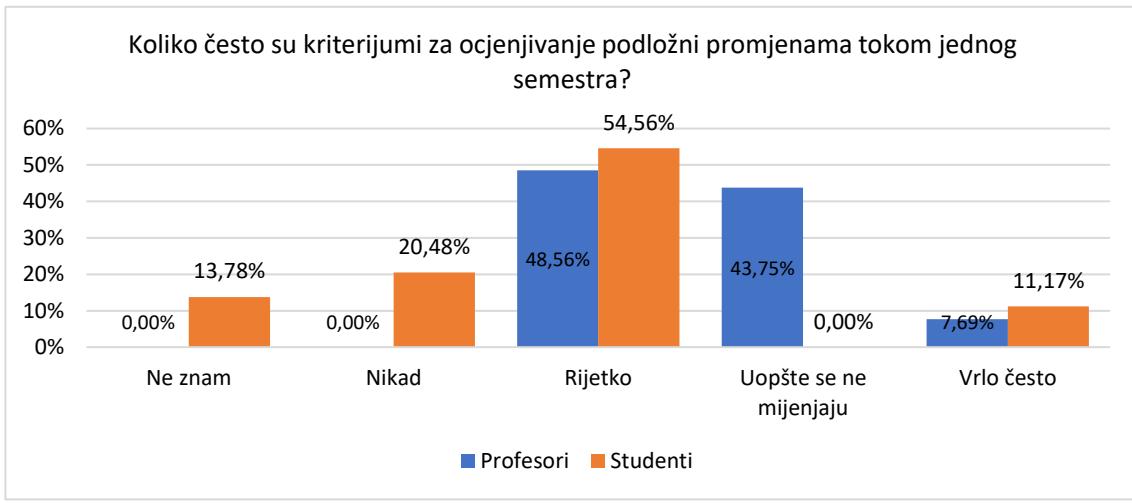
Dijagram br. 28: Odgovori studenata u vezi sa promjenama kriterijuma za ocjenjivanje

Kad je u pitanju učestalost promjene kriterijuma za ocjenjivanje, studenti koji su učestvovali u većini smatrali da se kriterijumi rijetko mijenjaju. Više od polovine studenata koji su učestvovali u istraživanju smatra da su promjene kriterijuma rijetke (ali postoje), dok nešto više od petine anketiranih studenata smatra da se kriterijumi nikad ne mijenjaju.

Dijagram br. 29: Odgovori nastavnika u vezi sa promjenama kriterijuma za ocjenjivanje

Kad je u pitanju učestalost promjene kriterijuma za ocjenjivanje tokom jednog semestra nastavnici smatraju da se kriterijumi uopšte ne mijenjaju 43,8%, ili se rijetko mijenjaju 48,6%. Interesantno je da 7,7% nastavnika smatra da se kriterijumi vrlo često mijenjaju.

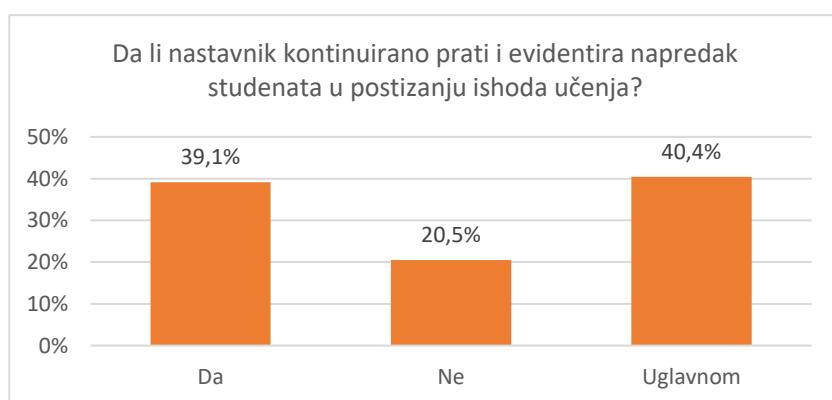

Dijagram br. 30: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa promjenama kriterijuma za ocjenjivanje

Komparacija dobijenih odgovora na ovo pitanje jasno ukazuje na razlike u percepciji studenata i nastavnika kada je u pitanju podložnost kriterijuma za ocjenjivanje promjenama tokom jednog semestra. Tako npr. dok svega 20,5% studenata smatra da se kriterijumi za ocjenjivanje ne mijenjaju uopšte tokom jednog semestra, više nego duplo veći procent nastavnika smatra da nema promjene kriterijuma. Cijeneći da je konzistentnost i nepromjenjivost kriterijuma za ocjenjivanje tokom jednog semestra važna dimenzija obezbjeđenja kvaliteta na visokoškolskim ustanovama, važno je da se tome posveti dužna pažnja na svim visokoškolskim ustanovama u Crnoj Gori.

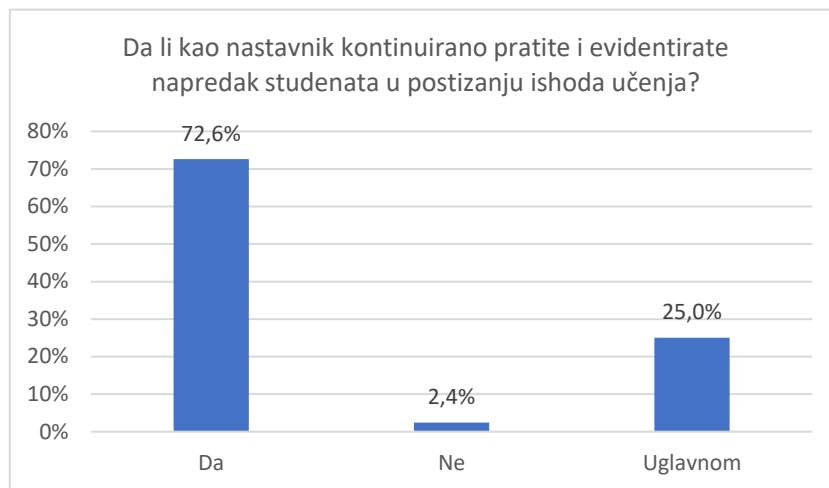
2.3.3. Kontinuirano praćenje i evidentiranje napretka studenata u postizanju ishoda učenja

Istraživanje je obuhvatilo percepciju studenata i nastavnika u pogledu kontinuiranog praćenja i evidentiranja napretka studenta u postizanju ishoda učenja.

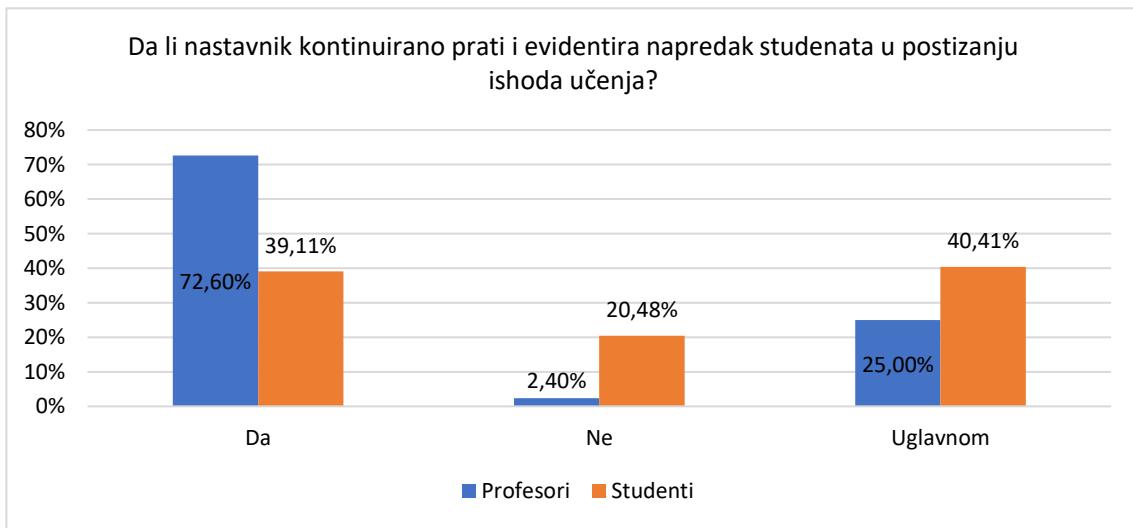
Dijagram br. 31: Odgovori studenata u vezi sa praćenjem i evidentiranjem napretka

Većina studenata (nešto manje od 80%) crnogorskih univerziteta koji su učestvovali u istraživanju smatraju da nastavnici kontinuirano prate i evidentiraju napredak studenata u postizanju ishoda učenja, pri čemu 40,4% smatra da nastavnici uglavnom, a 39,1% studenata da u potpunosti prate i evidentiraju napredovanje studenta u postizanju ishoda učenja.

Dijagram br. 32: Odgovori nastavnika u vezi sa praćenjem i evidentiranjem napretka

Većina nastavnika crnogorskih univerziteta tvrdi da kontinuirano prate i evidentiraju napredak studenata u postizanju ishoda učenja (72,6%). Četvrtina ispitanika tvrdi da uglavnom prati napredak studenata (25%), dok njih 2,4% tvrdi da ne prate uspjeh studenata.

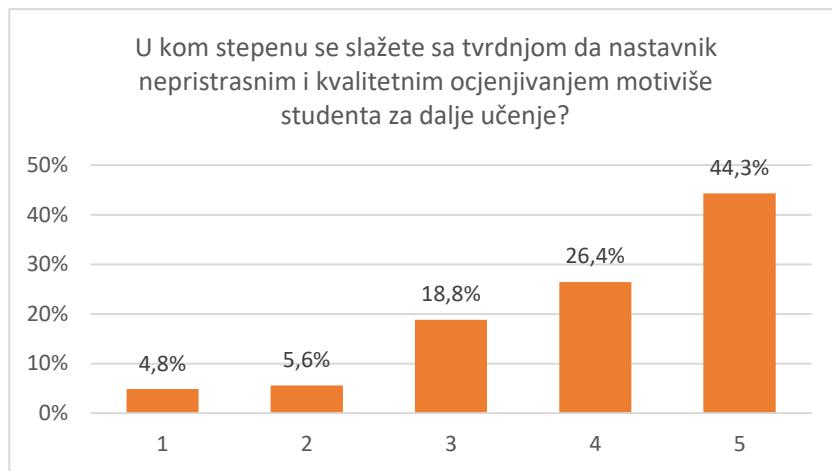

Dijagram br. 33: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa praćenjem i evidentiranjem napretka

I u odgovoru na ovo pitanje jasna je razlika u percepcijama studenata i nastavnika u pogledu kontinuiranog praćenja napretka studenta. Za razliku od nastavnika koji smatraju da to rade redovno (gotovo svi), više od petine studenata percipiraju da nastavnici ne uspijevaju da isprate njihov individualni napredak u pogledu postizanja ishoda učenja.

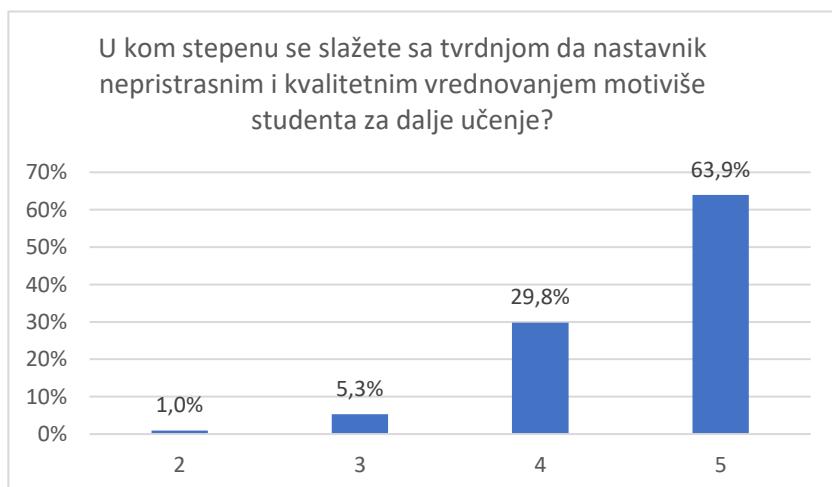
2.3.4. Nastavnik nepristrasnim i kvalitetnim ocjenjivanjem podstiče studente

Izuzetno važna dimenzija kvaliteta u obrazovnom procesu je podsticanje i motivisanje studenata, jer to u velikoj mjeri može uticati na njihovo aktivno učešće u procesu učenja, budući akademski, ali i profesionalni uspjeh. Stoga je istraživanjem obuhvaćena i percepcija studenata i nastavnika u kojoj mjeri nepristrasno i kvalitetno ocjenjivanje od strane nastavnika motiviše studente. Pitanje je bilo formulisano kroz skalu stavova studenata i nastavnika u pogledu saglasnosti sa tvrdnjom da nepristrasno i kvalitetno ocjenjivanje od strane nastavnika djeluje podsticajno i motivišuće na studenta. Skala je definisana nivoima 1-5, pri čemu 1 označava da se ispitanik u potpunosti ne slaže, a 5 da se u potpunosti slaže sa tvrdnjom.

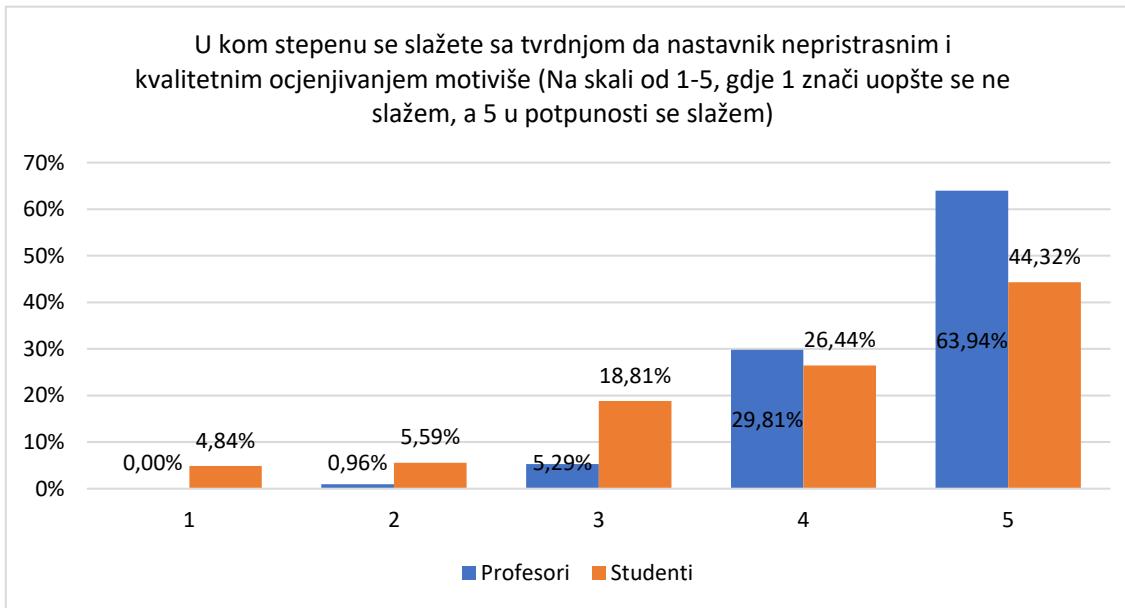
Dijagram br. 34: Odgovori studenata u vezi sa tvrdnjom da nastavnik nepristrasnim i kvalitetnim ocjenjivanjem motiviše za dalje učenje

Studenti se u većini u potpunosti slažu sa tvrdnjom da nastavnik nepristrasnim i kvalitetnim ocjenjivanjem može da podstakne studenta na bolje učenje(37,2%) ili se slažu (24%), dok se skoro 18% studenata ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Dijagram br. 35: Odgovori nastavnika u vezi sa tvrdnjom da nastavnik nepristrasnim i kvalitetnim ocjenjivanjem motiviše za dalje učenje

Većina anketiranih nastavnika iz uzorka smatra da nastavnik nepristrasnim i kvalitetnim vrednovanjem može da podstakne studenta na dalje učenje: njih 63,9% se u potpunosti slaže sa ovim stavom, dok se 29,8% slaže sa tvrdnjom. Među ispitanicima 5,3% nastavnika se izjasnilo da nema stav u vezi sa ovom tvrdnjom, dok se 1% nastavnika ne slaže sa njom.

Dijagram br. 36: Komparativni prikaz odgovora nastavnika i studenata u vezi sa tvrdnjom da nastavnik nepristrasnim i kvalitetnim ocjenjivanjem motiviše za dalje učenje

Komparativna analiza rezultata odgovora na ovo pitanje kod studenata i nastavnika ukazuje na razlike u percepciji, i to na vrlo neobičan način, jer se značajno manji procenat studenata u potpunosti slaže sa tvrdnjom da objektivna primjena kriterijuma u ocjenjivanju podstiče i motiviše studenta. Ova razlika u percepciji nastavnika i studenata kada su u pitanju podsticaji za rad može biti predmet dublje analize u ovoj oblasti sa pedagoškog, sociološkog i psihološkog stanovišta.

2.4. Mentorski rad

Mentorski rad na visokoškolskim ustanovama u formalnom smislu obuhvata aktivnosti koje se odnose na izradu seminarskih i završnih radova, bilo da su u pitanju diplomski, specijalistički, master i doktorski radova. Međutim, mentorski pristup ima mnogo širi i obuhvatniji karakter i zapravo predstavlja individualizovani proces učenja koji se odvija kroz interakciju ne samo nastavnika i studenta u obrazovnom sistemu, nego i mentora i „učenika“ u različitim profesionalnim i drugim sferama života. Riječ mentor etimološki vuče korijen iz grčke mitologije. Odisej je, kad je otišao u Trojanski rat, svom prijatelju Mentoru povjerio staranje o porodici, a vremenom je Mentor postao savjetnik i učitelj Odisejevog sina Telemaha.

Mentorstvo je vrlo kompleksan proces jer se između mentora i studenta uspostavlja blizak odnos, koji treba da počiva na poštovanju i saradnji i rezultira podsticajem, podrškom i usmjeravanjem studenta u realizaciji zadatka koji student treba da realizuje. Pri tome, važna dimenzija ovog procesa je dostupnost mentora studentu u svim fazama izrade konkretnog zadatka (npr. izrade završnog rada) od definisanja i razrade teme, izbora metoda istraživanja, sproveđenja istraživanja, diskusije o dobijenim rezultatima, načina njihove prezentacije, izvođenja zaključaka... Mentorski rad je vrlo zahtjevan i izazovan kako za studenta, tako i za nastavnika - mentora. Mentor treba da djeluje podsticajno na studenta, da prepozna njegove talente i da ga usmjerava na djelovanje kojim će student najbolje iskoristiti svoj potencijal, postići što bolje akademske rezultate, ali i razvijati svoj karakter, i time na najbolji mogući način graditi svoju ličnost. Na praktičnom nivou, mentor sem akademske ekspertize u svojoj oblasti mora da razumije svoju mentorsku ulogu i da bude uzor studentu, da ima razvijene komunikacione i prezentacione vještine, socijalnu inteligenciju, da poznaje prirodu mentorskog procesa, i prepoznae prepreke koje se mogu pojaviti u odnosu mentor-student, kao i načine za njihovo prevazilaženje. Kako je obrazovni proces kompleksan i višedimenzionalan, razvoj mentorskih sposobnosti kod nastavnika u visokoškolskim ustanovama treba da bude predmet kontinuiranih obuka i usavršavanja. Jedino na taj način će mentori – nastavnici biti spremni da se prilagođavaju potrebama studenata različitih sposobnosti, studentima koji dolaze iz različitih sredina, različitih karaktera i slično.

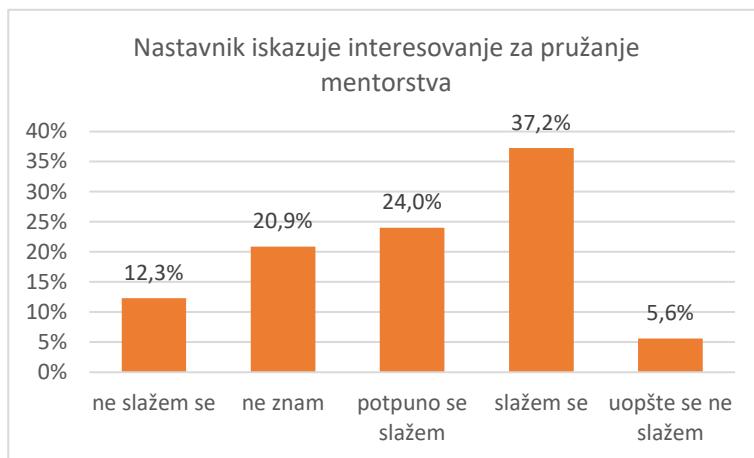
To je i razlog da su različite dimenzije mentorskog rada bile predmet istraživanja i studenata i nastavnika. Studenti i nastavnici su kroz skalu dali ocjenu svojih stavova prema određenim tvrdnjama koje se odnose na različite dimenzije mentorskog rada.

Rezultati istraživanja su prikazani u nastavku kroz analizu tvrdnji koje predstavljaju važne dimenzije mentorskog procesa:

- Nastavnici iskazuju interesovanje za pružanje mentorstva;
- Mentorji imaju podsticajan mentorski odnos;
- Mentorji osposobljavaju studente za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja;
- Nastavnici su dostupni i pružaju podršku studentima u izradi akademskih radova;
- Nastavnici kontinuirano prate i usmjeravaju rad studenta.

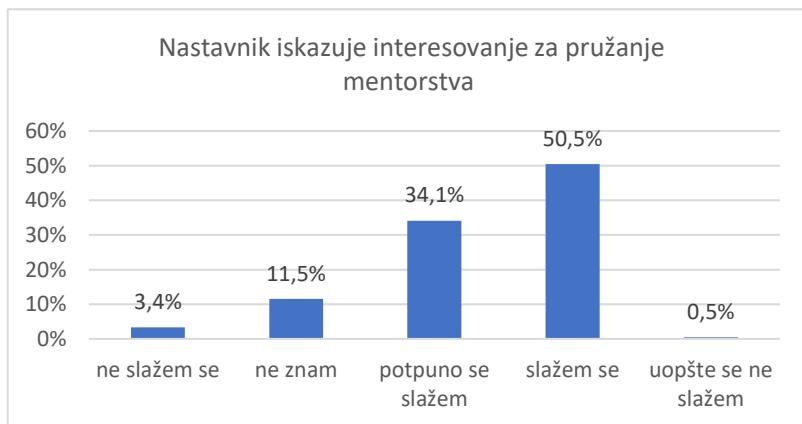
2.4.1. Nastavnik iskazuje interesovanje za pružanje mentorstva

Nastavnici treba da jasno studentima stave do znanja da su zainteresovani da budu mentori u toku procesa učenja.

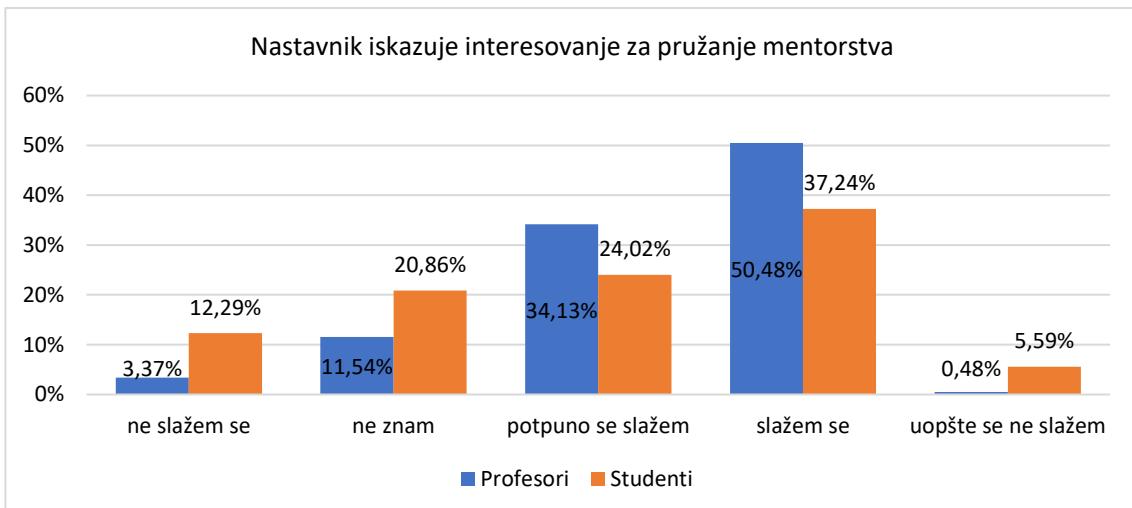
Dijagram br. 37: Odgovori studenata u vezi sa interesovanjem nastavnika za pružanje mentorstva

Većina anketiranih studenata smatra da nastavnici pokazuju interesovanje da budu mentori, od toga 24% ispitanika se u potpunosti slaže, a 37,2% studenata se slaže sa ovom tvrdnjom. Međutim, gotovo petina studenata koji su učestvovali u anketi (17,9%) se ne slažu ili uopšte ne slažu sa ovakvom tvrdnjom, a više od jedne petine (20,9%) je odgovorilo da ne zna.

Dijagram br. 38: Odgovori nastavnika u vezi sa interesovanjem za pružanje mentorstva

Najveći dio nastavnika smatra da nastavno osoblje iskazuje interesovanje za pružanje mentorstva (34,1% se u potpunosti slaže sa ovom tvrdnjom, a 50,5% ispitanika se slaže). Svega 3,9 % anketiranih nastavnika se ne slaže sa tvrdnjom da nastavnici iskazuju interesovanje za pružanje mentorstva.

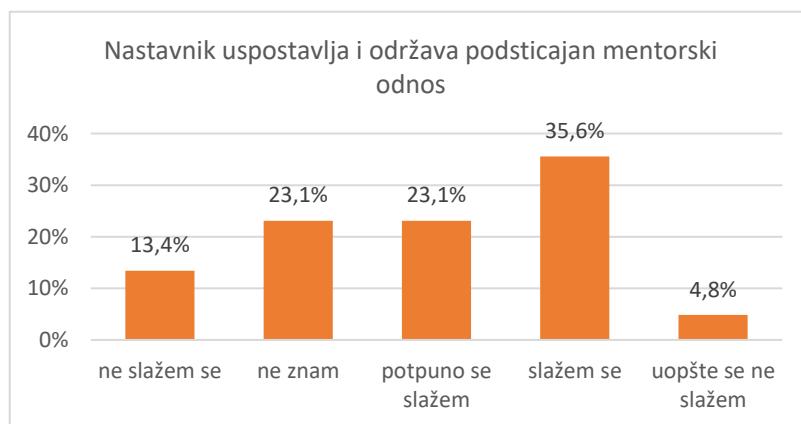

Dijagram br. 39: Komparativni prikaz odgovora studenata i nastavnika u vezi sa interesovanjem za pružanje mentorstva

Komparativna analiza stavova studenata i nastavnika ponovo ukazuje na visoku razliku u percepciji kad je u pitanju iskazivanje interesovanja za pružanje mentorstva. Ovo može ukazivati na nedovoljno jasan način na koji mentori iskazuju svoj interes za mentorski rad i stavlja fokus na potrebu unapređenje mentorskih kompetencija nastavnika.

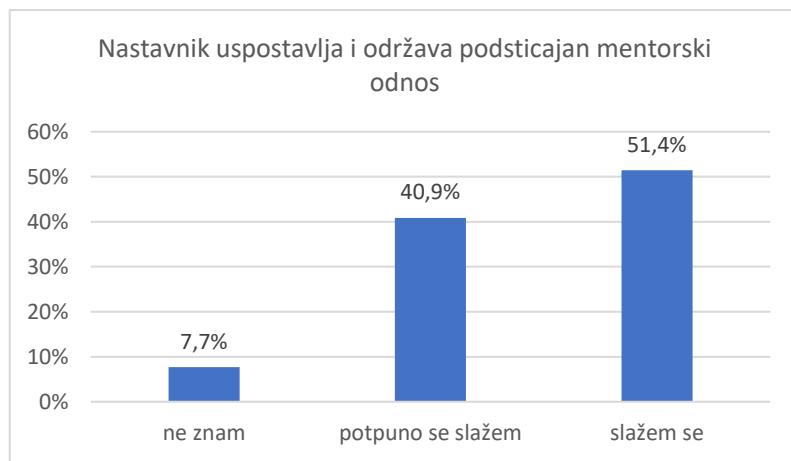
2.4.2. Nastavnik uspostavlja i održava podsticajan mentorski odnos

Kako je već naprijed istaknuto, mentorski proces je vrlo zahtjevan ne samo za studenta, već i za mentora koji mora biti sposoban da djeluje podsticajno na studenta, da otkrije i usmjerava njegove talente, usmjerava akademski, kao i profesionalni i lični razvoj studenta i korišćenje njegovih potencijala.

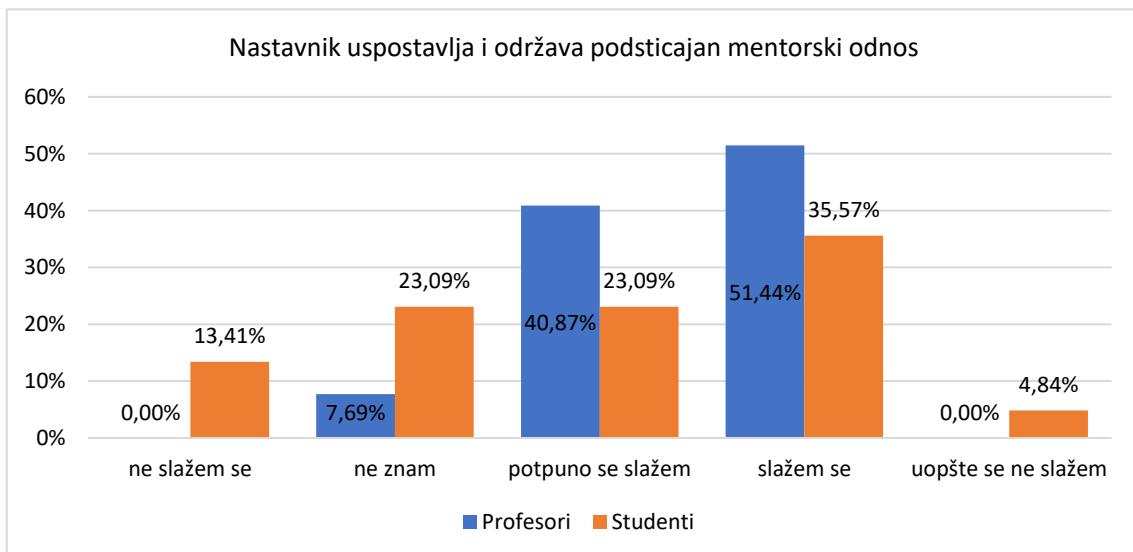
Dijagram br. 40: Odgovori studenata u vezi sa mentorskim odnosom nastavnika

Preko polovine anketiranih studenata smatra da nastavnici uspostavljaju i održavaju podsticajan mentorski odnos (58,7%), ali značajan procenat smatra da to nije tako (18,1%).

Dijagram br. 41: Odgovori nastavnika u vezi sa mentorskim odnosom

Velika većina nastavnika koji su učestvovali u anketi smatraju da nastavno osoblje uspostavlja i održava podsticajan mentorski odnos. Tako se 40,9% nastavnika koji su učestvovali u istraživanju, u potpunosti slaže sa ovom tvrdnjom, a 50,5% ispitanika se slaže.

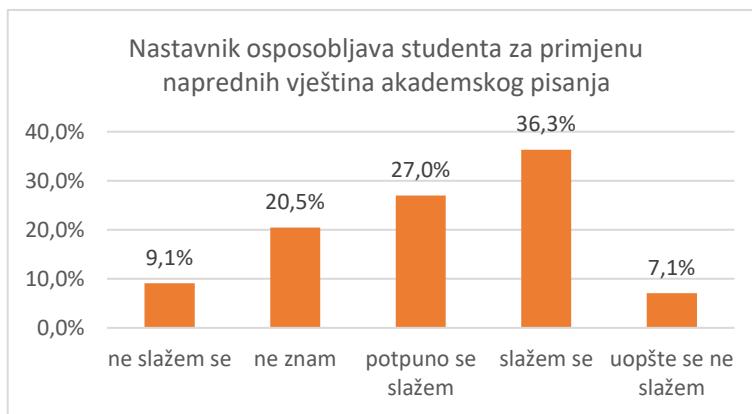

Dijagram br. 42: Komparativni prikaz odgovora studenata i nastavnika u vezi sa mentorskim odnosom

Komparativna analiza rezultata istraživanja ukazuje na visoku razliku u percepciji studenata i nastavnika u odnosu na podsticajan mentorski odnos. Niti jedan nastavnik koji je učestvovao u istraživanju ne percipira odnos mentora prema studentu kao nepodsticajan ili kao nedovoljno podsticajan, kakvim ga doživljava čak 18,1% studenata. Razlika u odgovorima može ukazivati na nedovoljno kritičan pristup nastavnika u percipiranju svoje mentorske uloge, čime se ponovo ukazuje na potrebu unaprjeđenja mentorskih kompetencija visokoškolskih nastavnika.

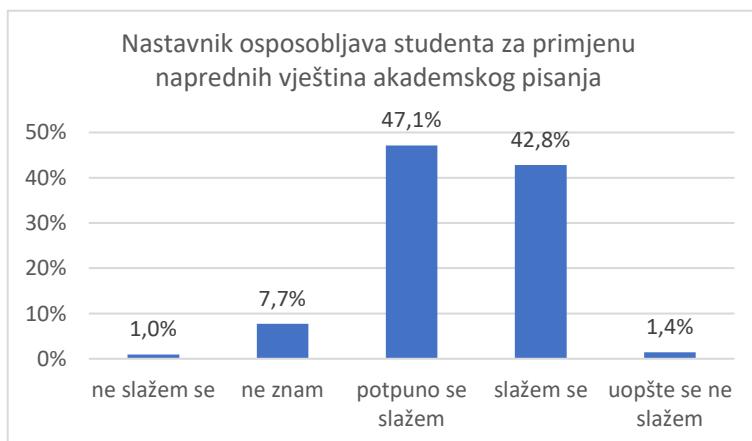
2.4.3. Nastavnik osposobljava studenta za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja

U toku mentorskog rada nastavnika i studenata koji se odnosi na pisanje akademskih radova, student treba da unaprjeđuje vještine akademskog pisanja.

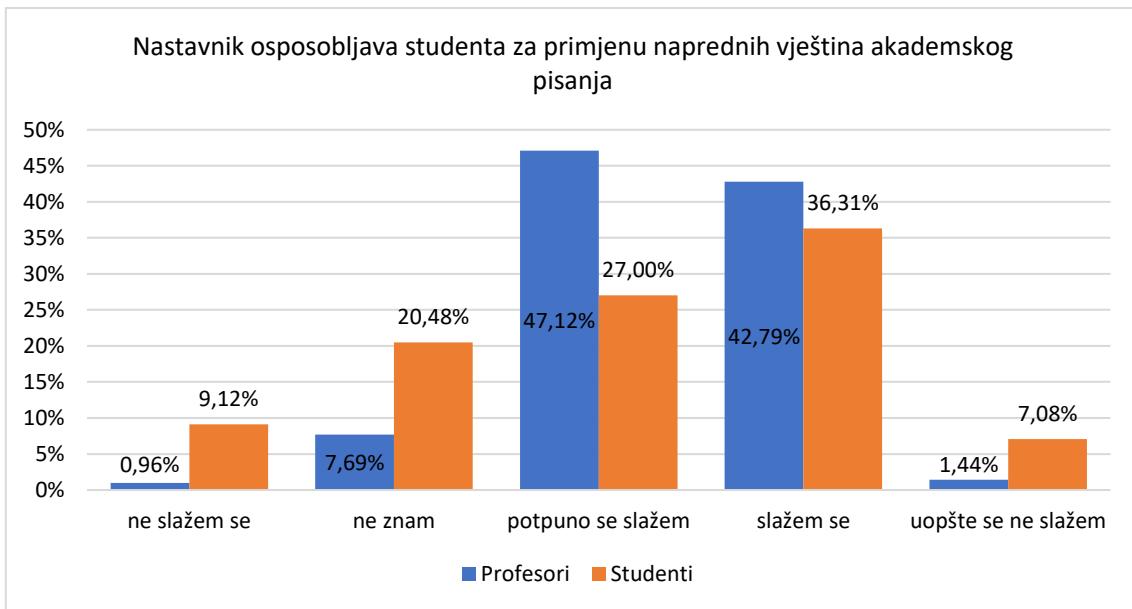
Dijagram br. 43: Odgovori studenata u vezi sa osposobljavanjem za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja

Skoro dvije trećine anketiranih studenata (njih 63,3%) smatra da ih nastavnici osposobljavaju za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja u toku studiranja (slaže se ili se u potpunosti slaže sa ovom tvrdnjom). Na drugoj strani petina anketiranih studenata nije imala izraženi stav po ovom pitanju (20,5%) anketiranih studenata je odgovorilo da ne zna, dok se 16,2% ne slaže ili uopšte ne slaže sa tvrdnjom da nastavnik osposobljava studenta za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja.

Dijagram br. 44: Odgovori nastavnika u vezi sa osposobljavanjem za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja

Velika većina nastavnika koji su učestvovali u istraživanju smatraju da nastavno osoblje osposobljava studenta za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja (47,1% se potpuno slažu, a 42,8% se slaže sa ovom tvrdnjom).

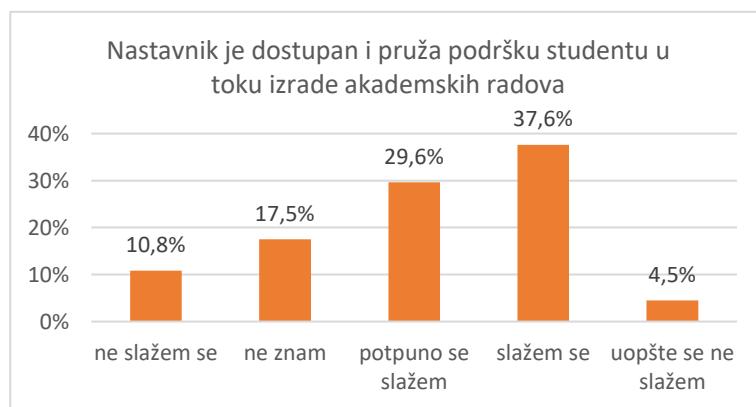

Dijagram br. 45: Komparativni prikaz odgovora studenata i nastavnika u vezi sa osposobljavanjem za primjenu naprednih vještina akademskog pisanja

Komparativna analiza odgovora na ovo pitanje takođe ukazuje na veliku razliku u percepciji nastavnika i studenata kada je u pitanju osposobljavanje studenta za sticanje naprednih vještina akademskog pisanja. Svega 2,4% nastavnika koji su učestvovali u istraživanju ne slažu se ili se u potpunosti ne slažu sa tvrdnjom da osposobljavaju studente sa naprednim vještinama akademskog pisanja, nasuprot 16,2% studenata.

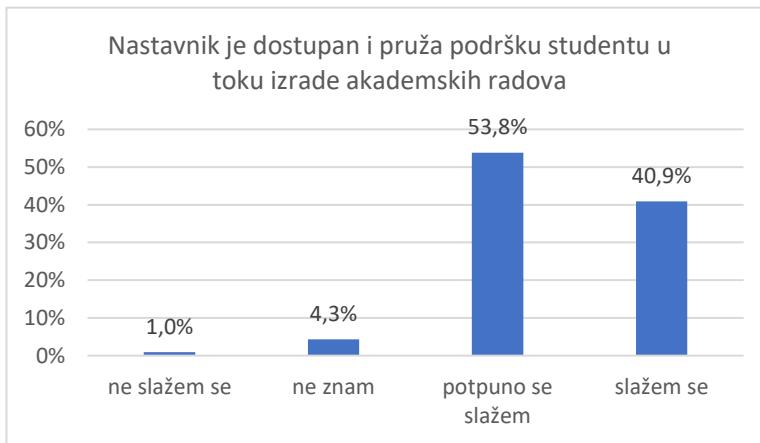
2.4.4. Nastavnik je dostupan i pruža podršku studentu u toku izrade akademskih radova

Već je istaknuto da je važna dimenzija mentorskog rada u procesu učenja dostupnost mentora studentu u svim fazama izrade nekog akademskog rada, ali isto tako i u situacijama kada se student suočava sa nekim neakademskim problemima.

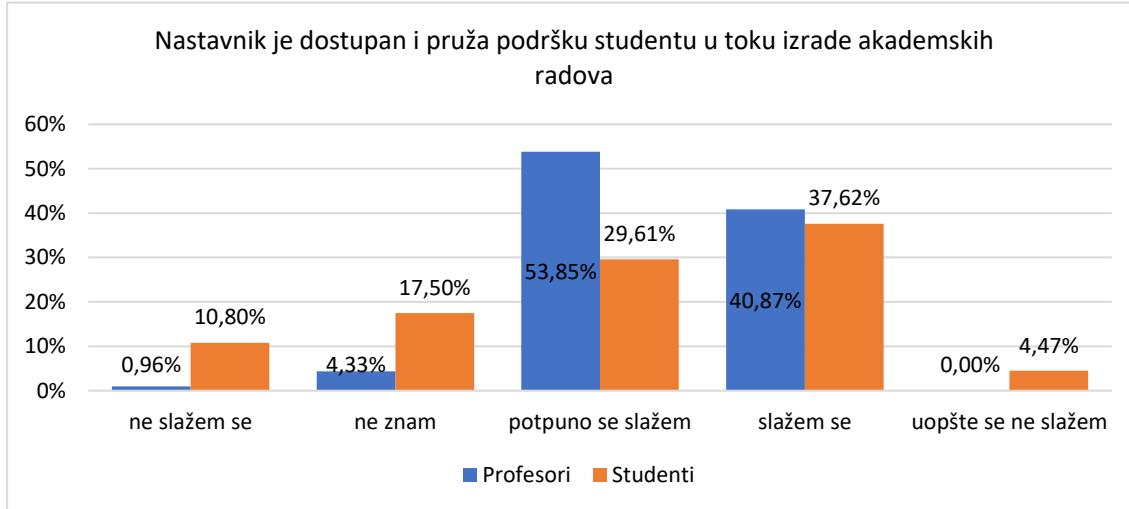
Dijagram br. 46: Odgovori studenata u vezi sa dostupnošću nastavnika

Više od dvije trećine anketiranih studenata (67,2%) smatra da su nastavnici dostupni i pružaju podršku studentima u toku izrade akademskih radova (slaže se ili u potpunosti slaže sa tvrdnjom iz naslova). Nasuprot tome nešto više od 15% studenata se ne slaže ili u potpunosti ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Dijagram br. 47: Odgovori nastavnika u vezi sa dostupnošću studentima

Velika većina nastavnika koji su učestvovali u istraživanju tvrde da su dostupni i da pružaju podršku studentu u toku izrade akademskih radova (53,8% se potpuno slažu, a 40,9% se slaže sa ovom tvrdnjom).

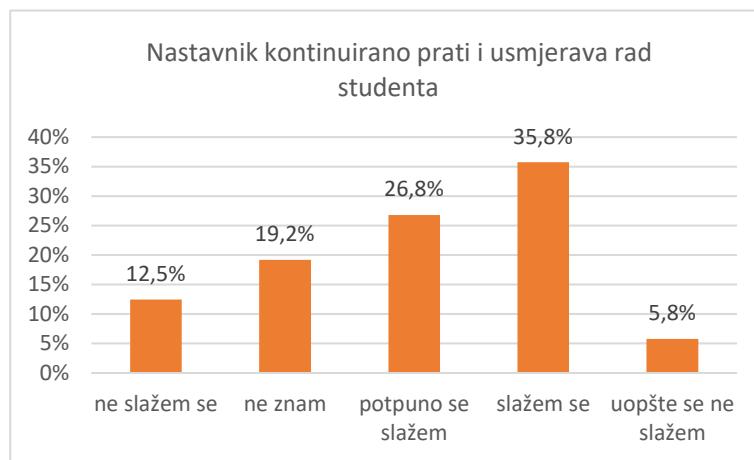

Dijagram br. 48: Komparativni prikaz odgovora studenata i nastavnika u vezi sa dostupnošću

Kako je već istaknuto nešto više od dvije trećine anketiranih studenata smatraju da su nastavnici mentorji dostupni i daju podršku studentima u toku izrade akademskih radova, što je ponovo značajno manji procenat u odnosu na 94,7% anketiranih nastavnika koji dijele ovaj stav. Na drugoj strani, 15,3% studenata obuhvaćenim istraživanjem se ne slaže sa ovim stavom (uopšte se ne slažu ili se ne slažu) nasuprot svega 1% anketiranih nastavnika. Razlika u percepciji uloge i dostupnosti mentora u izradi akademskih radova opet ukazuje na mogućnost nedovoljno kritičnog odnosa nastavnika prema mentorskom procesu.

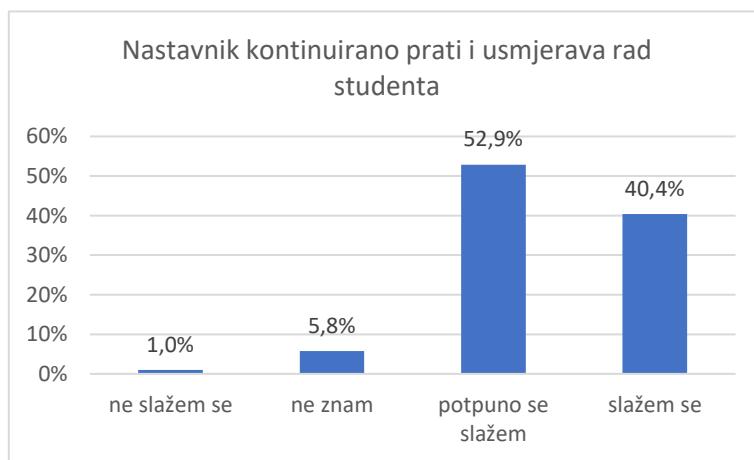
2.4.5. Nastavnik kontinuirano prati i usmjerava rad studenta

Kvalitetan mentorski odnos između nastavnika i studenta podrazumijeva kontinuirano praćenje i usmjeravanje rada studenta. Mentor kroz ovakav odnos djeluje podsticajno i uspostavlja kvalitetniji odnos sa studentom.

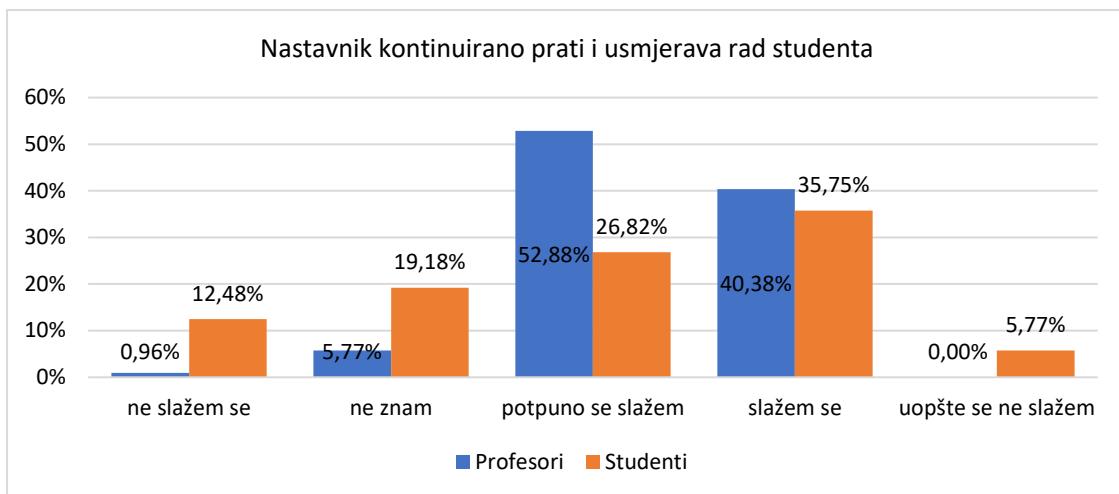
Dijagram br. 49: Odgovori studenata u vezi sa kontinuiranim praćenjem i usmjeravanjem od strane nastavnika

Posljednje anketno pitanje u ovom dijelu istraživanja se odnosilo na stavove ispitanika u pogledu kontinuiranog praćenja i usmjeravanja rada studenata. Nešto manje od dvije trećine studenata koji su učestvovali u istraživanju (ukupno 62,6%) se slaže sa tvrdnjom da nastavnici prate i usmjeravaju rad studenata, dok se njih 18,5% ne slaže ili uopšte ne slaže sa tom tvrdnjom, dok skoro petina (19,2%) studenata nema stav po ovom pitanju, tj. odgovorilo je da ne zna.

Dijagram br. 50: Odgovori nastavnika u vezi sa kontinuiranim praćenjem i usmjeravanjem

Velika većina nastavnika koji su učestvovali u istraživanju tvrde da kontinuirano prate i usmjeravaju rad studenta tokom mentorskog rada (52,9% se potpuno slažu, a 40,4% anketiranih nastavnika se slažu sa ovom tvrdnjom).

Dijagram br. 51: Komparativni prikaz odgovora studenata i nastavnika u vezi sa praćenjem i usmjeravanjem rada studenta

Komparativna analiza rezultata odgovora nastavnika na ovo pitanje takođe ukazuje na značajnu razliku u odgovorima studenata i nastavnika, jer je među nastavnicima tek 1% ispitanika odgovorilo je da se ne slaže sa ovom tvrdnjom, nasuprot 18,5% studenata koji se ne slažu ili se uopšte ne slažu sa tvrdnjom da nastavnik kontinuirano prati i usmjerava rad studenta.

Djelovi upitnika koji su se odnosili na vrednovanje rada studenata i na efikasnost mentorskog rada sa studentima su pokazali da i studenti i profesori ocjenjuju prilично visokim ocjenama obje ove dimenzije kvaliteta visokog obrazovanja na institucijama u Crnoj Gori. Međutim, isto tako je vidljiva razlika u percepciji studenata i profesora, koja je donekle i prirodna. Istraživanje je pokazalo da su kriterijumi za vrednovanje rada studenata javno dostupni i da su studenti u velikoj mjeri upoznati sa njima. To je ocjena studenata. Sem toga, istraživanjem su obuhvaćena i pitanja koja se odnose na objektivnost, konzistentnost i dosljednost u primjeni kriterijuma za vrednovanje studenata. Rezultati istraživanja ukazuju na visoke razlike u percepciji studenata i profesora, kad su u pitanju ove dimenzije kvaliteta. Tako npr. jedna petina studenata smatra da su kriterijumi za ocjenjivanje konzistentni, i da nema njihovih promjena tokom semestra, a skoro duplo - dakle dvije petine nastavnika ili oko 40% smatra da kriterijumi nijesu podložni promjenama. Vrlo su različiti odgovori i kad je u pitanju percepcija kontinuiteta nastavnika u praćenju rada studenata. Iako i studenti u većini smatraju da su nastavnici nepristrasni i objektivni u ocjenjivanju studenata, što je svakako pohvalno, daleko je veći procenat nastavnika u potpunosti saglasan sa ovakvom tvrdnjom.

Isti je slučaj i sa rezultatima istraživanja kada je u pitanju ocjena kvaliteta mentorskog rada sa studentima. I studenti i profesori su dali prilično visoke ocjene kad su u pitanju zainteresovanost nastavnika za pružanje mentorstva, podsticajnost mentorskog odnosa, povećavanje sposobnosti studenata da koriste napredne vještine akademskog pisanja, dostupnost i spremnost nastavnika da kontinuirano pružaju podršku studentima tokom mentorskog rada, ali je razlika u percepciji studenata i nastavnika prilično visoka. Cijeneći da je objektivnost, konzistentnost i nepromjenjivost kriterijuma za ocjenjivanje i informisanost studenata o njima, kao i efikasnost mentorskog rada važna dimenzija obezbjeđenja kvaliteta na visokoškolskim ustanovama, kako je važno da se tome posveti dužna pažnja na svim visokoškolskim ustanovama u Crnoj Gori i da se pokušaju definisati aktivnosti kojima će se smanjivati ove razlike u načinu shvatanja uloge nastavnika i studenata u ovom procesu.

2.5. Procjena kompetencija nastavnika

Akademsko osoblje na univerzitetima obavlja dvije djelatnosti koje su od naročitog društvenog značaja. Oni se bave naukom ili umjetnošću, vrše istraživanja i objavljaju radove, što je jedna od njihovih aktivnosti, a druga je realizacija visokoškolske nastave kroz koju se studenti osposobljavaju za obavljanje vrlo složenih poslova na tri najviša nivoa kvalifikacija (VI, VII i VIII). Tako složen posao moguće je obavljati samo uz posvećeno lično ulaganje, konstantno profesionalno napredovanje i kontinuirano usavršavanje.

Dobro razvijene kompetencije univerzitetskih nastavnika nužan su preduslov za realizaciju savremene nastave. Kompleksnost ovih kompetencija izrazito je velika, jer rad na univerzitetu podrazumijeva dobro poznavanje nastavne oblasti (disciplina, predmeta), odnosno nauke ili umjetnosti iz kojih je izvedena ta nastavna oblast, tj. očekuju se visoka stručna i naučna postignuća od strane akademskog osoblja. S druge strane, iz perspektive studenata i vodeći računa o procesu učenja, nije manje značajna ni pedagoško-psihološka i didaktičko-metodička kompetentnost nastavnika. Naime, studentima su, uslovno uvezši, od male koristi oni nastavnici koji imaju izrazito visoka postignuća u nauci, ali nemaju vještina prezentovanja ili prenosa znanja.

Naši ispitanici iz oba poduzorka procijenili su kompetentnost nastavnika kroz nekoliko segmenata koje je bilo moguće operacionalizovati pitanjima skalnog tipa, koja dominiraju u upitnicima. Svaka tvrdnja u ovom dijelu upitnika ocijenjena je na petostepenoj skali Likertovog tipa, gdje su odgovori od jedan do pet podrazumijevali stepen saglasnosti sa konkretnom tvrdnjom. Pored toga, ovaj dio upitnika sadrži i dva otvorena pitanja. Rezultate za skalne tvrdnje obradili smo koristeći procente (relativne brojeve koji ukazuju na strukturu distribucije odgovora), a prikazali smo ih grafički, pomoću histograma. Odgovore na otvorena pitanja obradili smo saglasno kvalitativnoj metodologiji, što je objašnjeno u odgovarajućem dijelu teksta.

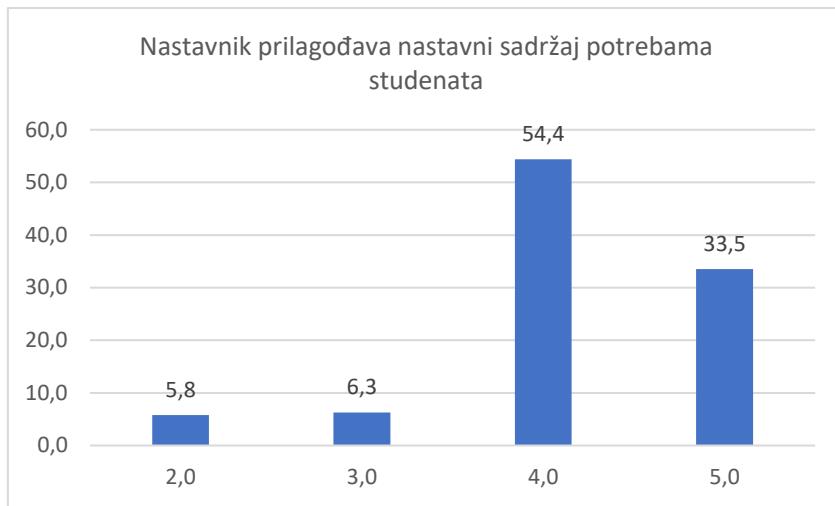
U upitniku za nastavnike tvrdnje su date bez naročitog grupisanja, odnosno dat je niz od 15 tvrdnji koje dosta precizno mogu opisati kompetencije nastavnika. S druge strane, u upitniku za studente tvrdnje su grupisane u tri teme:

- planiranje nastave;
- odnos nastavnik - student i
- razvijanje etičkih standarda.

Za svaku tvrdnju koja je bila ista ili slična u oba upitnika dajemo podatke uporedno.

2.5.1. Prilagođavanje nastavnog sadržaja potrebama studenata

Na pitanje o prilagođavanju nastavnog sadržaja potrebama studenata odgovarali su isključivo nastavnici, jer je riječ o segmentu za koji je realno prepostaviti da ga studenti ne mogu dovoljno objektivno procijeniti.

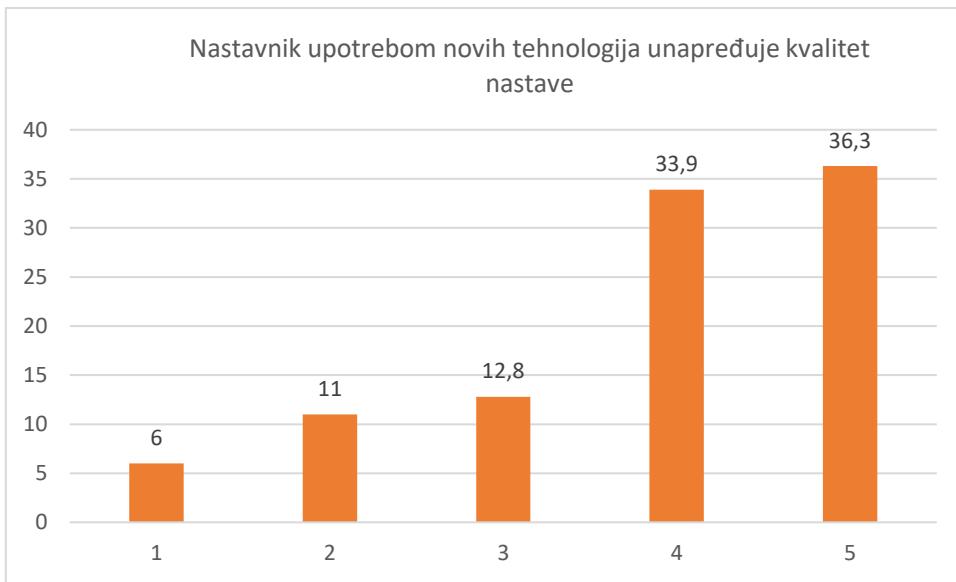

Dijagram br. 52: Odgovori nastavnika u vezi prilagođavanja sadržaja potrebama studenata

Ispitanici su u najvećem broju ocijenili visokim ocjenama stepen prilagođavanja sadržaja potrebama studenata. Blizu 90% ispitanika dodijelilo je ocjene 4 ili 5, dok je svega 12% izabralo ocjenu 2 ili 3. Ovako visoke procjene u prilog su visokom nastavničkom samopouzdanju i njihovom stavu da dobra nastava podrazumijeva prilagođavanje nastavnog sadržaja potrebama studenata. Moguće je da su novi kurikulumi svojom orientacijom prema postignuću studenata (od 2016. godine kurikulumi su orijentisani prema ishodima učenja) uticali na bolje prilagođavanje sadržaja studentima i njihovim potrebama.

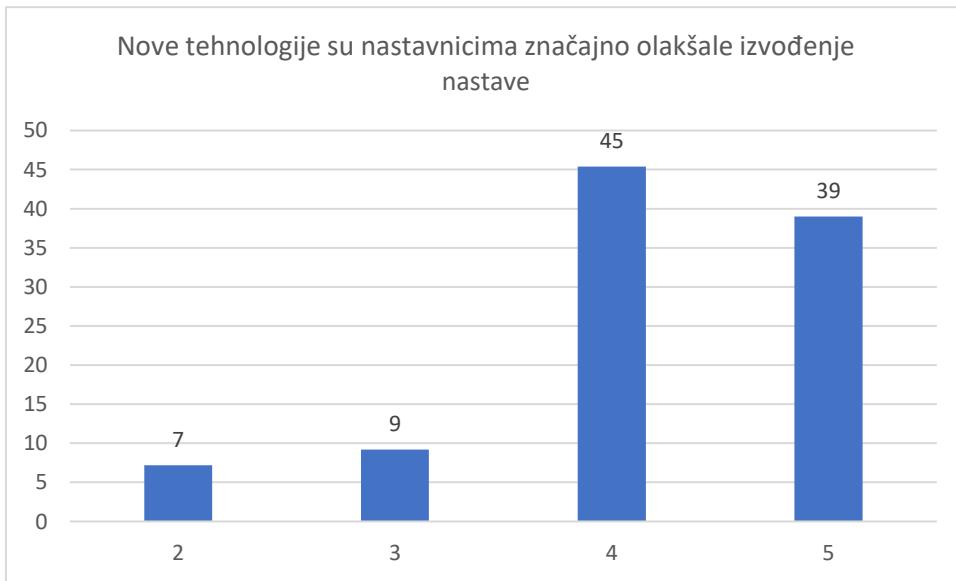
2.5.2. Primjena novih tehnologija u nastavi

Upotrebu novih tehnologija procjenjivali su i studenti i nastavnici, s tim da formulacija tvrdnje nije bila identična (tačne formulacije date su na grafikonima). Nove tehnologije u nastavnom procesu predstavljaju neizbjegnost, a njihovom upotrebom zadovoljava se prvenstveno didaktički princip očiglednosti.

Dijagram br. 53: Odgovori studenata u vezi tvrdnje da nastavnik upotrebom tehnologije unaprjeđuje nastavu

Procjene studenata o upotrebi novih tehnologija prilično su ohrabrujuće. Tako je 70% studentskih ispitanika dalo ocjene 4 ili 5, dok ostali studenti nemaju naročito pozitivno mišljenje o ovom segmentu rada. Ovi odgovori naročito su interesantni s obzirom na to da su prikupljeni u periodu pandemije i imajući u vidu da su sve visokoškolske ustanove u Crnoj Gori praktično bile prinuđene da dobar dio nastavnih aktivnosti realizuju u digitalnom okruženju. Ipak, ako više od 70% studenata ističe da njihovi nastavnici primjenjuju nove tehnologije u nastavi, onda ove podatke možemo tumačiti kao dobar znak osavremenjivanja nastavnog procesa.

Dijagram br. 54: Odgovori nastavnika u vezi novih tehnologija

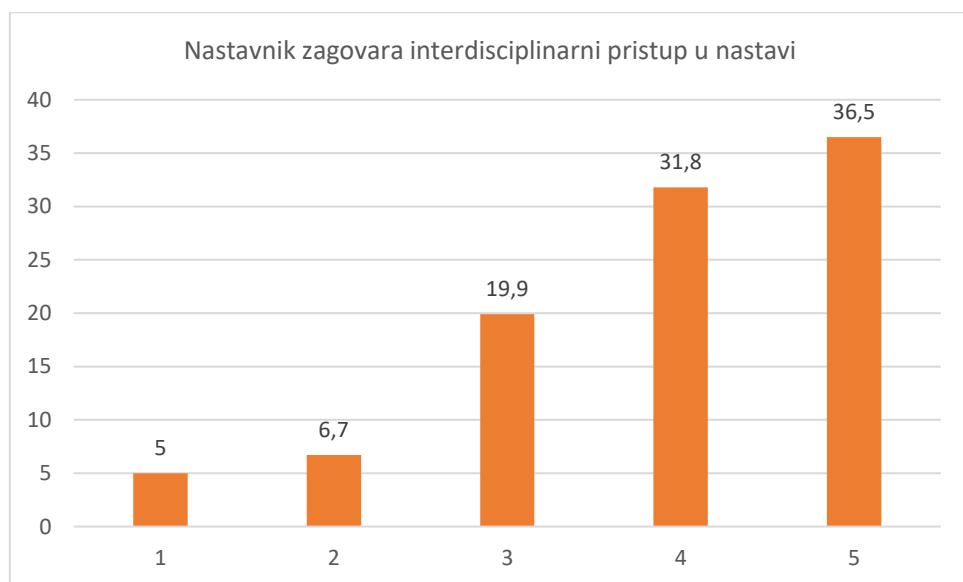
Blizu 80% nastavnika visokim ocjenama vrednuje ulogu tehnologije u savremenoj organizaciji i realizaciji nastave. Oni smatraju da je tehnologija olakšala proces realizacije nastave. Nije zanemarljiv ni procenat (blizu 15%) onih univerzitetskih nastavnika koji ulogu tehnologije ne uočavaju kao olakšicu

u realizaciji nastave. Doduše, univerzitetski kursevi mnogo se između sebe razlikuju, počevši od oblasti iz koje su izvedeni, pa je jasno da ove podatke valja sagledati i u svjetlu raznovrsnosti samih studijskih oblasti, te činjenice da za neke predmete uloga tehnologije nije toliko bitna, koliko za neke druge jeste.

Mišljenja studenata i nastavnika prilično su saglasna po ovom pitanju. Procentualne razlike u odgovorima postoje - nešto je veći procenat nastavnika dao bolje ocjene. Ipak, uopšte uzevši iz odgovora ispitanika može se zaključiti da je upotreba novih tehnologija u univerzitetskoj nastavi zaživjela, te da je u funkciji unaprjeđenja i inoviranja nastave i učenja.

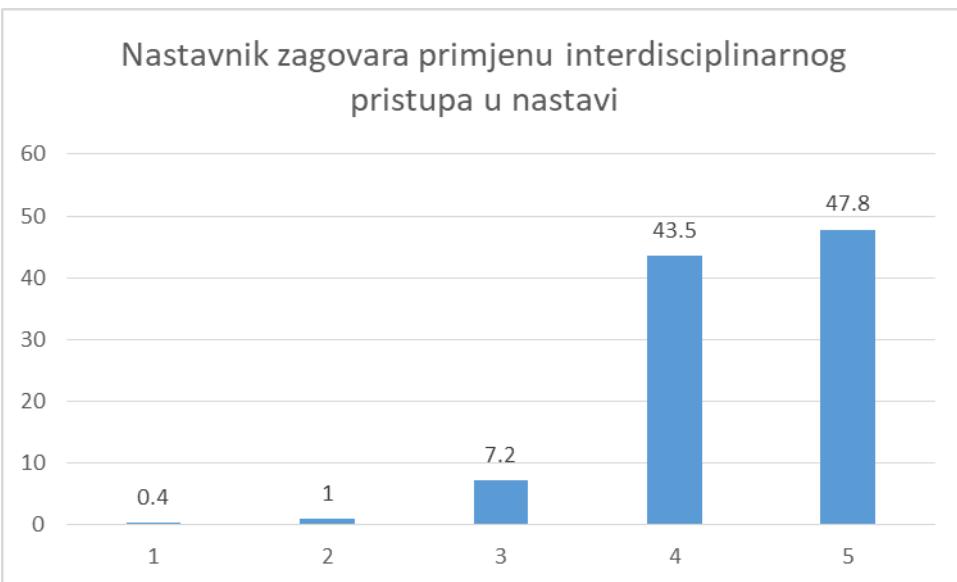
2.5.3. Interdisciplinarni pristup nastavi

Savremena univerzitetska nastava morala bi biti interdisciplinarnog karaktera, jer sve tendencije u nauci i umjetnosti, ali i u nastavi ukazuju na to da bez povezivanja sadržaja iz različitih oblasti izostaju kvalitetna znanja, vještine i kompetencije. Karakter nastave u tom smislu procjenjivala su oba poduzorka. Funkcija interdisciplinarnosti u nastavnom procesu je u povezivanju (korelaciji) sadržaja iz različitih nastavnih disciplina, a krajnji cilj takvog povezivanja je usvajanje funkcionalnih, tj. upotrebljivih znanja od strane studenata.

Dijagram br. 55: Odgovori studenata u vezi primjene interdisciplinarnog pristupa u nastavi

Nešto manje od 70% ispitanika iz reda studenata ističe da njihovi nastavnici zagovaraju interdisciplinarnost u nastavi, što je prilično dobar rezultat. Ostali ispitanici iz grupe studenata ne uočavaju takvo ponašanje njihovih nastavnika, niti vrednuju visokim ocjenama interdisciplinarnost u njihovom radu.

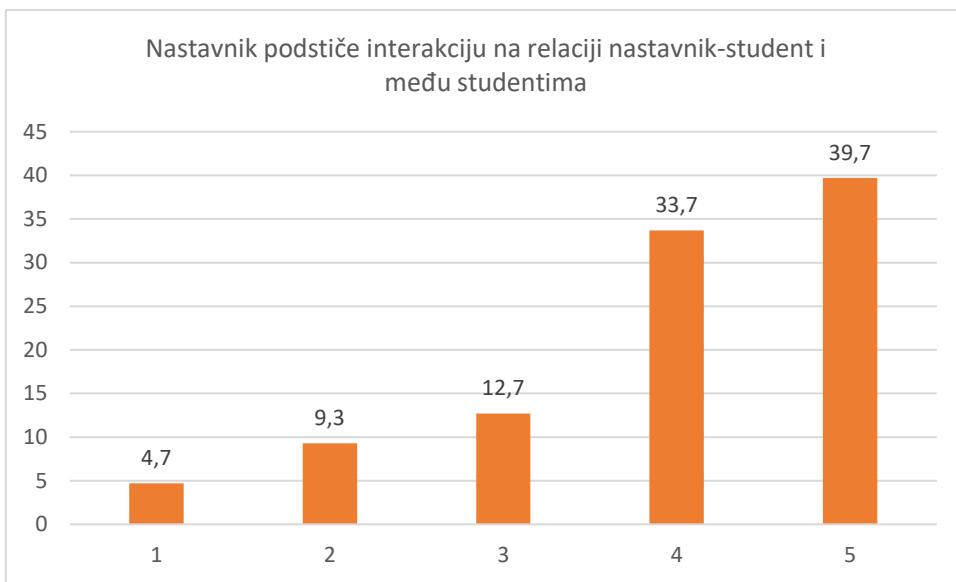
Dijagram br. 56: Odgovori nastavnika u vezi primjene interdisciplinarnog pristupa u nastavi

Nastavnici su visokim ocjenama procijenili interdisciplinarnost u nastavnom procesu, gdje je za ovu tvrdnju njih više od 85% dalo najviše ocjene. Nešto preko 8% ispitanika nije dalo visoke ocjene. Uopšte uzevši, ovi rezultati govore o tome da su ispitanici iz poduzorka nastavnika dobro upoznati sa važnošću interdisciplinarnog pristupa.

Obje grupe ispitanika dale su odgovore koji se, sumarno uzevši, mogu tumačiti kao pozitivni. Procjene studenata nešto su procentualno nepovoljnije od ocjena nastavnika, što može biti dijelom i rezultat njihovih realnih potreba za još izraženijim povezivanjem sadržaja, ali može biti tumačeno i kao rezultat previsokih očekivanja pojedinih studenata. Osim toga, valja imati na umu i činjenicu da nijesu sve studijske grupe na univerzitetima homogenog sastava - u njima uvjek postoji određen broj pojedinaca koji svojim postignućem i interesovanjem očekuju više nego što to nastava u realnom ambijentu (npr. neke grupe broje po više od 50 studenata) može da ponudi.

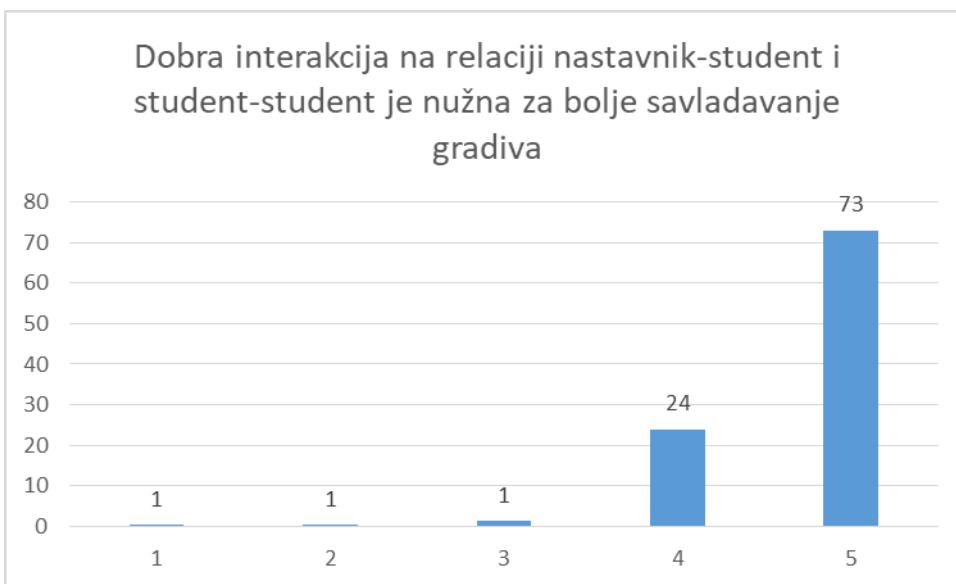
2.5.4. Interakcija između studenata i nastavnika

Interakciju u nastavi procjenjivali su i jedni i drugi ispitanici, uz nekoliko drugačiju formulaciju tvrdnji. Aspekt interaktivnosti od izvanredno je velikog značaja za savremenu nastavu koja (bi trebalo da) počiva na teorijskim osnovama socijalnog konstruktivizma. U najkraćem, socijalni konstruktivizam podrazumijeva da se u nastavi znanja ne mogu *dati*, niti *predati*, već je zadatak nastavnika da stvara podsticajne nastavne situacije u kojima studenti u interaktivnom procesu (interakcije se dešavaju među studentima i sa nastavnikom) grade ili konstruišu sopstveni sistem znanja. Ona nastava koju odlikuje interaktivnost nije, dakle, transmisivnog (prenosnog) karaktera, nego je konstruktivistički orijentisana. Upravo su to razlozi koji objašnjavaju važnost interakcije.

Dijagram br. 57: Odgovori studenata u vezi interakcije na relaciji nastavnik-student i među studentima

Studenti su u vezi sa interakcijom dali veoma pozitivne procjene, pa je 70% ispitanika visoko ocijenilo nivo interakcije koju njihovi nastavnici ostvaruju i podstiču u nastavnom procesu, a ostali su dali niže ocjene. Ako imamo na umu prethodno objašnjenu važnost i vrijednost interakcije, tada ove i ovakve procjene studenata sugeriraju konstruktivistički odnos nastavnika, što je izvjesno dobar predznak za buduće kompetencije svršenih visokoškolaca.

Dijagram br. 58: Odgovori nastavnika u vezi interakcije na relaciji nastavnik-student i među studentima

U slučaju tvrdnje koja se odnosi na interakciju u nastavi, anketirani nastavnici su u najvećem broju obilježili ocjenu 5 (njih 73%) ili 4 (24%), dok je svega 3% biralo ocjene 1–3. Dakle, anketirano akademsko osoblje definitivno poznaje elemente procesa učenja u nastavi.

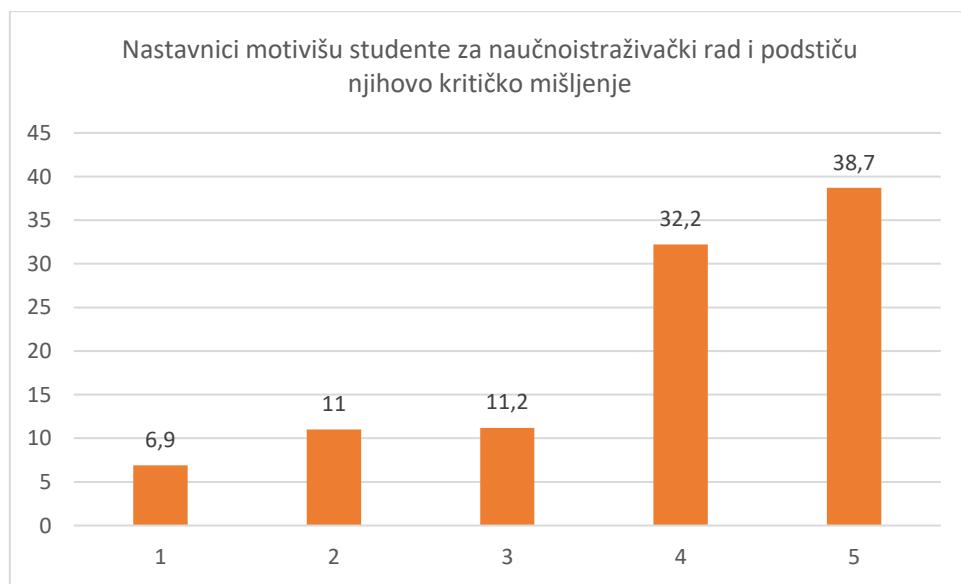
Iako su i za ovaj segment studenti dali nešto niže ocjene od nastavnika, ukupno gledajući, oba poduzorka ističu dosta povoljnu sliku u vezi sa gledištem na interakciju u nastavnom procesu.

2.5.5. Podsticanje kritičkog mišljenja u nastavi i naučnoistraživačkom radu studenata

Oba poduzorka procjenjivala su da li nastavnici podstiču kritičko mišljenje studenata, uz koje je, u upitniku za studente dodat i naučnoistraživački rad u okviru iste tvrdnje. Nastavnici su u okviru posebne tvrdnje procijenili naučnoistraživački rad studenata.

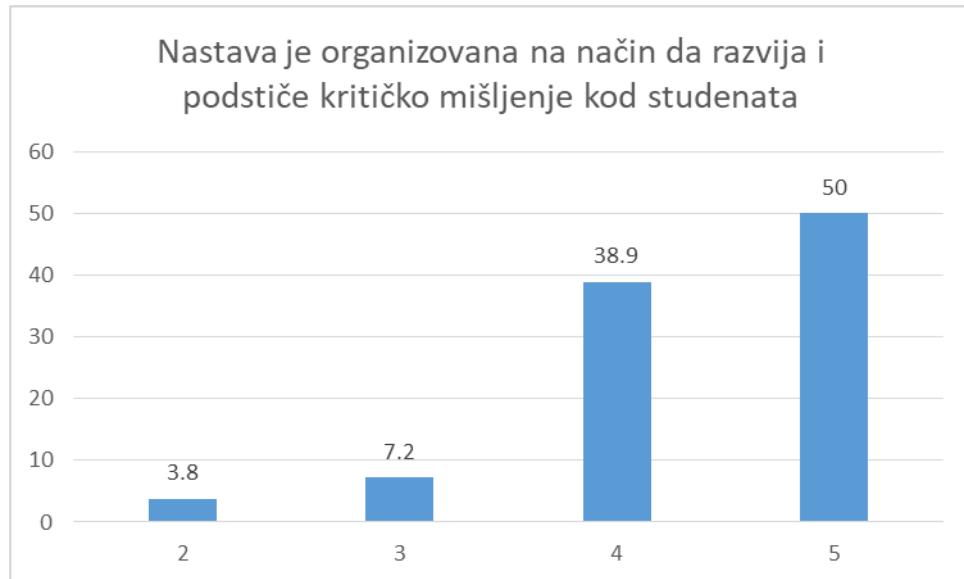
Kritičko mišljenje u savremenim okolnostima vrlo je česta fraza u različitim kontekstima, pa je pojedinci koriste sa nejednakim značenjem. Uglavnom, najčešće se povezuje sa rješavanjem problema, uviđanjem novih i drugačijih veza i odnosa, razmišljanjem van ustaljenih obrazaca i mimo poznatih rješenja. Riječ je o misaonom procesu koji na osnovu dosta poznatih činjenica različite složenosti (od podataka do teorija) dovodi do rješenja problemskih situacija kakve ne mogu biti riješene primjenom poznatih algoritama ili načina rješavanja. Kao takva misaona procedura, kritičko mišljenje je u savremenom svijetu koji se mijenja rapidnom brzinom posebno cijenjeno, pa je očekivano da univerzitetska nastava mora podsticati njegov razvoj.

Drugi pojam iz pomenutih tvrdnji jeste naučnoistraživački rad studenata, koji u realnim nastavnim okolnostima zaista može biti u neraskidivoj vezi sa kritičkim mišljenjem. Studenti tokom osnovnih, a posebno tokom master studija slušaju i izučavaju vrlo različite predmete, a neki od tih predmeta naročito su pogodni za tzv. istraživačko učenje. Upravo kroz takav proces učenja najcjelishodnije se razvijaju studentske vještine i kompetencije usmjerenе ka naučnoistraživačkom radu.

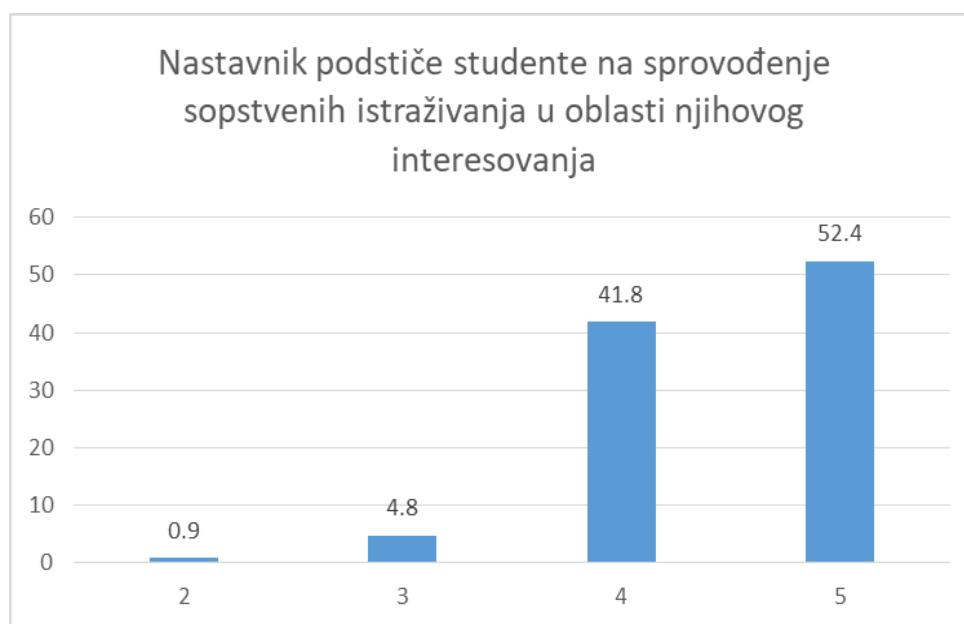
Dijagram br. 59: Odgovori studenata u vezi kritičkog mišljenja

Nešto iznad 70% studenata smatra da ih nastavnici podstiču i motivišu za naučnoistraživački rad, kao i da utiču na razvoj njihovog kritičkog mišljenja, a čak 30% ne misli da se nastavnici time bave u dovoljnoj mjeri. Iako je ukupna distribucija odgovora veoma dobra, važno bi bilo još više unaprijediti ovaj segment nastave i učenja.

Dijagram br. 60: Odgovori nastavnika u vezi kritičkog mišljenja

Procjene ispitanika o podsticanju kritičkog mišljenja studenata odaju vrlo visoko nastavničko samopouzdanje, pa je blizu 84% ispitanika obilježilo ocjene 4 ili 5, što znači da naši ispitanici smatraju da je nastava usmjerena prema razvoju kritičkog mišljenja. Nastavnici ovakvim odgovorima ukazuju na vlastitu uvjerenost da je bitan zadatak univerzitetske nastave razvoj kritičkog mišljenja studenata.

Dijagram br. 61: Odgovori nastavnika u vezi podsticanja studenata na sprovođenje istraživanja

Nastavnici, prema njihovoj sopstvenoj procjeni, intenzivno podstiču studente i na sprovođenje istraživanja. Blizu 90% ispitanika dalo je najviše ocjene toj tvrdnji, što je izuzetno visok procenat. Većina silabusa na univerzitetima zaista predviđa izradu seminarskih i drugih istraživačkih radova studenata, pa ove podatke možemo sagledati kao redovan dio realizacije nastave.

Kao i za ostale dosada analizirane tvrdnje iz ovog dijela upitnika, odgovori studenata stvaraju nekoliko (po procentima ne previše) lošiju sliku, u slučaju ovih pitanja o podsticanju kritičkog mišljenja i njihovom naučnoistraživačkom radu. Ponovo je, čini se, umjesno objasniti ovo činjenicom da neke univerzitske grupe broje znatno veći broj polaznika, te realno nije uvijek moguće odgovoriti na očekivanja svakog od njih.

2.5.6. Primjena različitih nastavnih metoda

Nastavnici su ocijenili upotrebu različitih nastavnih metoda. Analogno pitanje nije postavljeno studentima pošto je realno prepostaviti da većina njih, s obzirom na oblasti studija, nije upoznata sa pitanjima metodike nastave.

Nastavne metode su načini na koje se obrađuje predviđeno nastavno gradivo. Mogu biti više ili manje usmjerene na aktivnost studenata, više ili manje očigledne. Činjenica je da dobru nastavu uvijek odlikuje primjena više nastavnih metoda i njihovo racionalno i kreativno smjenjivanje (tzv. polimetodizam).

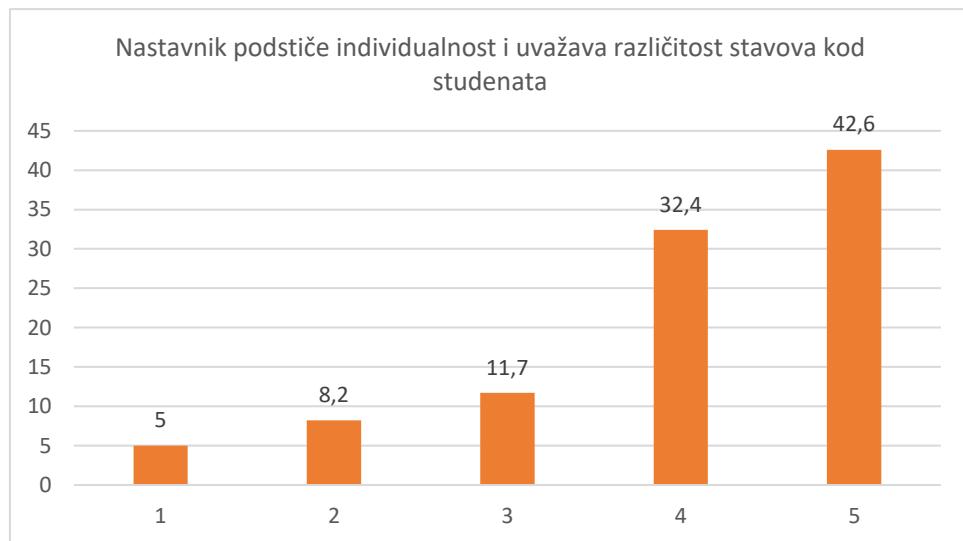

Dijagram br. 62: Odgovori nastavnika u vezi metoda podučavanja

Prilagođavanje nastavnih metoda konkretnim nastavnim uslovima veoma je važan faktor uspješne nastave. Kad je riječ o variranju nastavnih metoda od časa do časa, ispitanici su dali nešto niže ocjene na skali, pa je 21% obilježilo 5, 42% dalo je ocjenu 4, a ostali su izabrali ocjene 1–3. Pošto naši ispitanici iz poduzorka nastavnika, sudeći prema podacima iz strukture uzorka, nijesu dovoljno upoznati sa mogućnostima koje savremena metodika nastave nudi, logično je da su njihovi odgovori na ovo pitanje u prosjeku nešto niži.

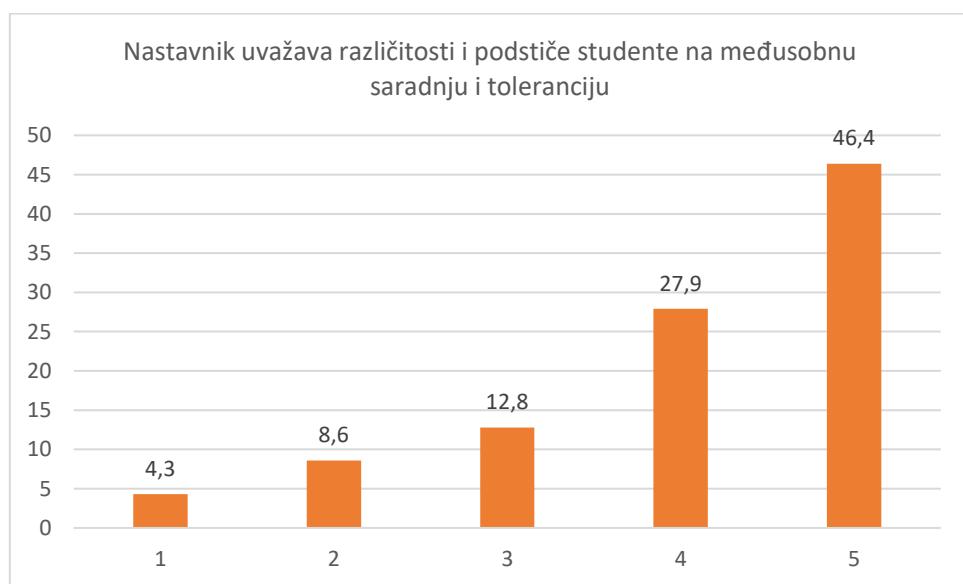
2.5.7. Uvažavanje individualnosti i stavova studenata

Oba poduzorka procijenila su u kolikoj mjeri nastavnici poštuju individualnost studenata u nastavi, što je posebno operacionalizovano na pitanje stavova studenata. Pri tome, ukupno su tri tvrdnje bile fokusirane ka tematskom težištu didaktičkog principa individualizacije.

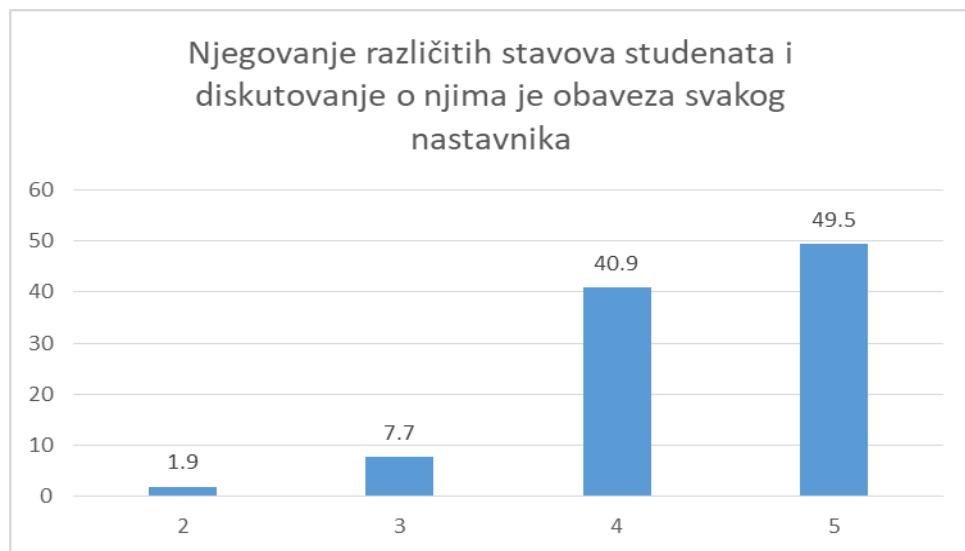
Dijagram br. 63: Odgovori studenata u vezi individualnosti kod studenata

Studenti u visokom procentu (75%) ukazuju na to da njihovi nastavnici podstiču individualnost i uvažavaju različitost stavova. Ipak, zabilježeni su i odgovori studenata koji nemaju tako pozitivnu percepciju. Podsticanje individualnosti i različitih stavova studenata može biti važan faktor njihove motivacije, te činilac razvoja interesovanja za učenje. U tom smislu, iako ovi rezultati studentske percepcije tog segmenta apsolutno nijesu dali loše pokazatelje, dobro bi bilo dodatno raditi na ovom aspektu nastavnog procesa.

Dijagram br. 64: Odgovori studenata u vezi podsticanja studenata na međusobnu saradnju i toleranciju od strane nastavnika

Studenti su istakli veoma pozitivne stavove prema tome koliko njihovi nastavnici podstiču različitost, kao i koliko ih upućuju na saradnju i međusobnu toleranciju. U suštini, oba segmenta ovog pitanja tiču se usvajanja stavova i vrijednosti, pa na osnovu većine odgovora možemo konstatovati da studenti izražavaju zadovoljstvom odnosom njihovih nastavnika.

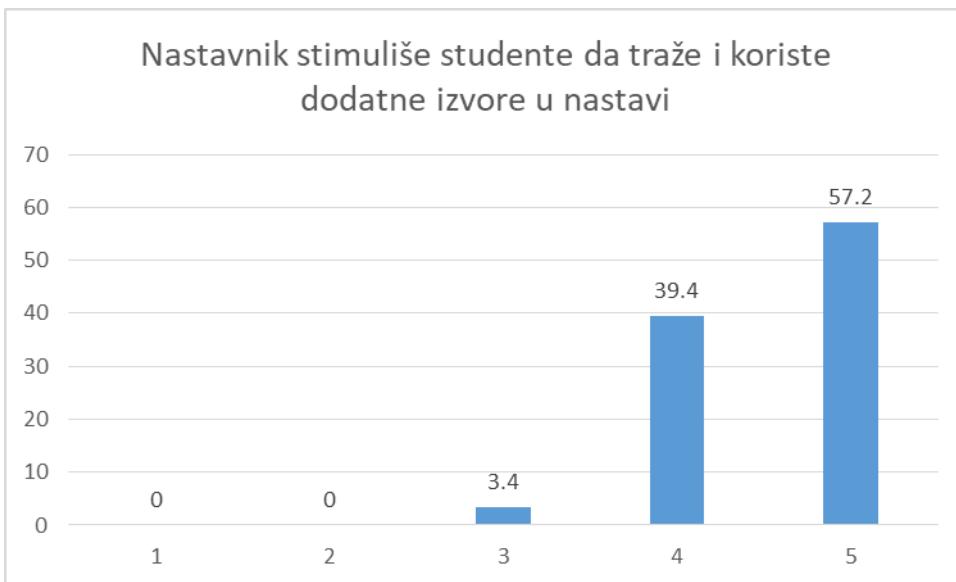
Dijagram br. 65: Odgovori nastavnika u vezi njegovanja različitih stavova studenata

Ispitanici iz grupe nastavnika su takođe visokim ocjenama procijenili obavezu prema njegovanju, podsticanju i diskusiji različitih stavova studenata. Najčešće biran odgovor je 5 (blizu 50%), zatim 4 (40.9%). Ispitanici iz ovog poduzorka, sudeći po ovim odgovorima, razumijevaju univerzitetsku nastavu znatno šire od njenog saznajnog djelokruga i uviđaju njene mogućnosti za razvoj ličnosti studenata.

Iako su odgovori nastavnika nešto povoljniji od odgovora studenata, zbirno gledajući, oba poduzorka izrazito pozitivno procjenjuju odnos nastavnika prema različitosti stavova studenata.

2.5.8. Upućivanje studenata na dodatne izvore znanja

Studenti bi, prema suštinskim kvalitetima univerzitetske nastave, trebalo da pored osnovne literature namijenjene za pripremu ispita, izučavaju i istražuju širu literaturu. Poduzorak nastavnika iznio je procjenu ovog metodičkog aspekta.

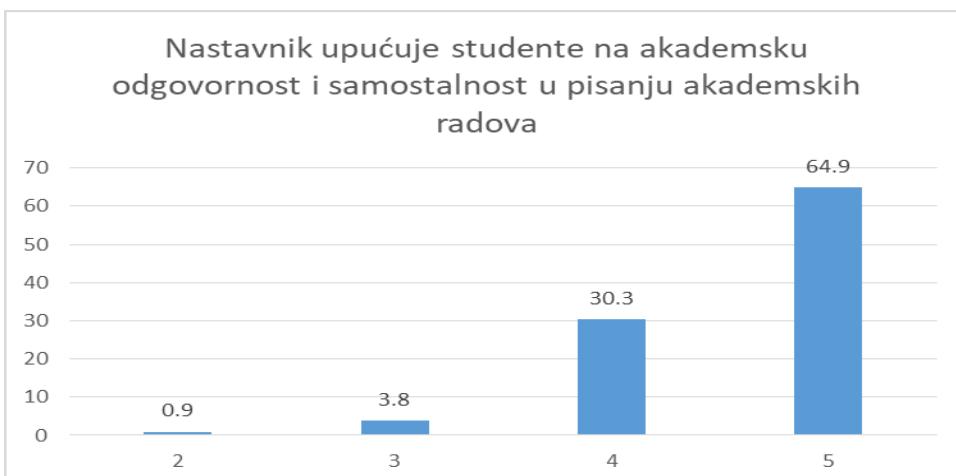

Dijagram br. 66: Odgovori nastavnika u vezi stimulisanja studenata na korišćenje dodatne literature

Naši ispitanici, sudeći po odgovorima koje smo dobili, visoko cijene upotrebu različite literature, pa je preko 90% izabralo najviše skalne vrijednosti (4 i 5). Svega 3,4% nastavnika dalo je ocjenu 3 ovom segmentu nastave. Naravno, ovo je jedno od onih metodičkih pitanja prema kojima valja imati naročit oprez, jer koliko nije dobra ona nastava u kojoj studenti ne istražuju dodatne izvore znanje, toliko nije ispravno ni pretjerati sa dodatnom literaturom.

2.5.9. Akademsko pisanje studenata

Naši ispitanici izrazili su mišljenja i o tome da li nastavnici upućuju studente na akademsku odgovornost i samostalnost tokom akademskog pisanja.

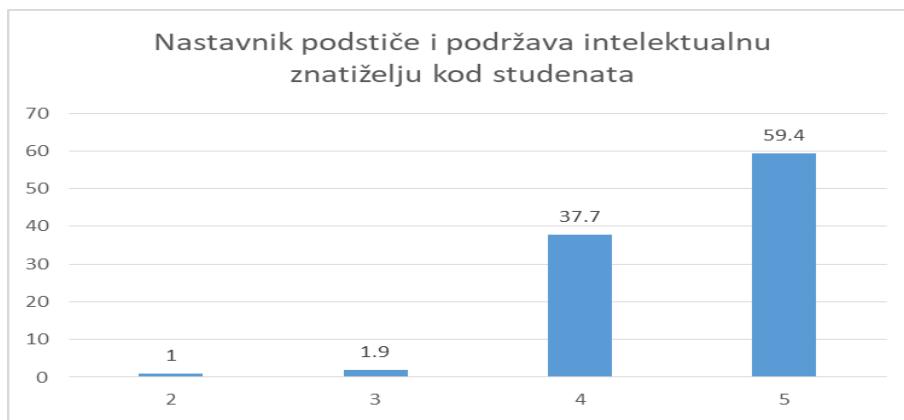

Dijagram br. 67: Odgovori nastavnika u vezi upućivanja studenata na akademsku odgovornost

Ispitanici su najčešće i u visokom procentu (blizu 65%) birali ocjenu 5 kako bi procijenili stepen u kome podstiču studente na akademsku odgovornost prilikom pisanja samostalnih radova, a nešto preko 30% ispitanika biralo je ocjenu 4. Takva procjena svjedoči o visokoj posvećenosti akademskom integritetu, što je zaista ohrabrujuće. No, potrebno je imati i jednu dozu realne procjene - upućivati studente na akademsko pisanje koje je metodološki kvalitetno i etički prihvatljivo nije siguran znak da će oni baš u svakoj prilici i poštovati te i takve upute. Ovo je segment univerzitske nastave koji tek u novije vrijeme dobija na vidljivosti i biva poznat kao nešto na čemu treba dodatno raditi, posebno u uslovima omasovljavanja studija i rastućih mogućnosti digitalne tehnologije.

2.5.10. Podsticanje intelektualne radoznalosti studenata

Nastavnici bi trebalo da su dobri motivatori, pa da svakodnevnim aktivnostima podstiču intelektualnu značajku studenata. U suštini, proces učenja daje najbolje rezultate onda kad oni koji uče imaju motivaciju, pa se nerijetko smatra da je motivacija "pola posla" u nastavi. Ako nastavnik uspije da izazove intelektualnu značajku studenata, onda će oni i nakon časa, samostalno ili u grupama, nastaviti da diskutuju o naučenom gradivu, da istražuju i promišljaju.

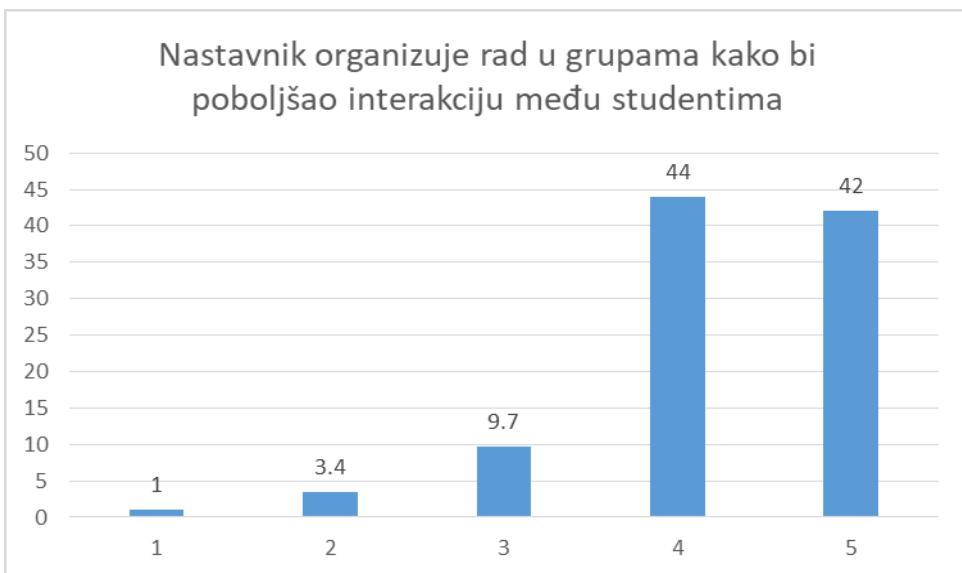

Dijagram br. 68: Odgovori nastavnika u vezi podsticanja intelektualne značajke kod studenata

Procjene nastavnika u prilog su vrlo visokom samopouzdanju u pogledu podsticanja intelektualnog angažovanja studenata. Naši ispitanici, skoro u 97% odgovora, daju najviše skalne ocjene (4 ili 5) za ovo pitanje. Jedan od temeljnih zadataka univerzitske nastave svakako je razvoj interesovanja kod studenata, tj. njihove intelektualne radoznalosti, tako da ovi odgovori ukazuju na to da su naši ispitanici iz uzorka nastavnika potpuno posvećeni tom zadatku, prema njihovoj procjeni.

2.5.11. Grupni rad u nastavi

Ispitanici iz grupe nastavnika procijenili su i udio grupnog rada u nastavi, a u funkciji podsticanja interakcije među studentima. Grupni oblik rada jedna je od osnovnih socioloških formi rada u svakoj, pa i univerzitetskoj nastavi. Ovaj oblik rada, kao ni ostali iz iste grupe (frontalni, individualni, tandemski) ne može biti jedini rješenje. Ipak, ovo je oblik rada čija je velika važnost u tome što omogućuje značajnu interakciju u malim grupama studenata, pa je kao posljedicu te interakcije moguće očekivati ostvarivanje ishoda učenja.

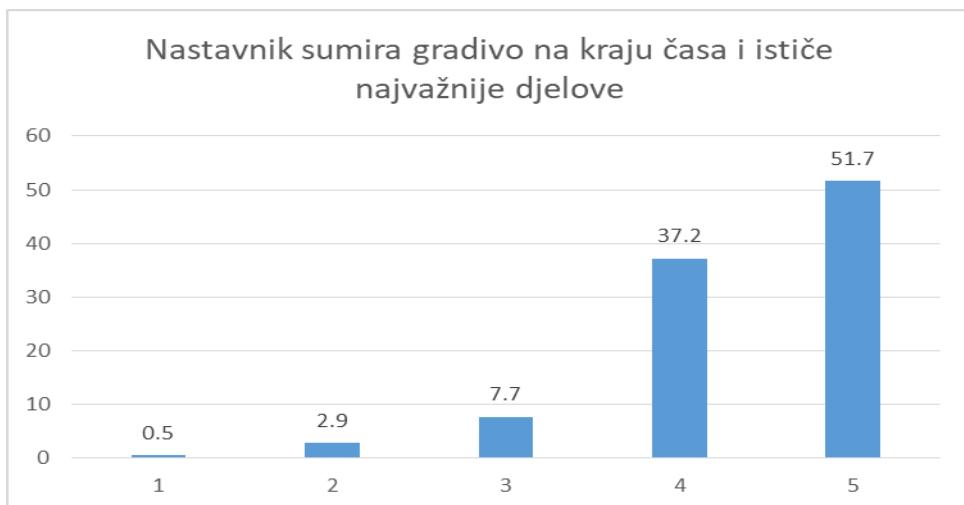
Dijagram br. 69: Odgovori nastavnika u vezi rada u grupama

Prema odgovorima ispitanika moglo bi se zaključiti da je univerzitalska nastava organizovana u prilično savremenim metodičkim uslovima, jer više od 85% nastavnika ističe da je rad studenata često organizovan u grupama. Djelimično su ovi odgovori neočekivani, jer - kako je već istaknuto - postoje mnoge studijske grupe u kojima je 50 ili više studenata, što je faktor koji bitno otežava rad u manjim grupama u organizaciono-tehničkom i metodičkom smislu. Značajno je manji procenat ispitanika (13%) koji su za ovu tvrdnju obilježili niže ocjene. Dakle, naši ispitanici ističu da veoma često organizuju grupni oblik rada.

2.5.12. Sumiranje gradiva na času

Kad je riječ o unutrašnjoj strukturi časa, jedno od pitanja odnosilo se na završne aktivnosti i njime smo provjerili mišljenje ispitanika o tome da li nastavnici pred kraj časa sumiraju nastavno gradivo.

Unutrašnju strukturu nastavnog časa suštinski čine tri faze, koje se smatraju etapama saznajnog procesa u nastavi. Riječ je o fazama: evokacije (ponavljanje i podsjećanje prethodnog gradiva, a koje je u funkciji učenja novog), razumijevanja značenja, tj. učenja novog gradiva i refleksije koja se prevashodno ogleda u sistematizaciji naučenog, tj. u njegovoj sintezi i nekoj vrsti rezimiranja ključnog pojmovnog aparata.

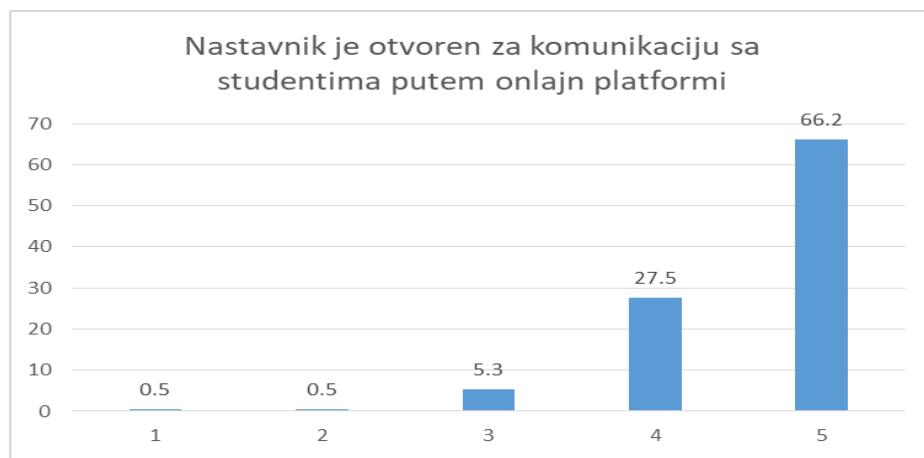

Dijagram br. 70: Odgovori nastavnika u vezi sumiranja gradiva na kraju časa

Naši ispitanici dali su u velikom broju (blizu 90%) visoke ocjene za tvrdnju o sumiranju gradiva pred kraj časa, dok ostali ne smatraju da je sumiranje gradiva pred kraj časa često zastupljeno u nastavi. Prema ovim odgovorima, univerzitetska nastava fokusirana je na izgradnju dobro povezanog sistema znanja kod studenata.

2.5.13. Komunikacija sa studentima putem onlajn platformi

Nastavnici su dali ocjene otvorenosti akademskog osoblja za komunikaciju sa studentima putem onlajn platformi. Činjenica je da u savremenom svijetu taj vid komunikacije dobija sve istaknutije mjesto, te da u mnogo čemu mijenja tradicionalnu komunikaciju između nastavnika i studenata.

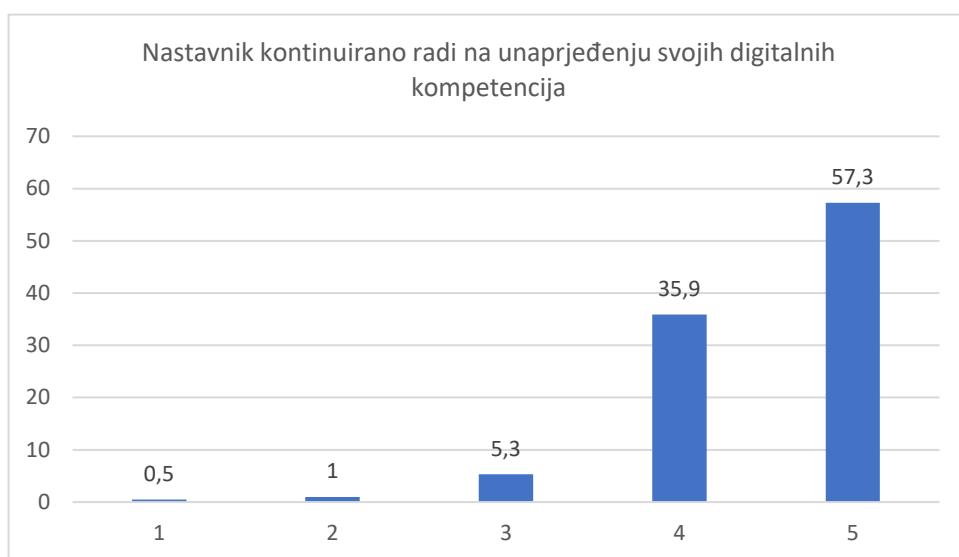

Dijagram br. 71: Odgovori nastavnika u vezi komunikacije sa studentima putem onlajn platformi

Ocjene nastavnika - ispitanika za komunikaciju sa studentima putem onlajn platformi izrazito su visoke, jer više od 85% ispitanika bira ocjene 4 ili 5. Dakle, akademsko osoblje univerziteta u Crnoj Gori prihvatiло je savremene komunikacijske trendove. Studentima to, sasvim sigurno, znači mnogo, jer pripadaju generaciji koja je od rođenja uronjena u svijet digitalnih tehnologija.

2.5.14. Usavršavanje digitalnih kompetencija nastavnika

Koliko nastavnici, prema procjeni naših ispitanika, rade na unaprjeđenju svojih digitalnih kompetencija prikazano je na narednom grafikonu. Digitalna pismenost inače je, prema preporukama Evropske komisije, jedna od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, što zapravo znači da je kontinuiran rad na njenom unaprjeđenju zadatak svih onih koji obavljaju najrazličitije poslove. Naročito se tiče onih čiji poslovi imaju visok nivo složenosti, kakvi su praktično svi zadaci univerzitetskih nastavnika.

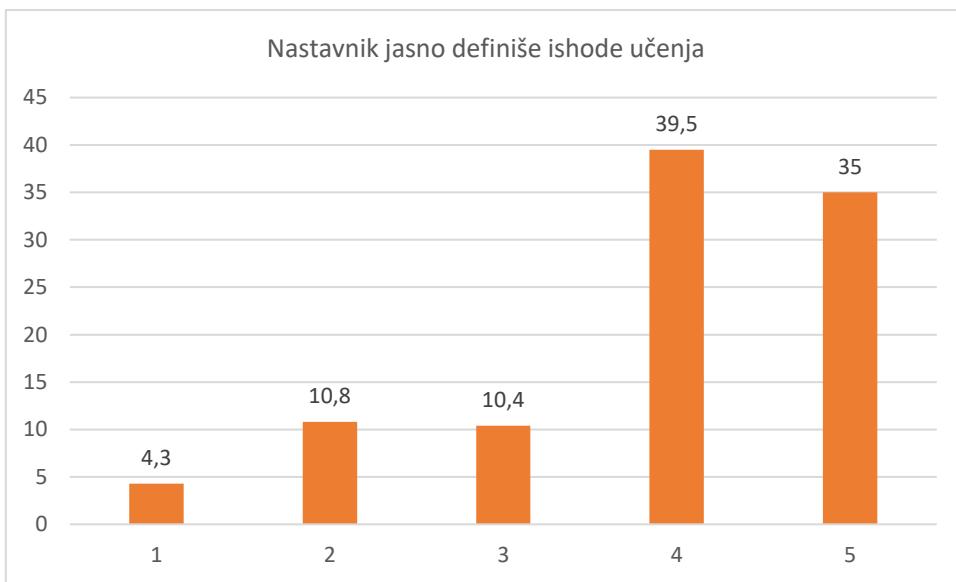

Dijagram br. 72: Odgovori nastavnika u vezi unaprjeđenja njihovih digitalnih kompetencija

Najčešća ocjena za samostalan rad nastavnika na unaprjeđenju digitalnih kompetencija bila je 5, pri čemu više od 92% ispitanika odgovara 4 ili 5. Svega 6,8% ispitanika dalo je niže ocjene od 4. Ovi podaci uglavnom su veoma ohrabrujući, jer ukazuju na potrebu nastavnika za kontinuiranim profesionalnim usavršavanjem i za praćenjem trendova koji u mnogo čemu obilježavaju savremenu nauku i nastavu.

2.5.15. Definisanje ishoda učenja

Ishodi učenja centralni su i vodeći pojam u savremenim univerzitetskim kurikulumima. Napisani su iz ugla studenta, jer govore o postignućima koja se ostvaruju kroz proces učenja. Ishodi određuju izbor nastavnih sadržaja, literature, metoda nastave, učenja i provjere znanja. Stoga odgovori na pitanje o ishodima učenja indirektno ukazuju i na kvalitet ostalih elemenata kurikuluma. Na ovo pitanje odgovarali su studenti.

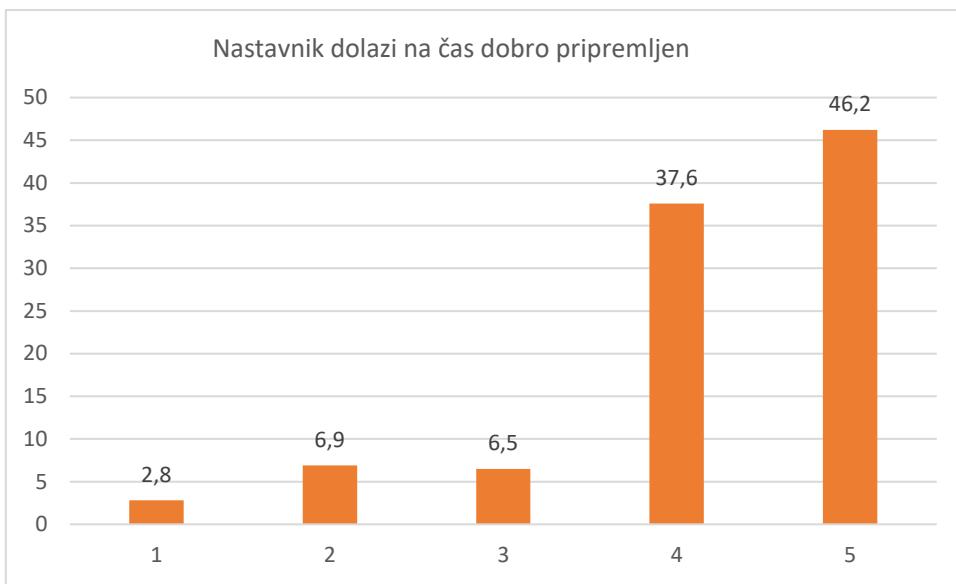

Dijagram br. 73: Odgovori studenata u vezi ishoda učenja

Tri četvrtine studenata (74.5%) iz našeg istraživačkog uzorka procjenjuje visokim ocjenama način na koji njihovi nastavnici definišu ishode učenja, što je veoma dobar rezultat ako imamo na umu da su univerzitetski kurikulumi u Crnoj Gori tek nedavno (2016. godine) transformisani sa orientacije na ciljeve i sadržaje na orientaciju prema ishodima učenja. Međutim, nije zanemarljiv ni broj studenata koji nije potpuno ili nije uopšte uvjeren da nastavnici jasno definišu ishode učenja, jer je takvih jedna četvrtina našeg uzorka. Očekivano je da će u narednom periodu više pažnje biti posvećeno ovom pitanju, te da će nastavnici iskustveno prepoznati važnost ishoda i dodatno raditi na njihovom preciznom definisanju.

2.5.16. Pripremljenost nastavnika za čas

Pripremljenost za čas polazna je prepostavka kvalitetne nastave u kojoj bi trebalo da se odvija proces učenja. Procjenu o pripremljenosti nastavnika dali su studenti.

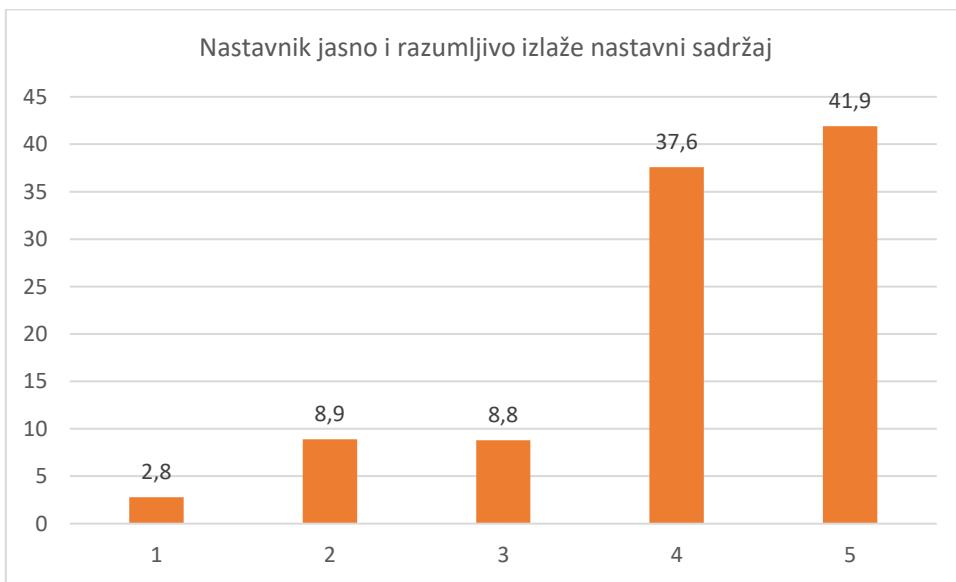

Dijagram br. 74: Odgovori studenata u vezi pripremljenosti nastavnika za čas

Studenti u velikom broju visoko pozitivno vrednuju pripremljenost nastavnika za čas. Preko 80% njih dalo je najviše ocjene (4 ili 5), dok preostali studenti nijesu u istoj mjeri zadovoljni pripremljenošću nastavnika. Priprema nastavnika za čas jedan je od njihovih metodičkih zadataka koji obezbjeđuje kvalitet organizacije nastave, tako da su odgovori studenata u prilog procjeni da nastavnici vrlo temeljno obavljaju ovaj dio posla.

2.5.17. Izlaganje nastavnog sadržaja

Pored toga što u savremenoj univerzitetskoj nastavi važi pristup socijalnog konstruktivizma kao teorije učenja po kojoj je neophodno stvarati situacije u kojima studenti grade svoj sistem znanja, i dalje ostaje velika važnost načina na koji nastavnik izlaže gradivo. Činjenica je, naime, da pored grupnog i samostalnog rada studenata, njihovih istraživačkih aktivnosti itd., uvijek postoje pojmovi, teorije i sadržaji koje nastavnik izlaže.

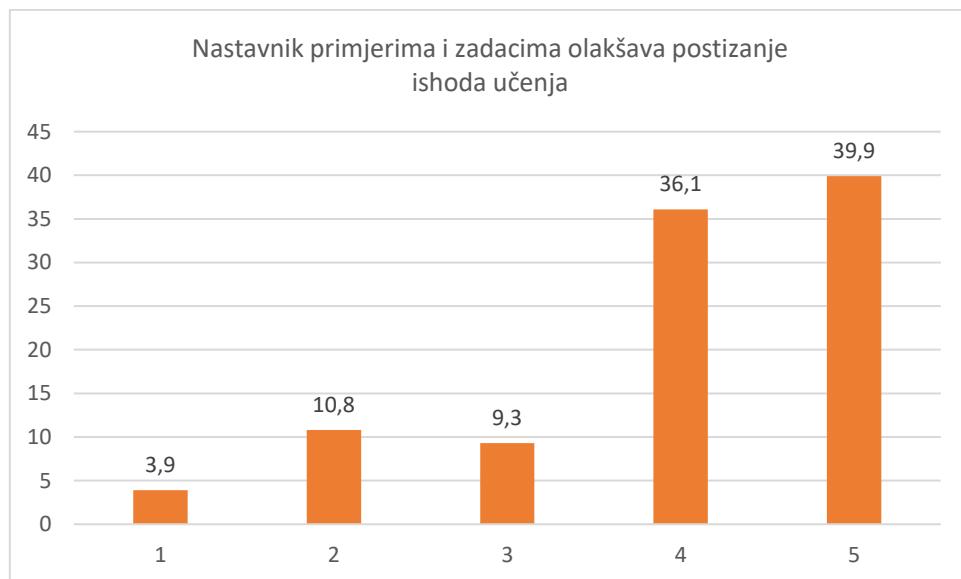

Dijagram br. 75: Odgovori studenata u vezi jasnoće nastavnog sadržaja

Blizu 80% naših ispitanika iz studentske populacije smatra da njihovi nastavnici jasno i razumljivo izlažu nastavni sadržaj, što je ohrabrujući podatak koji ukazuje na to da univerzitetski nastavnici veoma vode računa o tome da približe studentima nastavno gradivo. Naravno, 20% onih studenata koji ne misle tako govori o nedovoljnoj pripremljenosti (ili čak neiskustvu) pojedinih nastavnika za rad sa studentima. Naravno, način izlaganja je nešto što se uči i što se može kontinuirano usavršavati, pa je naročito poželjno da se univerzitske politike pozabave pitanjem obuke nastavnika, a naročito mladih saradnika, upravo u domenima poput ovog o načinu izlaganja nastavnog gradiva.

2.5.18. Potkrepljivanje izlaganja primjerima

U univerzitetskoj nastavi razvijaju se i stiču visoko sofisticirana znanja, od kojih su mnoga teorijskog karaktera. U tom smislu, unošenje odgovarajućih primjera u izlaganje nastavnika može biti od velike pomoći studentima za razumijevanje gradiva i za njegovo trajnije zapamćivanje.

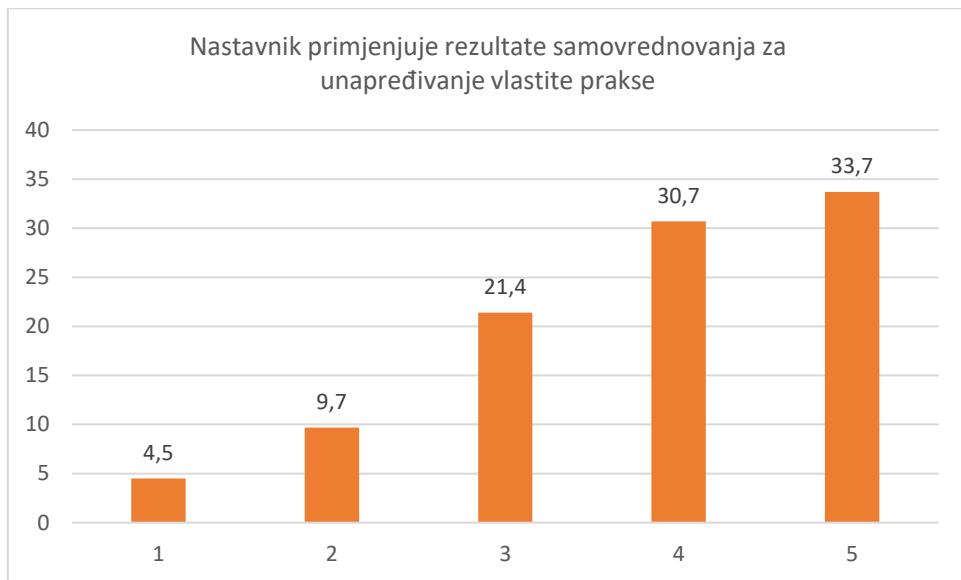

Dijagram br. 76: Odgovori studenata u pogledu korišćenja primjera od strane nastavnika kojima se olakšava postizanje ishoda učenja

Tri četvrtine ispitanika smatra da njihovi nastavnici koriste primjere koji studentima olakšavaju savladavanje gradiva, dok ostali studenti nemaju tako dobru procjenu ovog segmenta rada. Upotreba reprezentativnih primjera u nastavi pozitivno utiče na proces učenja, jer ih studenti uglavnom dobro pamte i na njima uočavaju pravila, principe, aplikaciju teorije itd.

2.5.19. Uticaj samoevaluacije na unaprjeđenje rada nastavnika

Svrha samoevaluacije nastavnika ogleda se u tome da njeni rezultati moraju biti stavljeni u funkciju unaprjeđenja onih segmenata rada koji su uočeni kao neodgovarajući. Ovo pitanje procijenili su studenti.

Dijagram br. 77: Odgovori studenata u pogledu primjene rezultata samovrednovanja od strane nastavnika

Na ovo pitanje nešto je niži procenat studenata koji su dali veoma visoke ocjene (64%), što je prilično indikativan podatak uporedimo li ga s tim da gotovo na sva prethodna pitanja iz dijela V imamo 70 ili najčešće 75% ocjena najvišeg ranga. Dakle, studenti imaju veća očekivanja od nastavnika, odnosno smatraju da se neki segmenti nastave mogu unaprijediti.

2.5.20. Primjena rezultata vlastitih istraživanja u nastavi

S obzirom na to da univerzitetski nastavnici istovremeno imaju naučne i nastavne aktivnosti, očekivano je da barem neki od njihovih rezultata istraživanja budu upotrijebljeni za unaprjeđenje nastavne prakse.

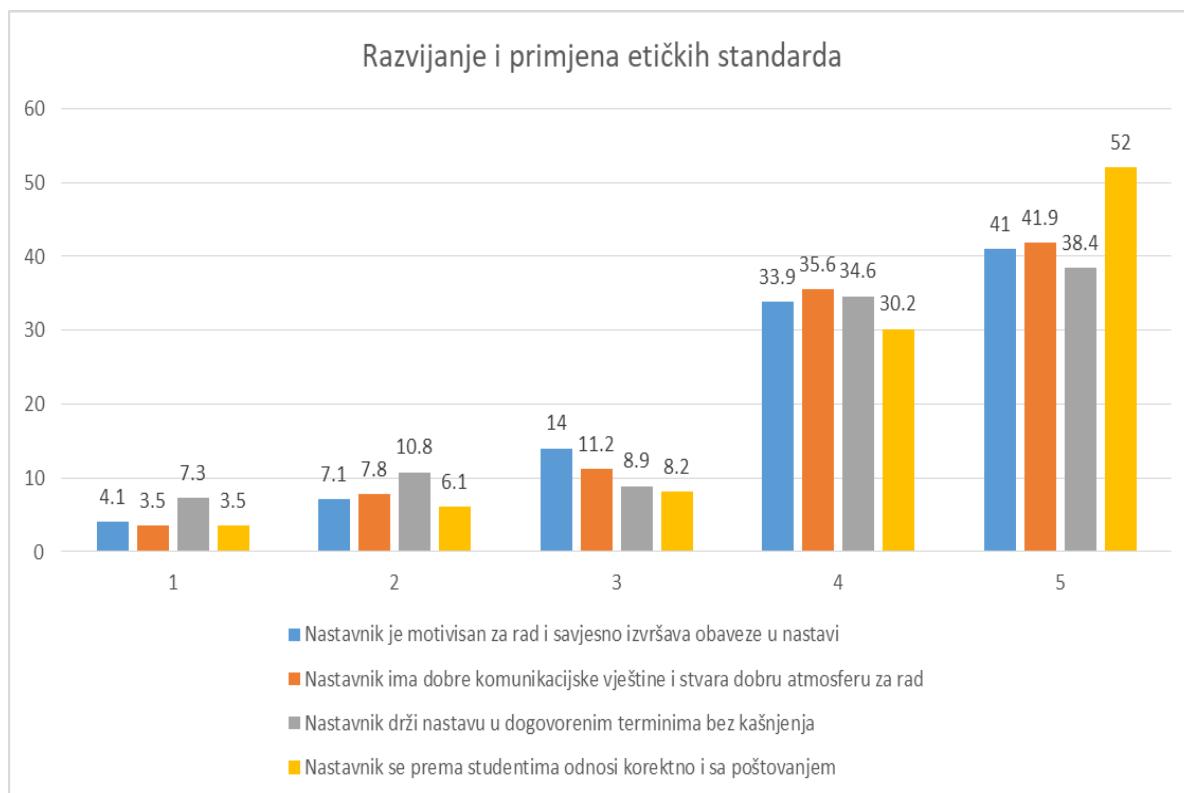

Dijagram br. 78: Odgovori studenata u vezi tvrdnje da nastavnik primjenjuje rezultate sopstvenih istraživanja

Naši ispitanici u visokom procentu (oko 70%) ističu da u nastavi imaju prilike vidjeti da njihovi nastavnici primjenjuju rezultate sopstvenih istraživanja, dok ostale njihove kolege ne misle tako. Jedan od zadataka univerzitetskog nastavnika, pored realizacije nastavnog procesa, svakako su njegova istraživanja. Očekivano je da nastavnici povežu te dvije osnovne djelatnosti - nastavu i istraživanje - te da u svojoj nastavi koriste rezultate istraživanja do kojih su došli.

2.5.21. Razvijanje i primjena etičkih standarda

Treća grupa pitanja za studente u petom dijelu upitnika odnosila se na razvijanje i primjenu etičkih standarda. Studenti su procjenjivali četiri tvrdnje: 1. Nastavnik je motivisan za rad i savjesno izvršava svoje obaveze; 2. Nastavnik ima dobre komunikacijske vještine i stvara ugodnu radnu atmosferu; 3. Nastavnik drži nastavu u dogovorenim terminima bez kašnjenja i 4. Nastavnik se prema studentima odnosi korektno i sa poštovanjem.

Dijagram br. 79: Odgovori studenata u pogledu razvijanja i primjene etičkih standarda

Tri četvrtine uzorka procjenjuju visoku motivisanost njihovih nastavnika, pa 75% studenata bira ocjene 4 ili 5. Ostali ne misle da su nastavnici dovoljno motivisani. Motivisanost za neki posao osnovni je preduslov njegovog uspješnog obavljanja, pa odgovori studenata, naročito oni pozitivni, svjedoče o prilično visokoj procjeni motivisanosti nastavnika.

Više od 75% ispitanika smatra da nastavnici imaju dobre komunikacijske vještine, dok su ostali ispitanici dali nešto niže ocjene. Nastava je po definiciji komunikacijski proces u kome kvalitet vrlo često presudno zavisi od „pošiljaoca“ poruke, tj. od nastavnika. S tim u vezi, važnost dobrih komunikacijskih vještina nastavnika izuzetno je velika.

Nastavnici imaju razvijenu odgovornost prema održavanju nastave u dogovorenim terminima prema odgovorima tri četvrtine naših ispitanika. Ipak, nije zanemarljiv ni broj onih studenata koji ne dijele takvo pozitivno mišljenje.

U ovom dijelu najviše ocjene dobijene su u vezi sa pitanjem odnosa nastavnika prema studentima, što je značajan podatak. Više od 80% studenata ovom je pitanju dalo najviše ocjene (4 ili 5). Ostali studenti nijesu uvijereni da ih nastavnici tretiraju korektno i sa poštovanjem.

2.5.22. Glavne osobine ili vještine univerzitetskog nastavnika

Pitanje broj 19 bilo je otvorenog tipa i glasilo je: Koja je po Vašem mišljenju glavna osobina ili vještina koju treba da posjeduje dobar nastavnik u visokom obrazovanju? S obzirom na to da ispitanici nijesu imali nikakvih ograničenja u pogledu broja ili tipa osobina koje je trebalo izdvojiti, kao ni broja ili tipa vještina o kojima je trebalo pisati, dobili smo raznovrsne odgovore. Svi odgovori i komentari ispitanika obrađeni su na sljedeći način:

- a. svaki komentar čitan je više puta od strane jednog istraživača s namjerom utvrđivanja najmanjih jedinica značenja (kodiranje), kao i povezivanja između različitih odgovora (kategorisanje);
- b. nakon nekoliko čitanja sirovih odgovora, uočene su ukupno četiri kategorije u koje svi odgovori mogu biti razvrstani (lične osobine, pedagoško-psihološke kompetencije, metodičke kompetencije i poznavanje struke). Dio odgovora koji nije mogao biti podveden ni pod jednu od uočenih kategorija, svrstan je u kategoriju „ostalo“;
- c. svi odgovori su kodirani, pri čemu je kód jedna značenjska jedinica, tj. jedna osobina ili kompetencija, što znači da su mnogi duži komentari dijeljeni na takve, najmanje jedinice značenja. Dakle, u jednom dužem odgovoru istog ispitanika bilo je moguće odrediti više kodova pošto su ispitanici redom nabrajali osobine ili kompetencije.
- d. Odgovori rastavljeni po kodovima svrstani su u odgovarajuću kategoriju.

Pouzdanost i objektivnost kodiranja i kategorisanja provjerena je od strane ostalih članova tima tako što su dva istraživača identične kodove i kategorije primijenila bez poteškoća tokom analize rezultata intervjua.

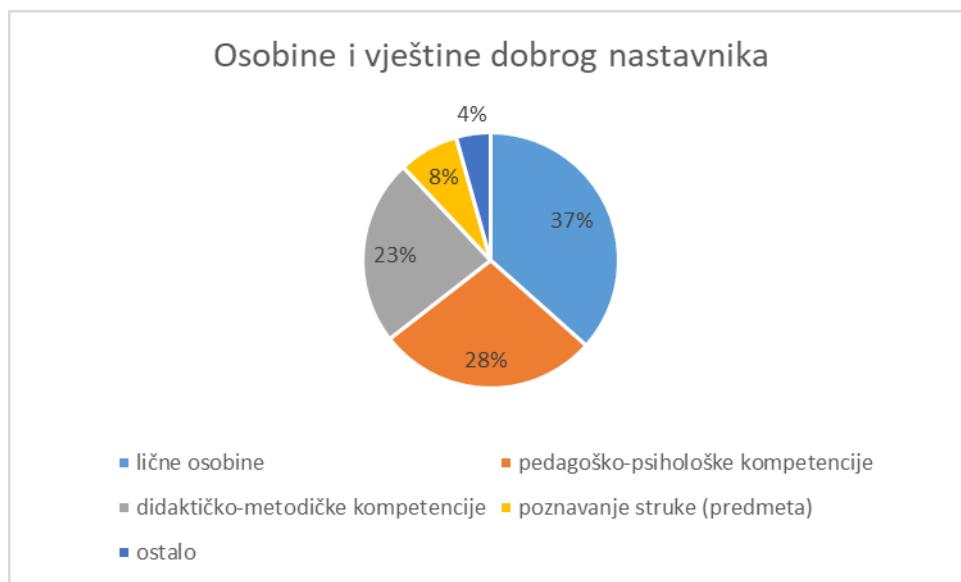
U kategoriju lične osobine svrstani su npr. sljedeći kodovi: *analitičnost, entuzijazam, fleksibilnost, prilagodljivost, dostupnost, humanost, inovativnost* itd.

U kategoriju pedagoško-psihološke kompetencije smješteni su kodovi poput: *da bude dobar pedagog, da bude inspirativan i podsticajan i da podržava karijerni razvoj studenata, dobra interakcija sa studentima, podsticanje kreativnosti kod studenata, da prepozna individualne talente svakog studenta i podstiče ih da ih razvijaju* itd.

Kategorija didaktičko-metodičkih vještina obuhvatila je kodove: *posvećenost u prezentovanju i prenošenju znanja, da umije da prenese znanje, da prenosi znanje na razumljiv način poštujući integritet studenta, da je dobar predavač, kvalitetan prenos znanja, objektivnost, transparentnost, ljubav i sposobnost da se prenese znanje, kriterijum* itd.

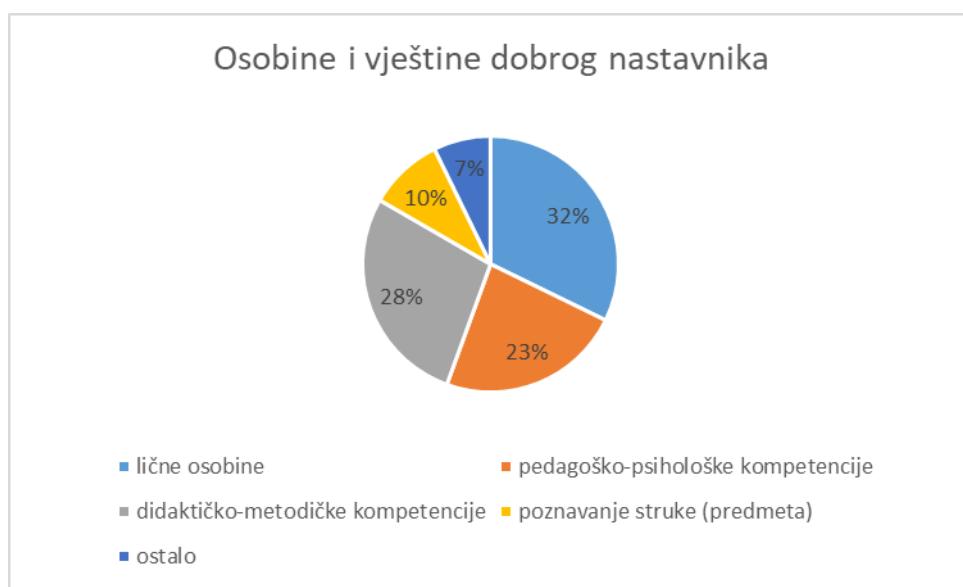
Poznavanje struke (predmeta) kao kategorija obuhvata npr. kodove: *referentnost i znanje iz oblasti koju pokriva, poznavatelj gradiva, neupitna suverenost u oblasti koju predaje, ažuriranje znanja* itd.

Svi odgovori iz pojedinih kategorija sabrani su i prikazani na sljedećim dijagramima. Odgovore na ovo otvoreno pitanje davali su obje kategorije ispitanika, studenti i nastavnici, kako bi se na kraju uporedili njihovi stavovi po pitanju ključnih osobina (lične, stručne i pedagoške) koje treba da posjeduje jedan nastavnik.

Dijagram br. 80: Odgovori studenata u vezi osobina koje treba da posjeduje dobar nastavnik

Od ukupnog broja značenjskih jedinica koje su istakli studenti, čak 37% pripalo je grupi ličnih osobina. Često su pominjane osobine poput: odgovornosti, posvećenosti, strpljenja itd. Strogo nastavničke kompetencije (pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke) dobile su više od 50% ukupnog broja komentara, dok su, sasvim neočekivano, one kompetencije koje se odnose na poznavanje predmeta dobile svega 8% komentara. Međutim, ovi komentari ne moraju ukazivati na to da studenti misle da je poznavanje struke nevažno za univerzitetske nastavnike, nego je vrlo moguće da je taj dio očigledan i podrazumijevan, a da je fokus studenata u otvorenim komentarima više bio usmjeren ka onim osobinama i vještinama koje je moguće unaprijediti. Po svemu sudeći, ispitanici su manje-više modelovali „idealnog nastavnika“.

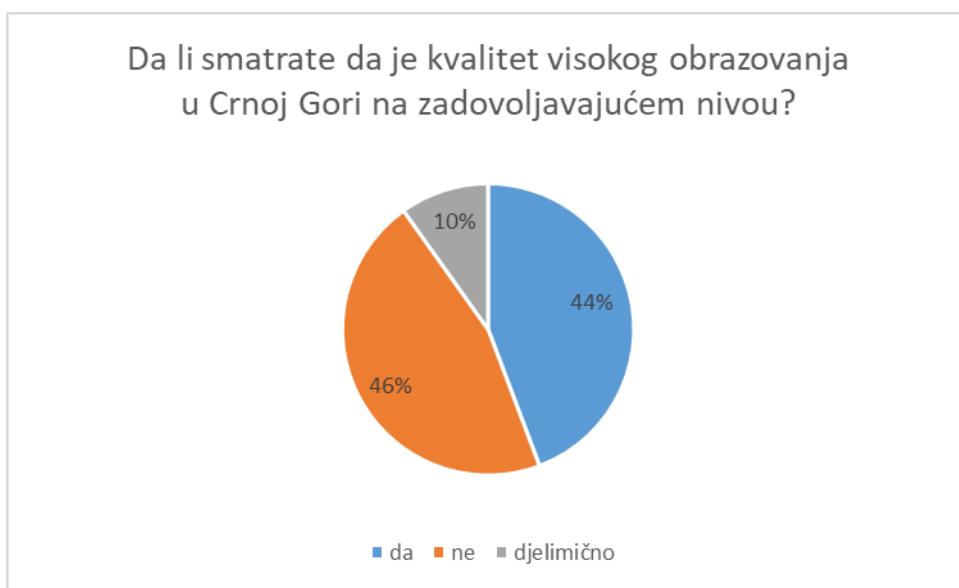
Dijagram br. 81: Odgovori nastavnika u vezi osobina koje treba da posjeduje dobar nastavnik

Identifikovali smo ukupno 180 kodova u poduzorku nastavnika. Najveći broj značenjskih jedinica koje se tiču kategorije lične osobine uočen je u ovom uzorku. Ukupan procenat njihovih komentara u ovoj kategoriji je 32. Druga po rangu je metodička kompetencija sa 28% komentara, treća je pedagoško-psihološka sa 23% odgovora, na četvrtom mjestu je poznavanje struke sa 10% otvorenih komentara i peta je kategorija nazvana ostalo sa 7% komentara. Dakle, udio pojedinih kategorija u ukupnoj distribuciji prilično je sličan odgovorima studenata, što dodatno svjedoči da se nastavnici i studenti dobro razumiju, što jeste prepostavka nastavne komunikacije.

2.5.23. Kvalitet visokog obrazovanja

Kvalitet visokog obrazovanja je veoma složen fenomen koji ima izrazitu društvenu vrijednost i važnost. Od kvaliteta visokog obrazovanja zavise društveni procesi, razvoj društva i njegovo uključivanje u tokove savremenog svijeta. U posljednjih dvadesetak godina, a naročito od potpisivanja Bolonjske deklaracije mnoge su se promjene desile u svim segmentima univerzitetskog rada. To je, naravno, složen i dugotrajan proces koji ima brojne posljedice na kvalitet obrazovanja u visokom školstvu, kao i na individualnu percepciju tog kvaliteta.

Studentima i nastavnicima postavljeno je otvoreno pitanje koje se odnosi na procjenu kvaliteta visokog obrazovanja. Ovo je, na neki način, i kontrolno pitanje pošto se njime obuhvata ukupna slika svih prethodno analitički postavljenih skalnih pitanja.

Dijagram br. 82: Odgovori studenata u pogledu kvaliteta visokog obrazovanja

Polarizovani odgovori (*da* i *ne*) studenata veoma su ujednačeni i čine po otprilike 45%, dok je odgovor *djelimično* dobijen od strane 10% ispitanika. Negativni odgovori su, uzmemu li u obzir prethodne, prilično afirmativne odgovore, barem djelimično, iznenađujući. Naime, odgovori studenata na skalna pitanja u visokom procentu su pozitivnog vrijednosnog usmjerenja. Ovi podaci ukazuju na to da veliki broj studenata ima negativnu percepciju kvaliteta visokog obrazovanja. Naravno, veliki je broj i onih koji ne dijele njihovo mišljenje.

Pojedine kategorije odgovora ilustruju naredni komentari studenata. Tako, odgovore da, prilično dobro demonstriraju komentari:

- *Smatram da je kvalitet visokog obrazovanja u Crnoj Gori na zadovoljavajućem nivou, posebno u posljednjih nekoliko decenija, kada su studentima pruženi najbolji uslovi i najrazličitije mogućnosti za učenja i usavršavanja, pa i van granica naše zemlje.*
- *Da. Smatram da je na svakom Fakultetu studentima od većine profesora pruženo znanje i podrška. Međutim, naš najveći problem su studenti koji danas sve više i više vole da im se servira.*
- *Smatram da jeste, iako još uvijek, mada tako je i svuda u okolini, nedostaje više praktičnog rada tokom studija. Usvoji se dosta teorijskog znanja, u nekim slučajevima bez ikakvog značaja i primjene osim akademske satisfakcije. Sve je to odlično, samo što bi bilo korisnije da se studenti opterete sa više prakse.*
- *Svjedoci smo da posljednjih godina sve više i više napredujemo kada je u pitanju visoko obrazovanje. Sve je više i više stručnih mladih ljudi koji uče od kvalitetnih profesora koji su prvenstveno stručni i uvijek angažovani.*
- *Smatram da apsolutno jeste, jer znam da svako od mojih prijatelja i porodice ko je u inostranstvu kaže da njihovi fakulteti uopšte nisu niti teži niti mnogo bolji iako nije težina adekvatno mjerilo za kvalitet fakulteta kao što je današnji stereotip u društvu.*
- *Jeste. Posljednji smo dobili visoko obrazovanje u bivšoj Jugoslaviji i normalno je da kaskamo za univerzitetima koji postoje više stotina godina. Smatram da je mnogo urađeno u posljednjih 50 godina na oplemenjavanju sadržaja i obrazovanja nacije. U odnosu na svijet zauzimamo dobro mjesto.*

Ispitanici koji su dali odgovor ne obično su ponudili i nešto šira obrazloženja, poput sljedećih:

- *Nije. Nije u skladu sa potrebama tržišta rada. Iz tih ustanova izlaze studenti koji nakon toliko godina studiranja nemaju osnovna znanja iz oblasti koju su studirali i izučavali. Takođe, većina studenata ne zna osnovne životne stvari kao npr. ko je bio Ljubo Čupić. Takođe, nedovoljno praktične nastave, nezainteresovanost studenata za usvajanje novih znanja i vještina, vannastavne aktivnosti (sport, nauka, društvo) kako bi se podigao nivo opšteg znanja i promovisao zdrav način života.*
- *Smatram da nije, jer je sistem previše jednoličan i ne uzima u obzir interesovanja studenata. Tačnost, preciznost i blagovremena objava informacija nisu na zavidnom nivou. Iako ima izuzetaka, do informacija se uglavnom dolazi neposredno prije ispita ili kolokvijuma što dodatno doprinosi stresu.*
- *Ne. Smatram da neki nastavnici nisu kompetentni da se bave tim poslom. Neki od njih nemaju jasne kriterijume za ocjenjivanje, ne motivišu studente da se usavršavaju, nedostupni su, neodgovorni, kasne na predavanja ili ih odlože u posljednjem trenutku. Dosta je problema i kada je u pitanju izrada završnog rada – mentorii ne pružaju dovoljno podrške studentima, pa su studenti uglavnom prepušteni sebi i snalaze se kako su u mogućnosti.*
- *Ne. Ne postoji osnovni uslovi za rad i ne idemo u korak sa vremenom. Staromodni smo, nemamo novitete, nemamo promjene, nemamo iz dana u dan da studentima bude interesantna nastava, da imaju izazove, konstantno upadamo u neku rutinu i studenti obično izgube interes da dolaze na takva predavanja...*

- *Ne, zbog toga sto profesori ne obraćaju dovoljno pažnje da nauče studente nečemu, nego je samo bitno da se ispredaje lekcija i da nema pitanja.*

Treću kategoriju i odgovore djelimično, objašnjavaju neki od narednih komentara:

- *Crna Gora ima prosječan kvalitet obrazovanja na opštem planu, međutim – sve smo bliže tome da stvorimo bolje uslove.*
- *Smatram da je na zadovoljavajućem nivou ali još ima prostora za napredak.*
- *Kvalitet visokog obrazovanja u Crnoj Gori je na granici zadovoljavajućeg nivoa. Smatram da postoji mnogo činilaca koji zahtijevaju promjene, počev od načina održavanja nastave, organizovanosti određenih fakultetskih jedinica itd.*
- *I jeste i nije. Zavisi od nastavnika do nastavnika. Mali je broj njih koji se trude da imaju interakciju sa studentima dok se većina striktno drži isplaniranog gradiva bez veće komunikacije ili motivacije.*
- *U teorijskom dijelu – da, u praktičnom – ne. Mnogi fakulteti (konkretno fakultet na kojem ja studiram), nemaju adekvatnu opremu za primjenu stečenog znanja. Takođe, smatram da se prilikom testiranja teorijskog dijela testira pamćenje, a ne znanje, jer nije realno očekivati da student podjednako može da zna (u prosjeku) 400 strana jedne knjige, kad dođe vrijeme za njegovo ocjenjivanje. Ogroman broj stranica se spremi kako bi u jednom trenutku bila izvučena dva pitanja od kojih treba da zavisi ocjena i uopšte prolaz na određenom predmetu. Smatram da bi znanje kod svih nas bilo na većem nivou tek onda kad bi se isto testiralo periodično i kad bi se akcenat stavljao na praksi, a teorija služila kao srž i za lakše razumijevanje.*
- *Uglavnom. Međutim, zavisi od univerziteta, od posvećenosti studenata tokom studija, jer trebamo svi biti svjesni da učimo za sebe i za svoje bolje sjutra.*
- *Uopšteno stanje je solidno i samo solidno. Naravno, sve to ipak zavisi o tome o kojem univerzitetu govorimo. Ali u globalu, stanje je ništa vise od solidnog.*

Otvoreni odgovori studenata pružili su paletu komentara o kvalitetu o kojima univerziteti, uglavnom, raspravljuju gotovo na sedmičnom nivou. Recimo, pitanje praktične nastave i njenih manjkavosti, potom povezanost teorije i prakse, sticanje i razvoj vještina itd. zaista su odavno uočena polja na kojima bi trebalo djelovati. U nekim studentskim komentarima skrenuta je pažnja i na usmjerenost nastave na proces memorisanja (umjesto mišljenja). Ispitanici uočavaju i dio vlastite odgovornosti, što sagledavamo iz onih komentara koji ukazuju na pojave inertnosti. Doduše, nije mali ni udio afirmativnih komentara u kojima studenti ukazuju na najrazličitije dobre aspekte univerzitetske nastave. U tom smislu, indikativan je i racionalno saopšten posljednji komentar kojim su ilustrovani odgovori „da“ i u kome ispitanik/ispitanica posmatra kvalitet u društvenom i vremenskom kontekstu suzdržavajući se od absolutne kvalitativne procjene.

Dijagram br. 83: Odgovori nastavnika u pogledu kvaliteta visokog obrazovanja

Potpuno suprotno onome što je očekivano na osnovu gotovo svih ocjena datih od strane nastavnika u ovom dijelu upitnika, a koje su mahom visoko pozitivne, ovi odgovori pokazuju da skoro 70% nastavnika nije zadovoljno kvalitetom visokog obrazovanja u Crnoj Gori. Svega jedna petina anketiranih je zadovoljna, dok 10% izdvaja odgovor djelimično.

Pošto je ovo bilo otvoreno pitanje, izdvojeni su neki komentari u cilju boljeg potkrepljenja odgovora ispitanika.

Kategoriju „da“ dobro ilustruju sljedeći odgovori i komentari:

- *Da, ali je potrebno stimulisati mlade ljudе da traže način izražaja, sa ličnim pečatom.*
- *Da, mehanizmi za kontrolu kvaliteta (QA - Quality Assurance) su u skladu sa evropskim standardima (EHEA).*
- *Da, situacija se popravlja značajno u posljednjih 5 godina.*
- *Da. Znam ono sto radimo na našem univerzitetu, kao i efekte tog rada u praksi tokom studija i nakon diplomiranja. Vjerujem da studije u Crnoj Gori odnosno pojedinim univerzitetima pružaju adekvatno znanje. Problem je percepcija kao i ideja da studente pripremamo za poznate ishode. I sama covid19 situacija je to demantovala. Studente je neophodno pripremati za nepoznato (set vrijednosti i vještina) kao i za tehnološki brzo promjenjivo vrijeme. Dodatno, neophodno je demistifikovati osnove i modele razvoja transhumanizma i insistirati na "povratku" saosjećanju i moralu u najboljoj formi usklađenu sa izazovima XXI vijeka.*
- *Kvalitet visokog obrazovanja u Crnoj Gori je na zadovoljavajućem nivou. Efikasna primjena Bolonjske deklaracije omogućava visoku kompetentnost svršenog studenta na tržištu intelektualnih usluga.*

O kategoriji „ne“ ilustrativno svjedoče komentari poput:

- *Kada je riječ o pedagoškoj i metodičkoj sposobljenosti predavača na tehničkim i prirodno-matematičkim disciplinama, mislim da oni nemaju adekvatno obrazovanje, pa ne bi trebalo da*

učestvuju u komisijama za pristupna predavanja. S druge strane, kandidate sa filoloških disciplina obavezno treba osloboditi polaganja istog jer su više nego dobro pripremljeni za kvalitetno izvođenje nastave kroz kurikulume i veoma česte i kvalitetne obuke koje se održavaju redovno i to u saradnji sa međunarodnim partnerima.

- *Kvalitet je opao, naročito poslije uvođenja Bolonjske deklaracije koja je pogrešno protumačena i implementirana.*
- *Kvalitet visokog obrazovanja u Crnoj Gori je na vrlo niskom nivou. Ovo je opširna i zahtijevna tema i bilo bi poželjno da AKOKVO organizuje okrugli sto ili javnu raspravu na ovu temu sa svim stejholderima koji učestvuju u visokom obrazovanju (ministarstva, univerziteti, kompanije, studenti). Izložiću kratko ključne nedostatke: nedostatak obrazovanja nastavnog kadra iz metodike nastave, pedagogije i psihologije (u većini zemalja svijeta osoba koja se bavi nastavom a to joj nije primarna profesija mora polagati dodatne ispite ili stići sertifikat za nastavnika); nastavni kadar na univerzitetima nema redovnu obuku za unapeđenje kompetencija i vještina - sve se svodi na edukacije organizovane za ograničen broj ljudi u okviru EU projekata ili ličnu inicijativu; prevelika norma časova nastavnika i saradnika (često duplo više od dozvoljene) što dovodi do činjenice da je istraživački rad na niskom nivou zbog nedostatka vremena. U tom smislu treba napraviti razliku između statusa/zanimanja istraživača i nastavnika na univerzitetu. Istraživači 80% radnog vremena posvećuju nauci a 20% nastavi i to kao mentori na doktorskim i master studijama, dok je nastavnik najčešće posvećen samo nastavi i ispitima a istraživanje je sekundarno; nedostatak inovativnog pristupa u nastavi i korišćenja novih tehnologija (osim na nekoliko informatičkih i tehničkih fakulteta); nedostatak prakse i učešća studenata u realnim projektima ; slaba povezanost univerziteta i kompanija u cilju istraživanja koje su realne potrebe tržišta rada što je neophodno za inovaciju kurikuluma; nedostatak zajedničkih (istraživačkih) projekata kompanija i univerziteta; dug vremenski period potreban za napredovanje mlađih kadrova u smislu preuzimanja nastave na predmetu (mnogi docenti i vanredni profesori drže vježbe); nedostatak pristupa međunarodnim bazama naučno-istraživačkih radova osim u ograničenom obliku na državnom univerzitetu; ne postoji inicijative za organizacijom nacionalnih naučnih časopisa, naučnih konferencija; Nema inicijativa u oblasti otvorene nauke , univerziteti nemaju inicijativu da ponude besplatne online kurseve u cilju promocije nauke kod mlađih i sl.;*
- *Kvalitet visokog obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou, previše je akcenat na formi nego na suštini u svakom pogledu, od pravljenja kurikuluma do formulisanju kriterijuma u zvanje. Uprava treba da podstiče nove metode, tehnike u izvođenju nastave (projekti, virtuelne učionice, najnovija softverska rješenja kako bi studenti bili u korak sa privredom, podsticanje rada sa privredom kroz radionice, projekte, predavanja i stručnu praksu).*

Kategoriju „djelimično“ objašnjavaju naredni komentari:

- *Djelimično. Napredak je više formalne prirode - da se ispune neki postavljeni kriterijumi ili zakonske obaveze, ali ne i suštinske. Ne prati se dovoljno stepen do kojeg studenti primjenjuju stečene znanja i vještine u praksi, kao ni njihova spremnost uopšte za tržište rada.*
- *Kvalitet nije statična kategorija. Rad na poboljšanju kvaliteta podrazumijeva kontinuirani proces.*

- *Kvalitet visokog obrazovanja je na zadovoljavajućem nivou ali znatno niži u odnosu na nivo visokog obrazovanja do 1990. Razlozi su poznati.*
- *Razlikuje se zavisno od institucije.*
- *Relativno sam zadovoljna. Potrebno je ostvarivati veći stepen interdisciplinarnog učenja i internacionilizacije nastave.*
- *Smatram da je teško dati jedinstven odgovor, ima puno loših i puno dobrih primjera.*
- *U segmentu pruženih informacija - jeste. U segmentu osposobljavanja studenata za dalje samostalno istraživanje - nije.*
- *Zavisi od univerzitetske jedinice. Nije moguće pružiti kvalitet u ustanovi koja broji 1000 studenata i svega 8 nastavnika sa izborom u zvanje i pri tom upisuje sve one koji žele da konkurišu.*

Dakle, percepcije anketiranih nastavnika izrazito su raznovrsne, pa je čak isti pojam uzet i kao pozitivan i kao negativan uzrok za promjenu kvaliteta, tako da na primjer neki nastavnici ističu Bolonjsku deklaraciju kao pomak, a drugi je vide kao prepreku za postizanje kvaliteta. U odgovorima ispitanika pronađeno je bogatstvo ideja, predloga, sugestija.

Uporedimo li odgovore studenata i nastavnika, uočićemo interesantnu pojavu. Naime, dok su nastavnici blažim i povoljnijim ocjenama evaluirali aspekte koji su bili konkretnizovani postavljenim skalnim pitanjima, njihovi odgovori na ovo otvoreno pitanje bili su stroži od odgovora studenata. U obje grupe isti je procenat odgovora djelimično, a odgovori *da* i *ne* kod studenata su ujednačeni dok kod nastavnika značajno prednjače ne. Takva distribucija odgovora je očekivana, jer bi nastavnici trebalo da budu prvi kritičari rada na univerzitetu, ali i prvi kreatori novog ambijenta u kome će univerzitetska nastava napredovati.

* * *

Odgovori nastavnika i studenata na sva skalna pitanja dominantno su pozitivni i opisuju vrlo afirmativno najrazličitije segmente nastave. Na gotovo sva pitanja, odgovori nastavnika nešto su povoljniji od studentskih odgovora. Uvezši u obzir samo taj dio upitnika, moglo bi se zaključiti da je realizacija univerzitetske nastave na izvanrednom nivou. Studenti i nastavnici smatraju da su pedagoške, psihološke, didaktičke i metodičke vještine od posebnog značaja.

Međutim, odgovori i naročito komentari na otvorena pitanja prilično su nesaglasni sa odgovorima datim na zatvorena pitanja. Studenti i nastavnici smatraju da su je univerzitetsku nastavu u mnogo čemu potrebno i moguće unaprijediti, a to se barem dijelom može postići sticanjem i razvijanjem pedagoških, psiholoških, didaktičkih i metodičkih vještina.

2.6. Profesionalno usavršavanje nastavnika

Šesti dio upitnika za nastavnike obuhvatio je pitanja koja se odnose na profesionalno usavršavanje nastavnika iz oblasti pedagoško-psiholoških i didaktičko-metodičkih kompetencija. Kao što je već i pomenuto, taj set vještina i kompetencija neophodan je za savremenu univerzitetsku nastavu. U crnogorskom visokom školstvu ne postoji regulativa kojom bi bilo propisano obavezno obrazovanje akademskog osoblja u oblastima pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave. Neki univerzitetski nastavnici, doduše, tokom osnovnih studija izučavali su te i takve predmete i tu je riječ prvenstveno o onima koji su završili neko od tzv. nastavničkih usmjerenja. Ostali profesori uglavnom tokom formalnog obrazovanja nijesu pripremani za nastavničke poslove.

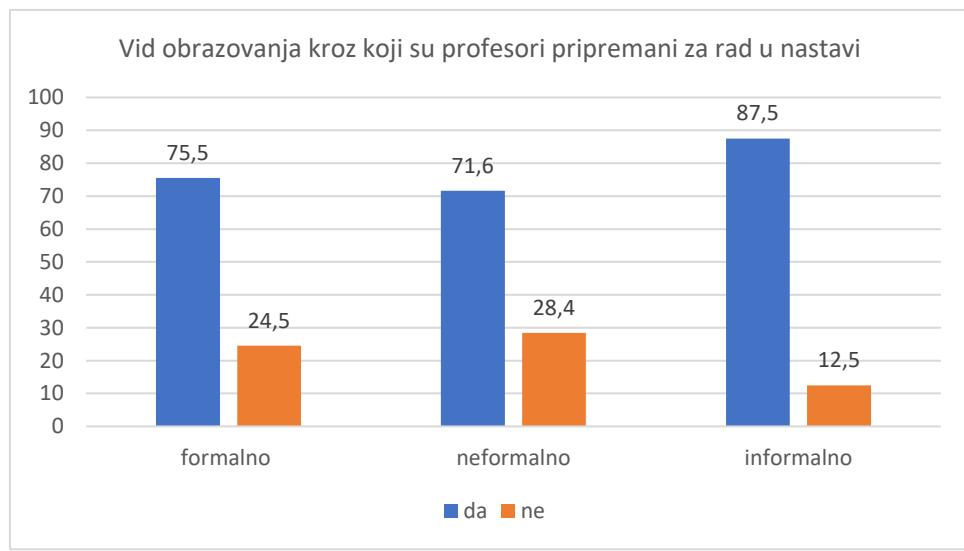
Pitanja iz ovog dijela postavljena su isključivo poduzorku nastavnika, a rezultati su obrađeni po grupama pitanja, a ne po pojedinim pitanjima.

2.6.1. Način obrazovanja za poslove nastavnika

Ispitanici su odgovarali na pitanje kojim je identifikovan osnovni način na koji su pripremani za nastavnički poziv. Riječ je o formalnom, neformalnom ili informalnom obrazovanju.

Tri tipa obrazovanja konkretizovana su sljedećim pitanjima:

- Formalno obrazovanje (po struci profesor);
- Neformalno obrazovanje (seminari, radionice, kursevi i sl.);
- Informalno (samostalno interesovanje i izučavanje tema).

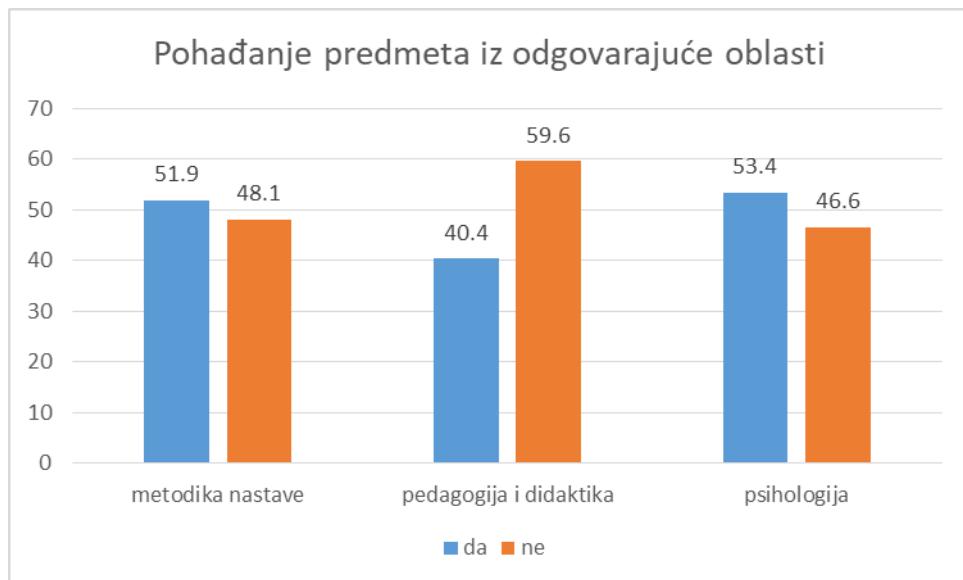
Dijagram br. 84: Odgovori nastavnika u vezi načina pripreme za rad u nastavi

Više od tri četvrtine naših ispitanika smatra da su kroz formalno obrazovanje pripremani za poslove profesora. Ostali ispitanici nijesu imali formalno obrazovanje koje se tiče nastavničke profesije. Tri četvrtine naših ispitanika neformalnim oblicima učenja pripremani su za rad u nastavi, a većina naših ispitanika koristila je oblike informalnog učenja kako bi unaprijedili svoje nastavničke kompetencije, pa

je njih 182 odgovorilo da. Vrlo je vjerovatno da akademsko osoblje univerziteta u najvećem procentu koristi oba ova vida usavršavanja, jer se u praksi ispostavlja da studenti od njih očekuju visoku pedagošku stručnost, što su pokazali odgovori u prethodnom dijelu upitnika.

2.6.2. Izučavane discipline

U osnovi profesorskih kompetencija, uz neizbjegno poznavanje struke, nalazi se i sistem koji grade znanja i vještine iz oblasti pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave. Nastavnici su obilježili oblasti koje su izučavali. Pedagoška znanja neophodna su u bilo kom formalnom okruženju u kome se obrazovanje odvija, što važi i za one vještine koje se stiču izučavanjem psihologije, didaktike i metodike nastave. Kako je prethodno na više mesta istaknuto, studenti očekuju da njihovi nastavnici imaju dobre vještine komunikacije, da umiju da prilagode izlaganje i da ga obogate primjerima itd.

Dijagram br. 85: Odgovori nastavnika u vezi pohađanja predmeta iz odgovarajuće oblasti

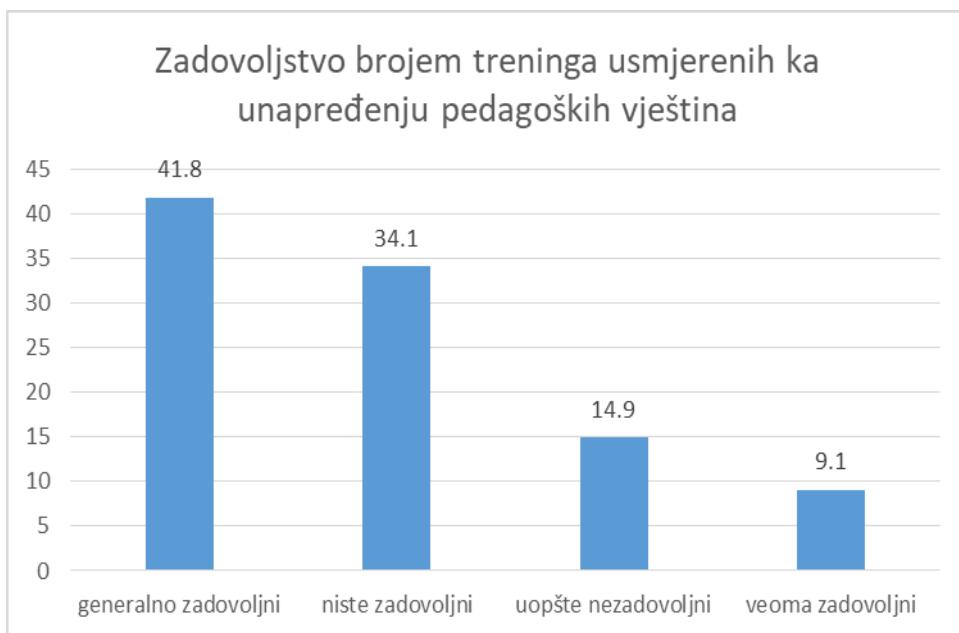
Izuzetno je interesantno da više od polovine naših ispitanika tvrde da su tokom formalnog obrazovanja pohađali kurs iz metodike nastave, što bi značilo da smo anketirali veliki udio onih univerzitetskih profesora koji su po osnovnom obrazovanju nastavnici. Naime, kursevi iz metodike nastave pohađaju se isključivo na tzv. nastavničkim fakultetima.

Odgovori na ovo pitanje dijelom su kontradiktorni odgovorima na prethodno pitanje, jer je manji broj ispitanika istakao pedagoške i didaktičke discipline kao dio svog formalnog obrazovanja. Broj je manji u odnosu na frekvenciju onih koji su pohađali kurs iz metodike nastave. Naravno, univerzitetski planovi su raznovrsni, ali nije uobičajeno da se izučava metodika nastave ukoliko kandidati prethodno nijesu upoznati barem sa osnovnim pedagoškim i didaktičkim sadržajima.

Nešto više od polovine našeg uzorka slušalo je kurseve psihologije tokom formalnog obrazovanja.

2.6.3. Zadovoljstvo brojem treninga

Univerziteti kroz različite projekte, ali i u sklopu svojih redovnih aktivnosti, u cilju obezbjeđenja kvaliteta nastave i učenja povremeno organizuju treninge iz pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave. Ispitanici su iznijeli stepen zadovoljstva brojem tih i takvih treninga za potrebe unaprjeđenja pedagoških vještina.

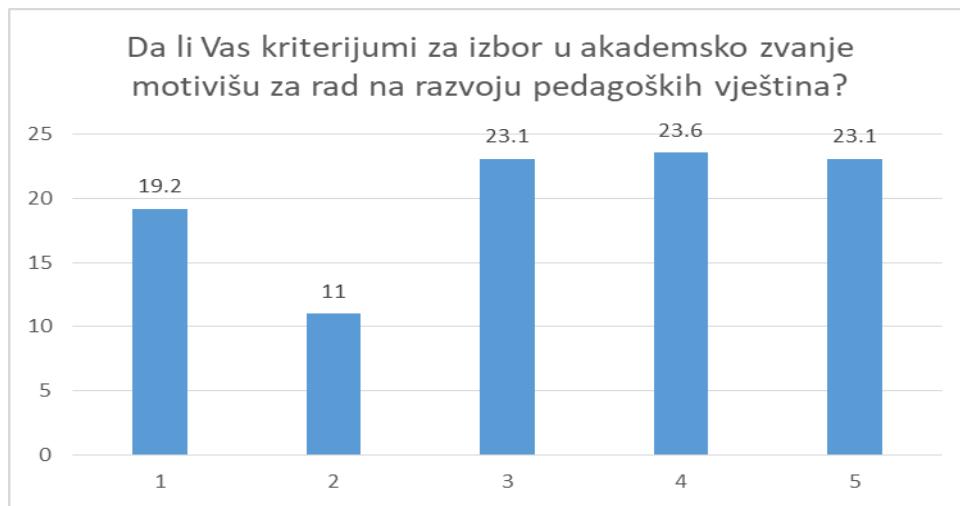

Dijagram br. 86: Odgovori nastavnika u pogledu zadovoljstva brojem treninga za unaprjeđenje pedagoških vještina

Naši ispitanici nemaju identičan stepen zadovoljstva brojem obuka koje se realizuju povodom unaprjeđenja njihovih nastavničkih kompetencija. Naprotiv, njihovi su odgovori podijeljeni na dva pola, pa otprilike imamo po polovinu zadovoljnih i nezadovoljnih. Univerziteti povremeno organizuju takve kurseve, no uvijek postoji neizvjesnost u pogledu njihovog održavanja pošto je riječ o oblastima koje mogu, ali ne moraju biti dio nekih projektnih aktivnosti. Važno bi bilo da, sasvim nezavisno od projekata, visokoškolske institucije obezbijede kontinuitet u ovakvima vidovima obuke, naročito za mlade saradnike, tj. one predavače koji su tek na početku univerzitske karijere.

2.6.4. Motivacija za pedagoško usavršavanje putem kriterijuma za izbor u akademsko zvanje

Pitanje motivacije u osnovi je svakog procesa učenja i usavršavanja. Motivacija je složen psihološki konstrukt i zavisi od mnogih faktora. U ovom istraživanju provjereno je da li mjerila za izbor u zvanje imaju motivacionu ulogu za pedagoško usavršavanje nastavnika.

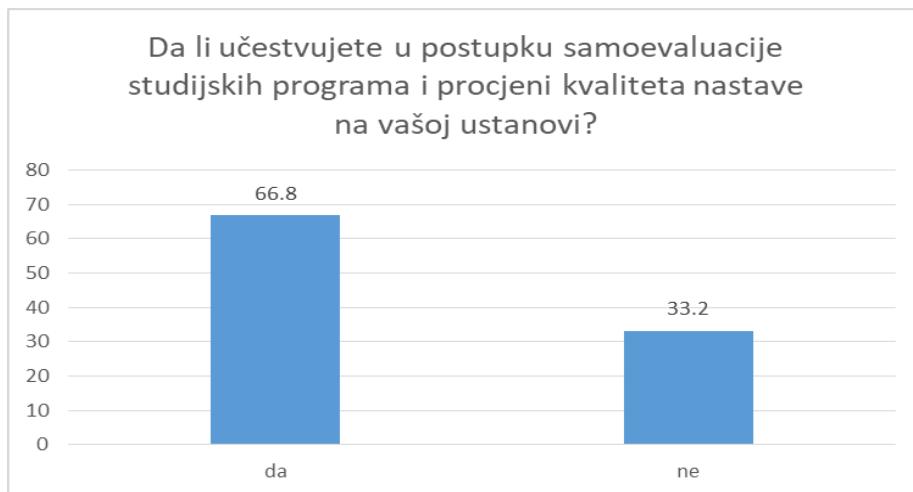

Dijagram br. 87: Odgovori nastavnika u pogledu kriterijuma za izbor u akademsko zvanje

Odgovori naših ispitanika na pitanje o tome koliko ih Kriterijumi za izbor u akademska zvana motivišu za usavršavanje nastavničkih kompetencija doveli su do prilično niskih procjena, uz dosta veliko raspršenje podataka. Očigledno je da Kriterijumi, makar prema mišljenju naših ispitanika, nemaju ozbiljnu motivacionu ulogu u smjeru unaprjeđenja nastavničkih kompetencija. Ovi odgovori mogli bi biti uzeti kao objektivni, jer je činjenica da aktuelni *Kriterijumi i uslovi za izbor u akademska i naučna zvana* težište stavljuju najviše, pa i gotovo isključivo, na naučnoistraživački rad, dok stručna i pedagoška postignuća kandidata imaju tek sporednu, gotovo dekorativnu ulogu. Naime, uslovni dio mjerila tiče se isključivo oblasti naučnoistraživačkih postignuća, a oblasti pedagoškog i stručnog uticaja date su kroz široke deskripcije.

2.6.5. Učešće u samoevaluaciji ustanove

Prema zakonskoj regulativi, ustanove visokog obrazovanja u Crnoj Gori svake godine rade samoevaluacione izvještaje, a svake pete godine prolaze kroz postupke (re)akreditacije. U oba procesa trebalo bi da su uključeni praktično svi zaposleni na ustanovi, kao i predstavnici studenata i neakademskog osoblja. Ispitanici iz poduzorka nastavnika odgovorili su na pitanje u vezi s tim.

Dijagram br. 88: Odgovori nastavnika u pogledu učešća u postupku samoevaluacije

Veliki broj naših ispitanika (preko 65%) uključen je u procese samoevaluacije studijskih programa na ustanovi visokog obrazovanja u kojoj su radno angažovani, što je prilično dobar rezultat, posebno uzmemeli u obzir strukturu uzorka u kojoj je vidno da je anketiran veliki broj mlađih saradnika. Procesi samoevaluacije zasnovani su na ESG indikatorima i sadrže važne djelove procjene usmjerene ka nastavi i studentima, te bi učešće u takvim vidovima procjene moglo biti važan izvor koji svim učesnicima ukazuje na eventualne propuste i poteškoće u nastavi i učenju.

* * *

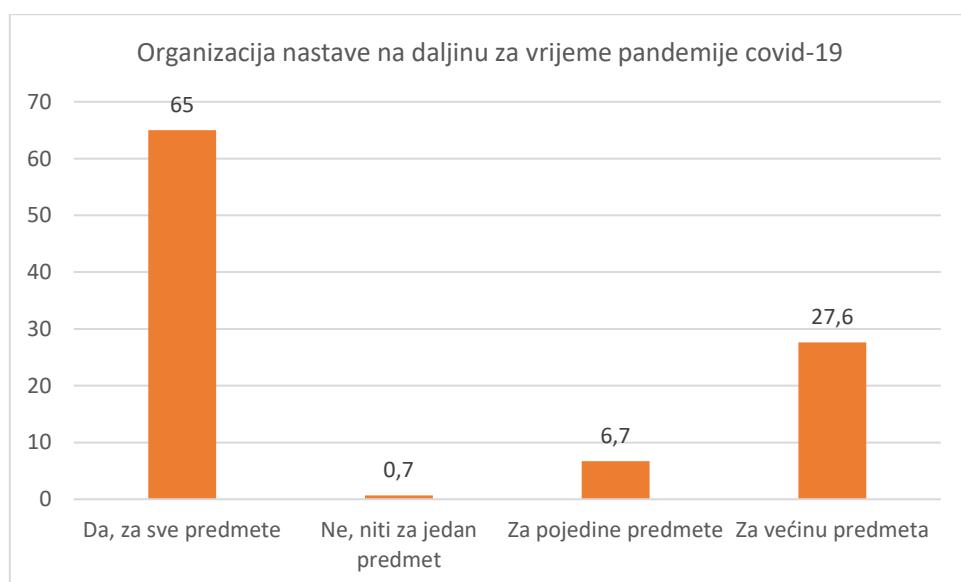
Uopšte uzevši, naši ispitanici ističu da imaju prilično dobro poznavanje pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave, što su povoljni rezultati. Međutim, imajući na umu strukturu uzorka - koji nije reprezentativan, nego slučajan i prikupljen na bazi dobrovoljnog učešća ispitanika - nije moguće zaključiti da su baš svi ili gotovo svi univerzitetski nastavnici u Crnoj Gori dovoljno pripremljeni za rad u nastavi. To je dokazivo i posredstvom uvida u nastavne planove, koji su dostupni na univerzitskim/fakultetskim sajtovima. Recimo, studije medicine, tehničkih nauka itd. nemaju niti jedan predmet ili kurs koji bi se ticao nauka o kojima je ovdje riječ. Naravno, iz ugla onih koji će se nakon završetka studija posvetiti struci i koji neće biti angažovani u univerzitetskoj nastavi, takvi predmeti nijesu ni potrebni. Imajući to u vidu, preporuka ne bi mogla biti da se kursevi pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave uvedu na sve fakultete, ali je izvjesno da znanja i vještine iz tih oblasti valja obezbijediti svima onima koji se zaposle na univerzitetima. Uostalom, takvi zaključci nameću se i iz petog dijela upitnika.

2.7. Uticaj pandemije Covid-19 na sektor obrazovanja

Pandemija virusa Covid-19 zvanično je identifikovana u Crnoj Gori marta 2020. godine. Sam početak pandemije stavio je ozbiljne izazove pred obrazovni sektor u cijelosti. Ustanove visokog obrazovanja tražile su načine kako da nastavu iz potpuno direktnog prebac u onlajn format, a sve to u cilju obezbeđenja kontinuiteta u obrazovanju. Univerziteti i fakulteti razvili su onakve modalitete odnosno platforme itd. koje su im bile dostupne i koje su mogle u kratkom vremenskom intervalu da uključe i okupe studente i nastavnike.

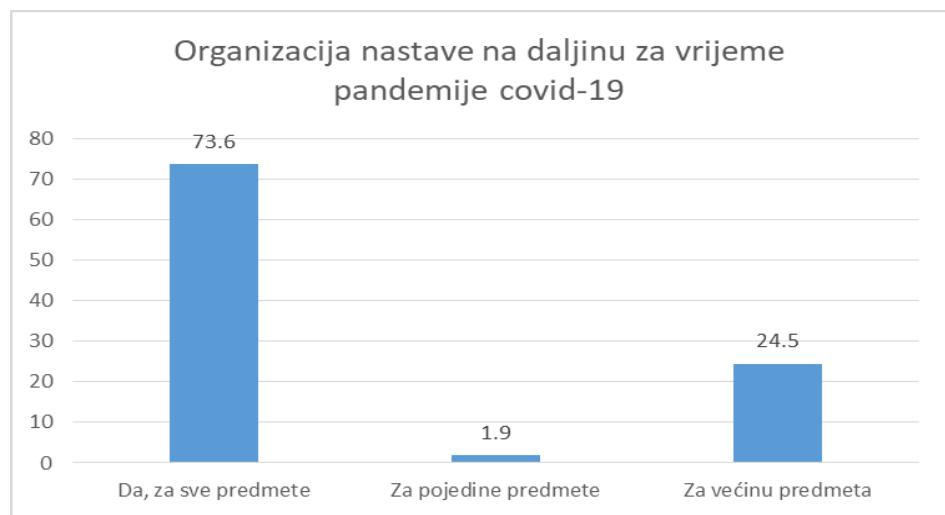
2.7.1. Organizacija nastave na daljinu za vrijeme pandemije

Izvjesno je da su se neki studijski programi sa organizacijom onlajn nastave snašli mnogo bolje od drugih. Poseban izazov imale su one ustanove koje broje više studenata. Osim toga, ozbiljni problemi poticali su i od nedostatka odgovarajuće opreme i softvera, kao i od nedovoljno kvalitetnog Internet signala u nekim periodima, ali i u određenim krajevima. Oba poduzorka ocijenila su obim organizovanja nastave na daljinu u smislu broja predmeta koji su realizovani na taj način.

Dijagram br. 89: Odgovori studenata u vezi organizacije nastave na daljinu

Više od 90% studenata odgovorilo je da je nastava na daljinu bila organizovana za sve ili za većinu predmeta. Svega 7.4% ispitanika istaklo je da nastava na daljinu nije bila organizovana ili jeste samo za pojedine predmete.

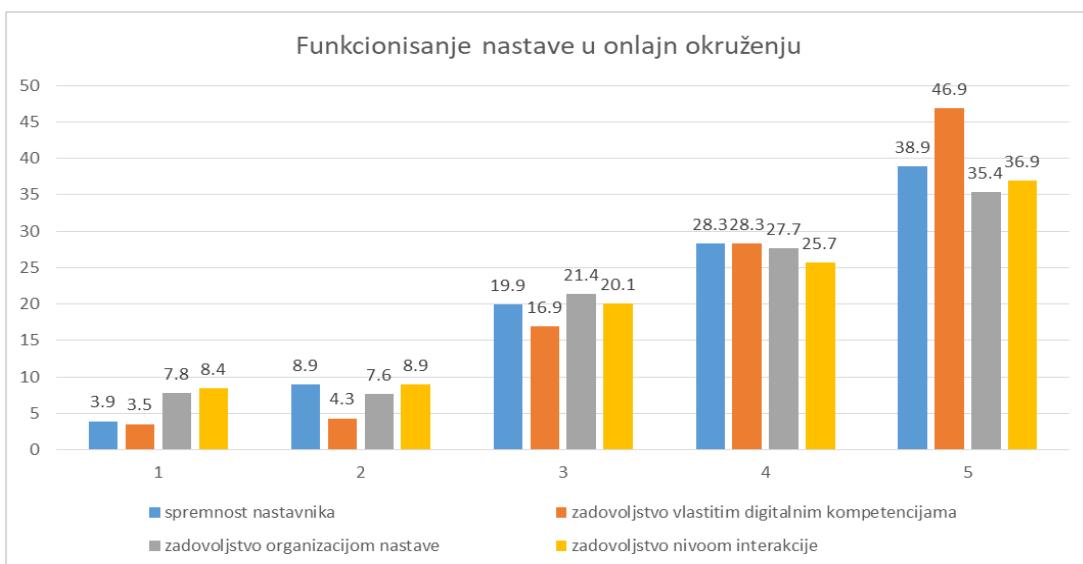
Dijagram br. 90: Odgovori nastavnika u vezi organizacije nastave na daljinu

Nastava je, prema riječima naših ispitanika iz grupe nastavnika, organizovana za sve (153) ili za većinu predmeta (51) tokom pandemije virusa korona. Svega 4 ispitanika ističu da je nastava organizovana isključivo za pojedine predmete.

Iako djelimično različiti, odgovori studenata i nastavnika ukazuju na isti trend - vrlo je veliki broj kurseva organizovan u onlajn formatu. Ovi su podaci zaista pozitivna slika o brzini snalaženja ustanova visokog obrazovanja u novim uslovima, a ujedno predstavljaju i neku vrstu svjedočanstva o odgovornosti akademije prema studentima i cijelom društvu.

2.7.2. FUNKCIJONISANJE NASTAVE U ONLAJN OKRUŽENJU

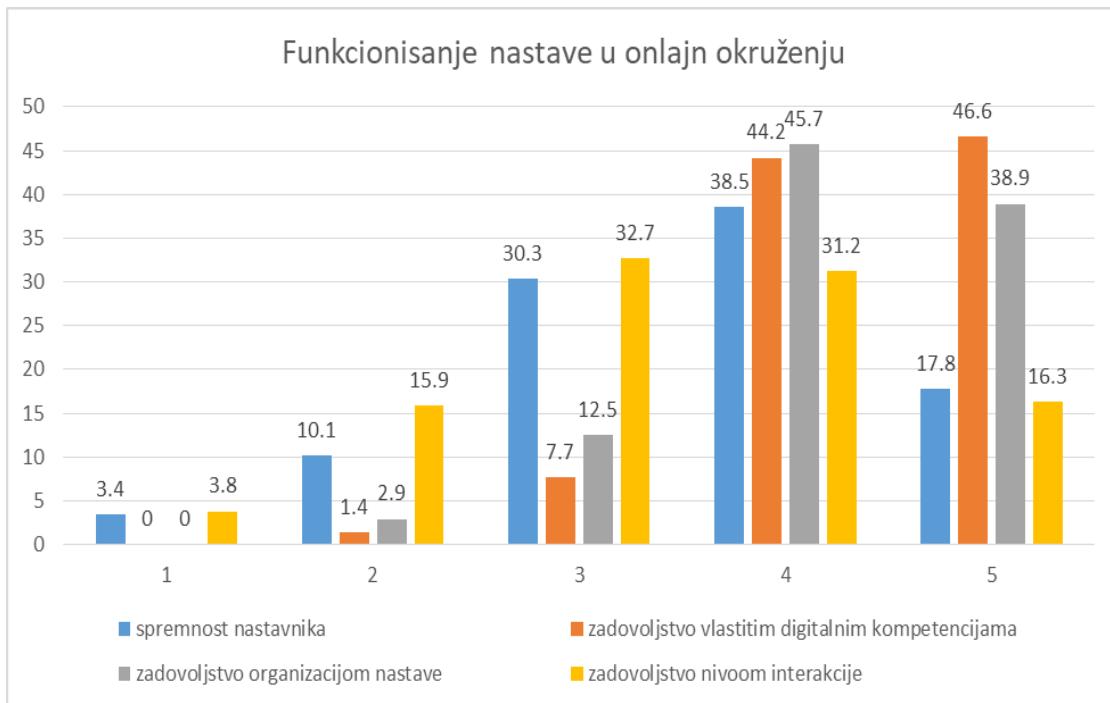
Četiri su pitanja bila usmjerena ka procjeni nastave u onlajn okruženju. Oba poduzorka procijenila su: spremnost nastavnika za onlajn nastavu, kvalitet interakcije u takvoj nastavi, nivo vlastitih digitalnih kompetencija i ukupno zadovoljstvo organizacijom nastave na daljinu.

Dijagram br. 91: Odgovori studenata u vezi funkcionisanja nastave u onlajn okruženju

Više od 67% ispitanika iz poduzorka studenata smatra da su nastavnici veoma dobro (4) ili odlično (5) bili spremni da nastavu organizuju u digitalnom okruženju. To je definitivno veoma dobar rezultat, posebno ako se ima na umu nužnost naglog i iznenadnog prelaska sa direktne na onlajn nastavu. Ostali ispitanici, jedna trećina našeg uzorka, smatraju da nastavnici nijesu bili najbolje pripremljeni za prelazak sa direktne na onlajn nastavu.

Tri četvrtine uzorka veoma je zadovoljno sopstvenom digitalnom pismenošću, dok ostali nemaju tako visoko samopouzdanje u tom pogledu. Veliki broj studenata (63,1%) veoma je zadovoljan organizacijom nastave na daljinu, dok ostali ispitanici daju nešto niže ocjene. Dvije trećine studenata iz našeg uzorka dalo je najviše ocjene postignutoj interakciji u onlajn okruženju. Ocjene ostalih ispitanika kreću se u rasponu 1–3.

Dijagram br. 91: Odgovori nastavnika u vezi funkcionalnosti nastave u onlajn okruženju

Više od polovine našeg uzorka smatra da su nastavnici bili sasvim spremni na promjenu formata nastave, odnosno za prelazak sa direktne na onlajn nastavu. Ostali ispitanici, ipak, imaju rezerve u procjeni. Nastavnici-ispitaniči izrazito su zadovoljni svojim digitalnim kompetencijama, što zaključujemo na osnovu odgovora većine njih koji su se opredijelili za najviše skalne nivoje (4 i 5). Njihove procjene su visoke, a odgovori prilično homogeni, što je i očekivan rezultat. Naši ispitanici veoma su zadovoljni načinom na koji su njihove institucije organizovale nastavu na daljinu, a djelimično su zadovoljni interakcijom ostvarenom sa studentima tokom onlajn nastave. Njihovi odgovori prilično su raspršeni na petostepenoj skali.

Činjenica je da prelazak na onlajn nastavu ne podrazumijeva samo pokretanje neke platforme na kojoj se dalje sve odvija kao u standardnim učioničkim uslovima. To je promjena samog modaliteta komunikacije, u kojoj se dešavaju mnoge druge izmjene nastavnog procesa. Realno je da ni nastavnici ni studenti nijesu očekivali obrt kakav se desio, te da njihove ocjene - date na prethodna dva grafikona - mogu biti protumačene kao vrlo pozitivne. Nastavnici su i na ovaj niz pitanja dali povoljnije procjene od studenata, ali i same ocjene studenata odaju pozitivne percepcije ispitanika.

2.7.3. Objektivnost ocjenjivanja i opterećenje

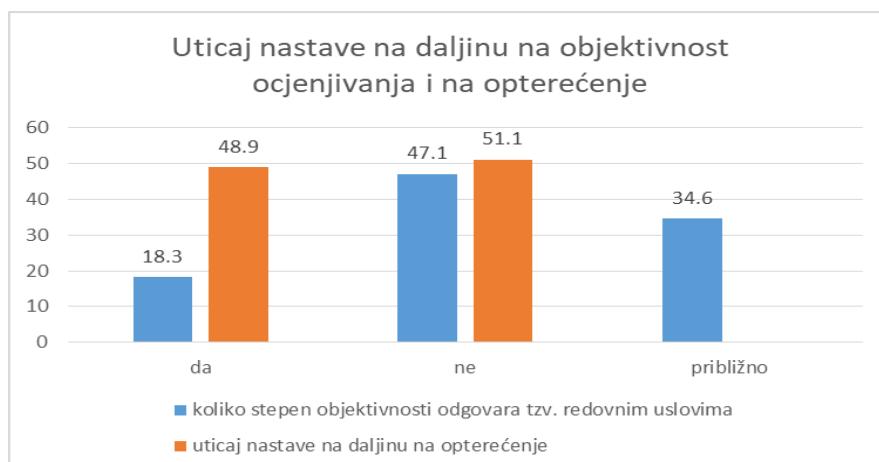
Objektivna je pretpostavka da nastava na daljinu u svakom segmentu značajno mijenja ustaljene obrazce rada, što se naročito odnosi na objektivnost ocjenjivanja. Pored toga, uticaj ovakvog formata nastave može biti bitan i za opterećenje studenata, kao i njihovih nastavnika.

Dijagram br. 92: Odgovori studenata u pogledu uticaja nastave na daljinu

Dvije trećine ispitanika smatra da je objektivnost u ocjenjivanju potpuno ili pribiljivo jednaka objektivnosti u direktnom ispitivanju, a 33% studenata ne misli da se nivo objektivnosti u ta dva formata ocjenjivanja može smatrati jednakim. U pitanju su, naravno, lične percepcije ispitanika, pa bi za pouzdaniju ocjenu objektivnosti ocjenjivanja u onlajn okruženju trebalo primijeniti preciznije metodološke postupke i instrumente.

Veliki procenat studenata ocijenio je da ih je nastava na daljinu više opteretila u odnosu na klasičnu nastavu (62%). Ostali nijesu uočili to i takvo dodatno opterećenje. Sama promjena modaliteta nastave morala je donijeti neke, uslovno ih nazovimo „opterećujuće“ faktore. Recimo, vrlo je bitno razviti naviku i vještina upotrebe pojedinih softvera i platformi, potom vještina praćenja onlajn predavanja itd.

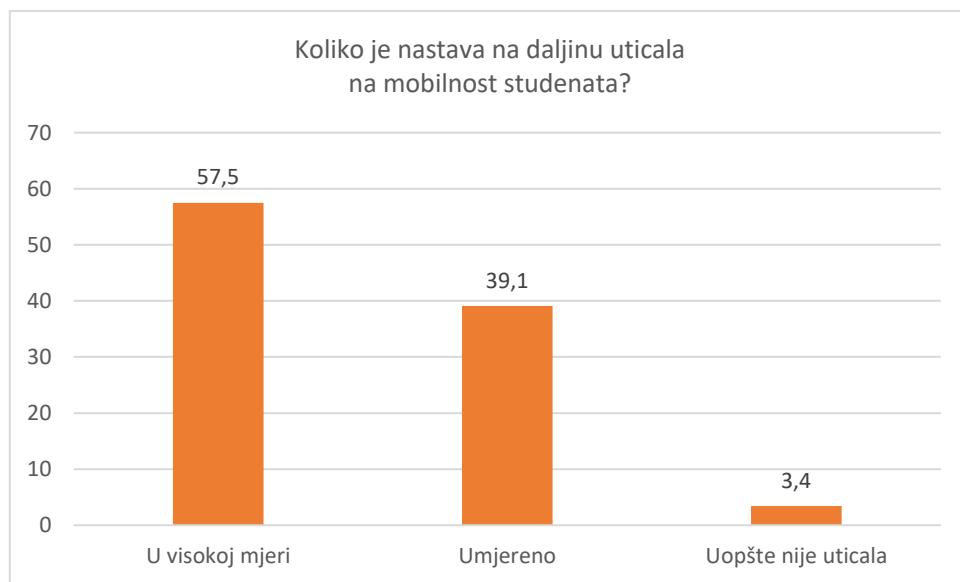
Dijagram br. 93: Odgovori nastavnika u pogledu uticaja nastave na daljinu

Ispitanici imaju prilično različitu procjenu stepena objektivnosti ocjenjivanja u onlajn okruženju, pa je stotinak ispitanika ubjeđena da te ocjene nijesu jednako objektivne kao one dobijene u direktnom kontaktu. Ipak, skoro polovina uzorka ima djelimično ili potpuno suprotnu percepciju.

Blizu 50% nastavnika ističe da ih je nastava na daljinu dodatno opteretila, dok ostali nemaju takvo viđenje. Moguće je da razlike u percepciji ispitanika potiču, barem dijelom, i iz činjenice da oni predaju vrlo različite predmete, te da su neki od njih i ranije imali iskustva sa ovim i ovakvim načinom predavanja.

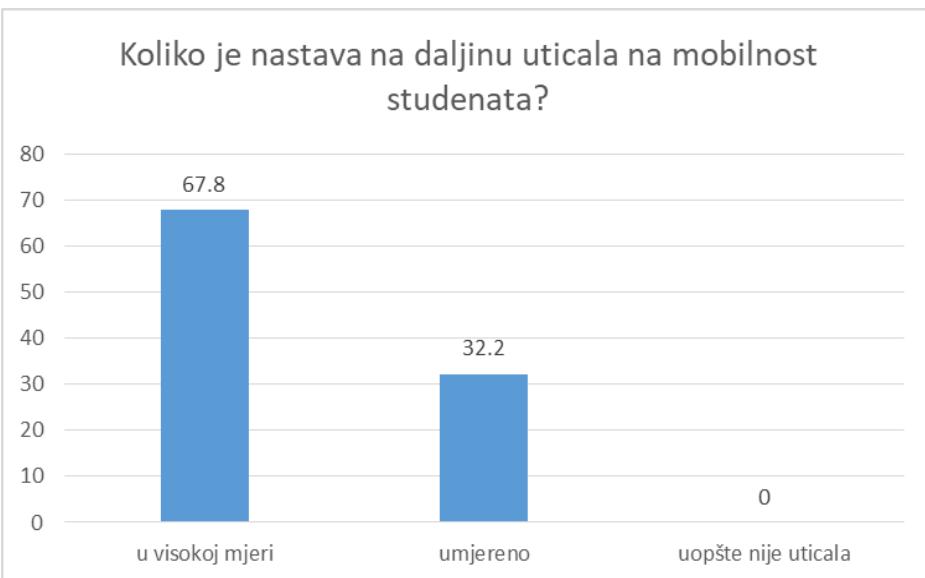
U vezi sa objektivnošću ocjenjivanja, odgovori obje grupe ispitanika raspršeni su, što znači da nema ni približno istih ili sličnih viđenja po ovom pitanju. Ista je situacija i sa opterećenjem, pa je moguće utvrditi da su oba ova fenomena (objektivnost ocjenjivanja i opterećenje) potpuno u sklopu ličnih i individualnih percepcija ispitanika, te da postoje brojni suprotni stavovi.

2.7.4. Uticaj pandemije na mobilnost studenata

Dijagram br. 94: Odgovori studenata o uticaju nastave na daljinu na mobilnost studenata

Odgovori na ovo pitanje dijelom su neočekivani, jer skoro 40% studenata ističe da je uticaj pandemije na mobilnost studenata bio samo umjeren, dok 3.4% čak ističu da nije bilo takvog uticaja. Ostali studenti uočili su ozbiljan uticaj pandemije na studentsku mobilnost.

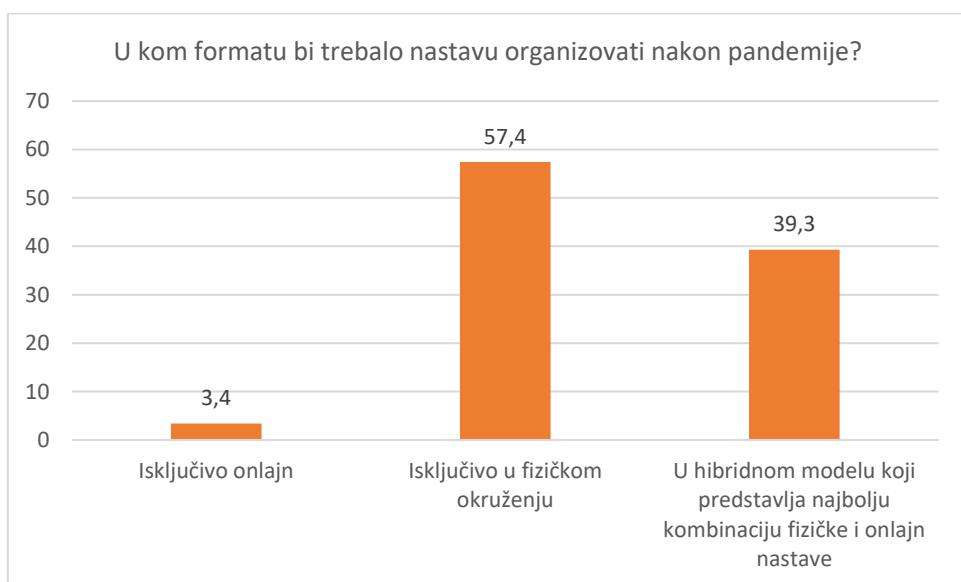
Dijagram br. 95: Odgovori nastavnika o uticaju nastave na daljinu na mobilnost studenata

Nastavnici smatraju da je uticaj pandemije na mobilnost studenata bio umjeren (32.2%) ili izrazito visok (67.8%), što odgovara objektivnom stanju. Neprekidne promjene u vezi sa mjerama zaštite koje su zemlje kontinuirano prilagođavale aktuelnom stanju imale su ozbiljnog uticaja na mobilnost.

Odgovori nastavnika i studenata djelimično se razlikuju, pa studenti više relativizuju uticaj pandemije na mobilnost.

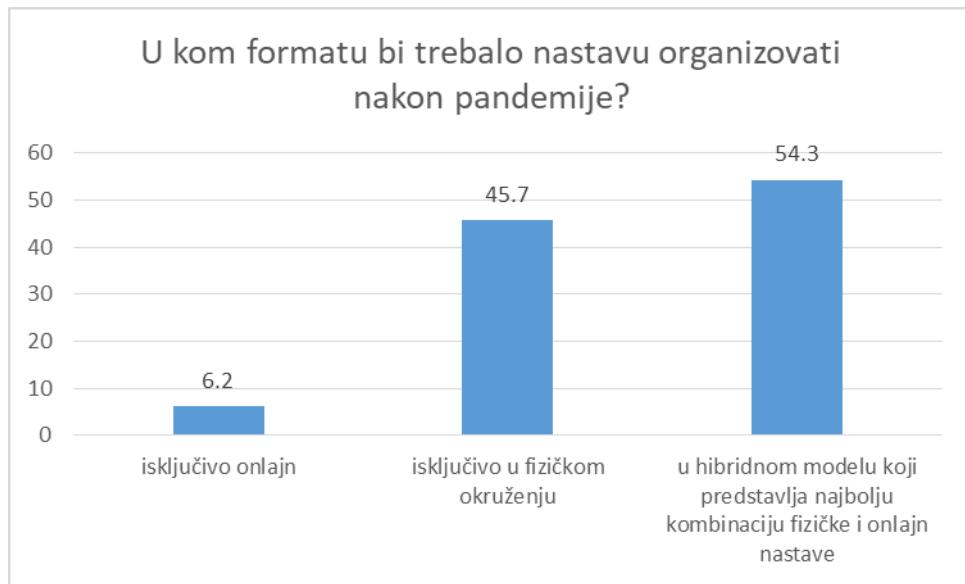
2.7.5. Organizacija nastave nakon pandemije

Ispitanicima je postavljeno i jedno hipotetičko pitanje o tome u kom vidu bi trebalo nastavu organizovati nakon pandemije.

Dijagram br. 96: Odgovori studenata o formatu nastave nakon završetka pandemije

Najveći procenat studenata smatra da se nakon završetka pandemije treba vratiti nastavi u fizičkom okruženju (57%). Ipak, nije mali ni procenat onih koji bi izabrali kombinovani model (39.3%). Najmanji je udio (3.4%) naših ispitanika izabrao opciju isključivo onlajn nastave.

Dijagram br. 97: Odgovori nastavnika o formatu nastave nakon završetka pandemije

Odgovori nastavnika prednost daju hibridnom modelu (54.3%) ili direktnoj nastavi (45.7%). Izvjesno je da ovi odgovori ukazuju na to isključivo onlajn nastava nije dobila preveliki broj pristalica, što je очekivano.

Poredeći odgovore oba poduzorka, kao najzanimljiviji podatak izdvajamo taj da je veliki broj studenata i više od 50% nastavnika imao prilike uvidjeti da onlajn nastava u nekim situacijama i prilikama može na dobar način dopuniti klasičan nastavni model. To su svi oni odgovori u kojima je hibridni model obilježen kao potencijalno najpodesniji za nastavu po završetku pandemije.

2.7.6. Lični stavovi prema onlajn nastavi

Ispitanici su pitani i za lične stavove prema onlajn nastavi putem jednog otvorenog pitanja. Odgovori obje grupe nevjerovatno su raznoliki i nije ih bilo moguće svrstati u kategorije.

Odgovori studenata

Lična iskustva bila su veoma različita. Neka od njih iznesena su u narednim komentarima:

- *Lični stav baziran na vlastitom iskustvu je da je onlajn nastava nama novi, do sada nepoznat način učenja koji bi u budućnosti u određenim okolnostima mogao poboljšati metode učenje na svim nastavnim poljima, te da bi visokoobrazovni sistem u Crnoj Gori mogao znatno napredovati kombinovanjem ovog i starog modela učenja.*

- *Onlajn učenje jeste novina, ali u pozitivnom smislu, tako da smatram da bi trebala postati dio nastavne prakse i ubuduće, kada se normalizuje situacija sa pandemijom. Spoj klasične i onlajn nastave je izuzetno zanimljiv i koristan i pruža mnoštvo mogućnosti studentu.*
- *Volim živu riječ i interakciju na času, stoga nijesam pristalica onlajn nastave.*
- *Smatram da trebamo da budemo mnogo više aktivni, da nam treba mnogo više rada nego u normalnim uslovima. Tako da je ovo jedan od težih načina.*
- *Praktično, ali ne i poželjno zbog socijalnog razvijanja svijesti.*
- *Učenje u onlajn okruženju, kao i svako drugo, ima svojih prednosti i nedostataka... Kad je nužno, prihvatljivo je.*
- *Za neke predmete može da služi, a za neke nikako! To je lako selektovati i odlučiti.*
- *Mnogo je teže i zahtijeva veći stepen organizovanosti, odgovornosti... Kada smo bili u prilici da nastavu pratimo na fakultetu, radne obaveze su bile ograničene i bolje organizovane, a sada u ovim uslovima praćenje nastave zahtijeva stalno praćenje sajta i drustvenih mreža... Smatram da je nastava izvođena na fakultetu dosta bolja, praktičnija i korisnija za nas studente.*
- *Pogodan je oblik nastave, ali samo za neke predmete u kojima je dominantan oblik sadržaja teorijski.*
- *Smatram da održavanje nastave u onlajn okruženju negativno utiče na profesore a i na studente, otežavajući interakciju među studentima, učenje, razvijanje socijalnih i komunikacijskih vještina, kolegijalnosti itd.*

Percepcije ispitanika, saglasno njihovom iskustvu, pokazuju najraznovrsnije procjene. Ispitanici su uočili neke prednosti i vrijednosti onlajn nastave, kao i određene manjkavosti i nedostatnosti. Pojedini studenti ističu velike mogućnosti koje takav vid nastave nudi, ali nije mali broj ni onih koji ističu da direktna nastava nema zamjenu, jer omogućuje direktni kontakt i interakciju, pa tako uspješno doprinosi razvoju socijalnih kompetencija.

Odgovori nastavnika

Nastavnici su, očekivano, iznijeli najraznovrsnije procjene onlajn nastave, koje ilustrujemo narednim primjerima potpunih komentara ispitanika:

- *"Loše" utiče na psihološki profil kandidata, smanjena interakcija među studentima.*
- *Ako su nastavnici obučeni za ovaj vid nastave, onda je prihvatljiv.*
- *Bolji efekat je u direktnom kontaktu sa studentima.*
- *Dobar pomoćni metod, ne može u potpunosti nadomjestiti klasičnu nastavu.*
- *Dobar sluga, ali zao gospodar. Koristiti ga sa mjerom i samo kad je neophodno.*
- *Dobra mogućnost koja smanjuje troškove, ali bi trebalo razviti odgovarajuće metodičke veštine za rad, ali i kombinovati onlajn sa direktnom nastavom (blended model).*
- *Dobro: ušteda vremena i troškova za put.*
- *Gubljenje vremena i za studente i za profesore, nedovoljna interakcija, manjak pažnje studenata...*
- *Ima izuzetno veliki potencijal, ali nedovoljno osmišljeno i razvijeno.*
- *Ima prednosti, ali i nedostataka. Ipak, to je omogućilo da ostvarimo nastavne planove u uslovima epidemije.*

- *Kao predavač umjetničkih predmeta naglašavam nemogućnost prenosa ključnih čulnih kvaliteta umjetničkih alata, postupaka, materijala i sl, kao i osiromašenje rada 1-1 sa studentom nad njegovim umjetničkim projektom koji treba da razvije u toku semestra.*
- *Loš. Praktična nastava na tehničkim fakultetima se ne može izvoditi ONLINE. Studenti su generalno manje radili i manje postigli.*
- *Manji odziv studenata zbog neodgovarajućih tehničkih uslova.*
- *Savladanje teorijskog dijela nastava je manje, a praktičnog dijela više "otežano" u online okruženju.*
- *Negativno utiče na socijalni razvoj studenata.*
- *Nikako. Neposredni kontakt je nužan!!!!*

Ispitanici su iznijeli veoma različita iskustva i procjene, pa su zabilježeni izuzetno afirmativni, ali i sasvim negativni komentari. Više ispitanika uočilo je neke prednosti onlajn nastave, poput onih finansijske prirode (smanjenje putnih troškova), a bilo je i odgovora koji sugerisu značajne mogućnosti koje elektronsko učenje nudi. Pojedini ispitanici objektivno su skrenuli pažnju na predmete koji se izučavaju, jer neki od njih prosto insistiraju na direktnom kontaktu tokom učenja. Pored toga, tip nastave (teorijska i praktična) takođe je bitan faktor koji bi morao imati uticaja na izbor formata nastave.

* * *

Sumarni pregled rezultata za sedmo poglavlje ukazuje na to da naši ispitanici smatraju da je:

Onlajn nastava u značajnoj mjeri nadomjestila direktnu nastavu u pandemijskim uslovima, te da su i studenti i nastavnici prilično dobro reagovali na promjenu.

Iskustva ispitanika izuzetno su različita, te nema jedinstvenih stavova prema objektivnosti, opterećenju i uopšte kvalitetu onlajn nastave.

Veliki broj ispitanika uočio je da onlajn nastava ima neke prednosti u određenim situacijama u odnosu na direktnu nastavu, pa je njihova sugestija da u budućnosti nastavu treba organizovati u kombinovanom modelu.

3. EVALUACIJA NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA PO OBLASTIMA ISTRAŽIVANJA NA OSNOVU KOORDINISANIH INTERVJUA SA RUKOVODSTVOM USTANOVA VISOKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI

U cilju kreiranja zaokružene slike o kompetencijama nastavnika u visokom obrazovanju, Nacionalna Radna grupa donijela je odluku o sprovođenju koordinisanih intervju sa rukovodstvom svih sedam ustanova visokog obrazovanja u Crnoj Gori. Pomenuto istraživanje sprovedeno je tokom jula 2021. godine i trajalo je mjesec dana. Pitanja iz intervjuja su bila bazirana na konceptu upitnika za studente i nastavnike, uz otvaranje prostora za detaljnije odgovore i diskusiju o pitanjima koja su od posebnog značaja. Na dijagramima u nastavku, prikazan je pregled odgovora po osnovu svih sedam segmenata iz upitnika za studente i nastavnike.

3.1. Kurikulum

O značaju kurikuluma smo govorili u poglavlju 2.1., gdje je detaljno objašnjen značaj istog. Fokus ove analize je na posmatranju kurikuluma iz ugla ishoda učenja, tj. zašto je jasno definisan, precizan, dostupan i redovno inoviran kurikulum važan za obezbjeđenje kvaliteta nastavnog procesa.

3.1.1. Percepcija rukovodstva ustanova visokog obrazovanja o dostupnosti kurikuluma

Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja, u najvećem procentu, smatra da je kurikulum dostupan studentima na web stranici ili je od strane nastavnika predstavljen studentima na prvom času. To je ohrabrujući podatak, imajući u vidu važnost upoznavanja studenata s konceptom kurikuluma prije samog počinjanja programa.

3.1.2. Značaj inoviranja kurikuluma s aspekta rukovodstva ustanova visokog obrazovanja

Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja u velikom procentu, njih 6 od 7 smatra da je inoviranje kurikuluma jako značajno s aspekta unaprjeđenja nastavnog procesa, ali ne možemo zanemariti ni odgovor jedne od ustanova koja je važnost inoviranja ocijenila sa srednjom vrijednošću. Mišljenja smo da bi rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja trebalo postići konsenzus oko važnosti ovog pitanja i time podsticati svoj nastavni kadar na praćenje trendova i novih saznanja u svojim oblastima, a što će predstavljati osnov za inoviranje kurikuluma. Zaključujemo da je rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja mišljenja da postoji visok stepen odgovornosti i motivacije od strane nastavnog kadra kada je u pitanju praćenje novih trendova i saznanja i njihova implementacija prilikom definisanja nastavnog kurikuluma.

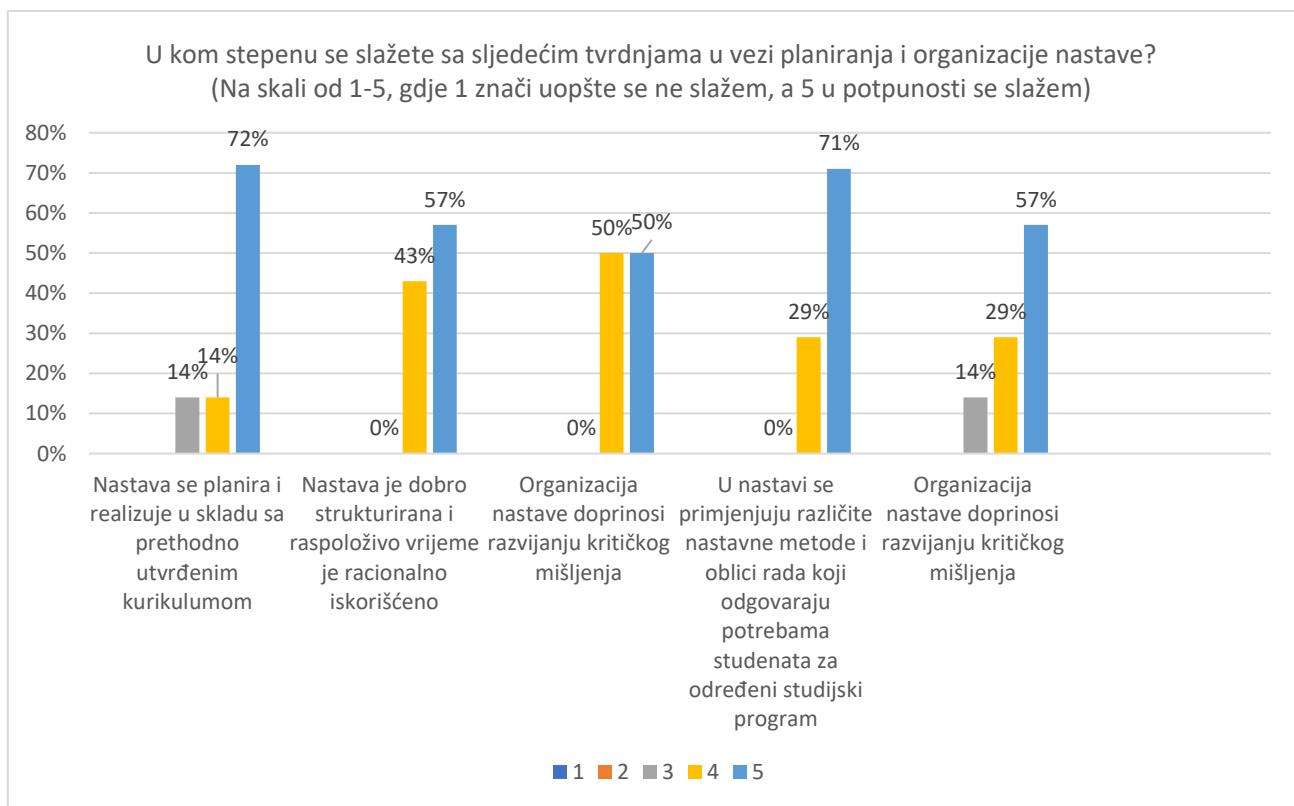
3.1.3. Percepcija rukovodstva ustanova visokog obrazovanja po pitanju osavremenjivanja literature

Malo više od polovine rukovodstva ustanova visokog obrazovanja smatra da nastavnici osavremenjuju literaturu svake studijske godine, dok sa druge strane 3 od 7 ispitanika su odgovorili da nastavnici na njihovima ustanovama osavremenjuju literaturu tek nakon par godina ili vrlo rijetko. Može se zaključiti da rukovodstvo ustanova visokog obrazovanjanje u potpunosti zadovoljno sa učestalošću kojom nastavnici inoviraju literaturu prateći aktuelne trendove i u tom dijelu je potrebno uložiti dodatni napor kako bi se motivisali/obavezali. Sa druge strane u razgovoru sa rukovodstvom došli smo do zaključka da inoviranje zavisi i od nastavne discipline, i da ne možemo očekivati da postoji jednaka potreba za inoviranjem u prirodnim, društvenim, humanističkim, tehničko-tehnološkim, medicinskim, poljoprivrednim i interdisciplinarnim naukama.

3.2. Planiranje i organizacija nastave

Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja posebnu pažnju treba da posveti usmjeravanju i motivisanju svog nastavnog kadra kako bi se nastava planirala i organizovala u skladu sa preporukama koje proističu iz Evropskih standarda i smjernica. O samom procesu planiranja i organizacije nastave smo detaljnije govorili u poglavlju 2.2.

3.2.1. Percepcija rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa planiranjem i organizacijom nastave

Dijagram br. 98: Odgovori rukovodstva u pogledu tvrdnji o planiranju i organizaciji nastave

Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja je sa visokim ocjenama 4-5 ocijenilo sve stavove koji se tiču planiranja i organizacije nastave. Iz navedenog bi se moglo zaključiti da su prilično zadovoljni sa načinom i metodama kojim nastavnici prenose relevantno znanje studentima. Naravno prostor za napredak uvijek postoji, pa stoga možemo izdvojiti odgovor kod stava koji se tiče doprinosa nastavnika razvoju kritičkog mišljenja studenata, gdje vidimo prostor za dodatno podsticanje nastavnika kako bi dali svoj maksimum motivišući studente. Tome posebno doprinosi podatak dobijen analizom odgovora anketiranih studenata gdje smo mogli steći uvid da se samo 27,4% studenata u potpunosti slaže sa stavom da organizacija nastave doprinosi razvijanju kritičkog mišljenja.

3.2.2. Percepcija ustanova visokog obrazovanja u vezi sa rezultatima dobijenim u postupku samovrednovanja i njihovom primjenom

Ukupno 5 od 7 ispitanika je odgovorilo da primjenjuje rezultate dobijene u postupku samovrednovanja u cilju unaprjeđenja nastavničke prakse, a s druge strane zanimljivo je primjetiti da 3 od 7 ispitanika smatra da ti rezultati nisu reprezentativni kada je u pitanju unaprjeđenje nastavničke prakse. Otvara se dilema o efikasnosti metode po kojoj se vrši samovrednovanje, kao i da li je moguće utvrditi bolje načine za ispitivanje uspješnosti dosadašnjeg rada, a koji bi predstavljali adekvatniji indikator za unaprjeđenje nastavničke prakse. Ukoliko se prisjetimo odgovora nastavnika iz obrađenih anketa, njih 76% iz ličnog ugla smatra da su ovi rezultati prilično reprezentativni.

3.3. Vrednovanje rada studenata

Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja ima obavezu da definiše precizne smjernice i usmjerava svoj nastavni kadar na pravično vrednovanje rada studenata. U okviru poglavlja 2.3. smo detaljnije objasnili ovaj pojam.

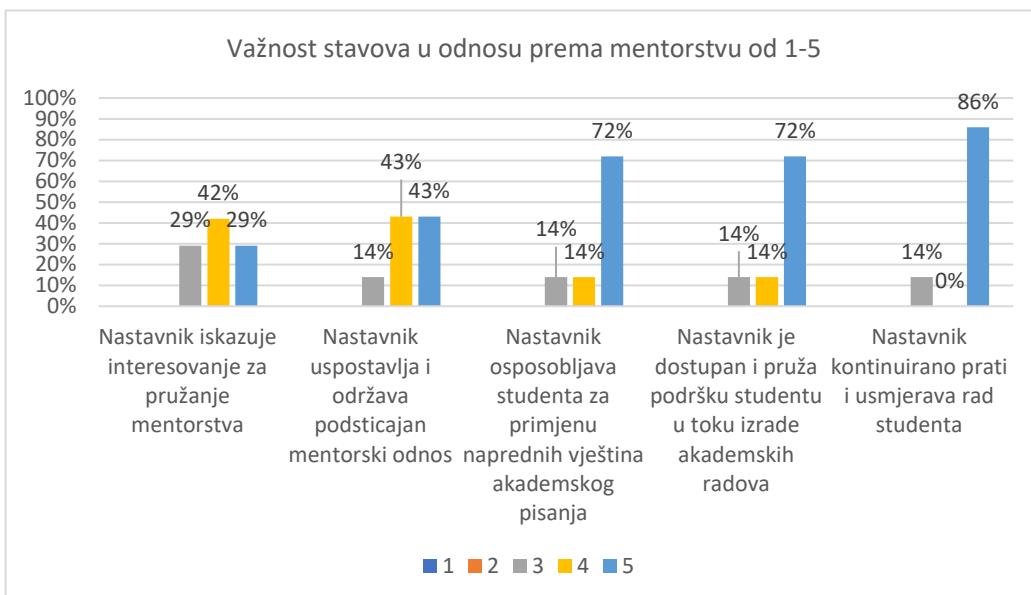
3.3.1. Percepcija rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa kriterijumima za ocjenjivanje

Većina ispitanika je odgovorila da se kriterijumi za ocjenjivanje gotovo uopšte ne mijenjanju tokom jednog semestra (njih 6 od 7), što je jako značajan podatak koji nam daje informaciju o konzistentnosti i dosljednosti u postupku ocjenjivanja, ali isto tako sa druge strane koji predstavlja sigurnost sa aspekta studenata po pitanju adekvatne evaluacije stečenog znanja. Ovi podaci se u velikoj mjeri slažu sa odgovorima nastavnika dobijenim anketiranjem.

3.4. Mentorski rad

O značaju mentorstva i samom pojmu smo više govorili u okviru poglavlja 2.4. Sada smo se fokusirali na percepciju rukovodstva ustanova visokog obrazovanja kada je u pitanju osposobljenost njihovog nastavnog kadra za mentorski rad.

3.4.1. Percepcija rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa mentorstvom

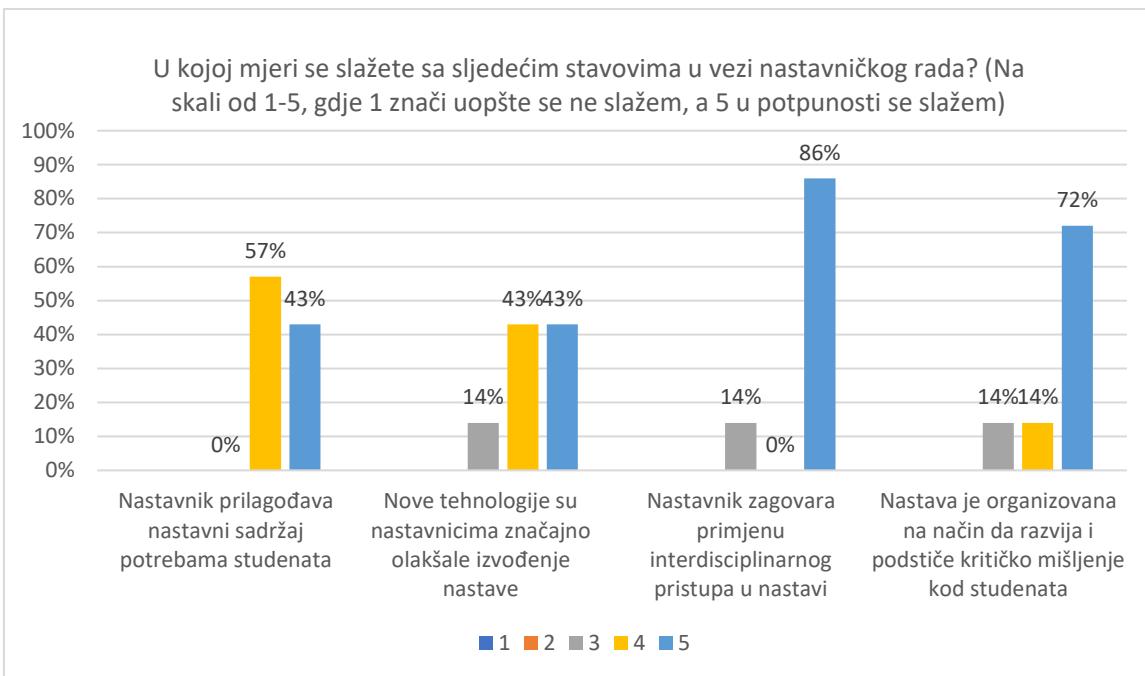
Dijagram br. 99 : Odgovori rukovodstva u pogledu odnosa prema mentorstvu

Analizom ocjene stavova koji se tiču mentorstva, dolazimo do zabrinjavajućih podataka koji pokazuju da relativno mali procenat rukovodstva ustanova visokog obrazovanja smatra da nastavnik iskazuje interesovanje i uspostavlja i održava podsticajan mentorski odnos. To su podaci koji nam govore da je poseban akcenat potrebno staviti na mogućnost razvoja i unaprjeđenja ove nastavničke kompetencije. Nije dovoljno samo osposobiti studenta za pisanje (što je ocijenjeno visokim ocjenama 4-5) već je potrebno kontinuirano podizati njihovu svijest o značaju mentorstva i pružati im podršku tokom pisanja radova. Zaključujemo da rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja treba uložiti dodatne napore kako bi motivisalo svoj nastavni kadar na unaprjeđenje mentorskih kompetencija, što će u krajnjem doprinijeti i do povećanja motivacije kod samih studenata.

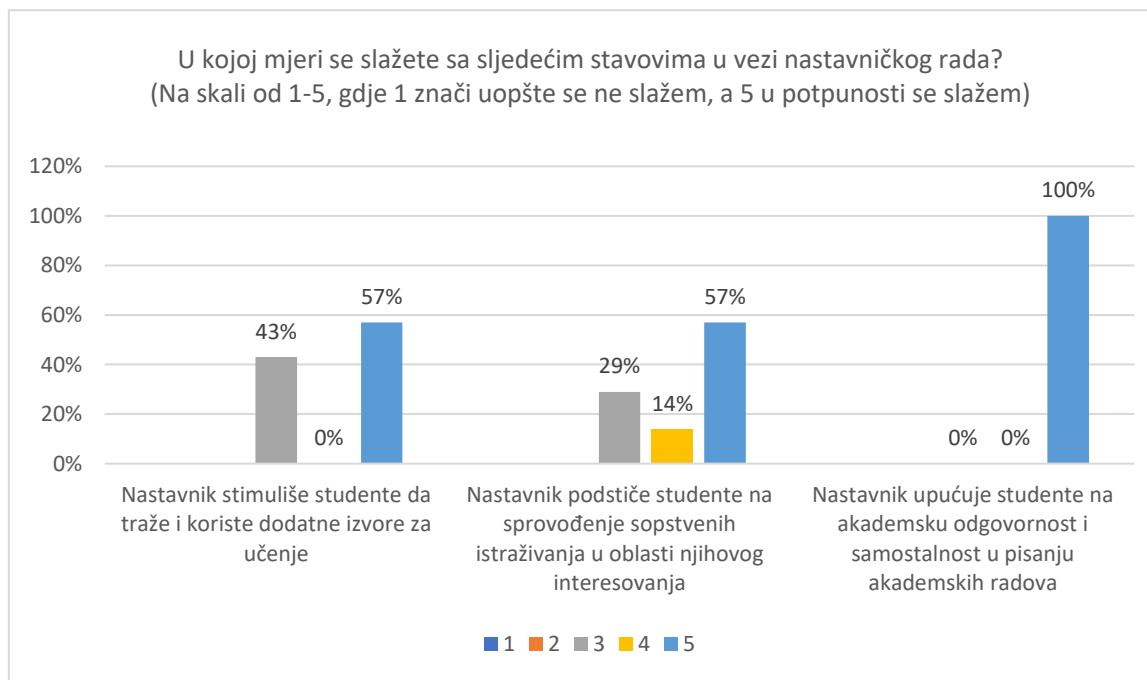
3.5. Procjena kompetencija

Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja je procjenjivalo kompetentnost nastavnika kroz nekoliko segmenata koje je bilo moguće operacionalizovati pitanjima skalnog tipa. Postavljen je set tvrdnji o kompetencijama nastavnog kadra, a na petostepenoj skali Likertovog tipa, gdje su odgovori od jedan do pet podrazumijevali stepen saglasnosti sa konkretnom tvrdnjom, rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja je iznosilo svoj stav u vezi sa pomenutim tvrdnjama. Pored toga, u ovom dijelu rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja odgovaralo je i na dva otvorena pitanja. Odgovore na otvorena pitanja obradili smo saglasno kvalitativnoj metodologiji, što je objašnjeno u odgovarajućem dijelu teksta.

3.5.1. Percepcija rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa nastavničkim radom

Dijagram br. 100 : Odgovori rukovodstva u vezi sa procjenom nastavničkom kompetencijama

Dijagram br. 101: Odgovori nastavnika u pogledu stavova o nastavničkom radu

Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja, njih 5-7, je najveću ocjenu dodijelilo stavovima koji se tiču upućivanja studenata na akademsku odgovornost, primjenu interdisciplinarnog pristupa nastavi kao i organizaciju nastave. Sa nešto nižim ocjenama su izdvojeni stavovi koji se tiču novih tehnologija i njihove primjene u cilju olakšavanja izvođenja nastave, zatim prilagođavanja nastavnog sadržaja

potrebama studenata, kao i stimulisanjem studenata za potragom dodatnih izvora i sopstvenih istraživanja. Zaključujemo da je rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja vrlo pozitivno ocjenjuje nastavnički rad, međutim uviđamo da ovi odgovori nisu u saglasju sa odgovorima na otvorena pitanja u kojima kvaliteta nastave iz ugla istih ispitanika nije ocijenjen na visokom novu.

3.5.2. Stav rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa glavnom osobinom ili vještinom koju treba da posjeduje dobar nastavnik u visokom obrazovanju

Poseban značaj za analizu su predstavljala pitanja otvorenog tipa, dajući nam širu sliku o percepciji rukovodstva ustanova visokog obrazovanja. U cilju što adekvatnije obrade ovih pitanja i izvođenja zaključka, selektivali smo ih zasebne kategorije, koje smo prethodno definisali. Stoga, kada analiziramo stav rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa glavnom osobinom/vještinom koju treba da posjeduje dobar nastavnik, uviđamo da su odgovori raznovrsni sa izdvajanjem pedagoško-psiholoških kompetencija.

Ukoliko uporedimo podatke sa dobijenim rezultatima iz analize upitnika uviđamo da iz ugla nastavnika i studenata najveći značaj imaju lične osobine, dok iz ugla rukovodstva akcenat je stavljen na pedagoško-psihološke kompetencije.

Tabela br. 1: Odgovori rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi glavne osobine/vještine koju treba da posjeduje dobar nastavnik

Lične osobine	Pedagoško-psihološke kompetencije	Didaktičko-metodičke vještine	Poznavanje struke	Ostalo
<i>Pravičnost i dobronamjernost. Komunikacione, organizacione, kao i vještine za timski rad.</i>	<i>Pravičnost i dobronamjernost. Komunikacione, organizacione, kao i vještine za timski rad.</i>	<i>Da podstiče studente na učenje u procesu nastave, kao i da ih motiviše.</i>		<i>Komunikativnost, stručnost, objektivnost, partnerski odnos.</i>
	<i>Pedagoške sposobnosti. Profesor mora biti pedagog i psiholog.</i>		<i>Pristupačnost studentima, upućenost u struku i visok stepen tolerancije.</i>	
	<i>Pristupačnost studentima, upućenost u struku i visok stepen tolerancije.</i>			

	<i>Pedagoške vještine.</i>			<i>Nastavnik treba da zainteresuje studenta, da ga navede na razmišljanje i argumentovanje, kao i uvažavanje tuđeg mišljenja.</i>
--	----------------------------	--	--	---

3.5.3. Stav rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa kvalitetom visokog obrazovanja u Crnoj Gori

U vezi sa postavljenim pitanjem, definisali smo tri kategorije za selekciju dobijenih odgovora i to na sledeći način: prva kategorija se odnosila na odgovore koji navode da je kvalitet visokog obrazovanja na zadovoljavajućem nivou, druga kategorija se odnosi na one odgovore koji navode da je kvalitet visokog obrazovanja samo jednim dijelom na zadovoljavajućem nivou, i treća kategorija koja navodi da kvalitet visokog obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou.

Zabrinjavajući podatak je da 6 od 7 odgovora pripada kategoriji koja navodi da kvalitet visokog obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou. To su podaci koji se u najvećoj mjeri poklapaju sa rezultatima dobijenim analizom odgovora studenata i nastavnika. Otvara se dilema - ko nosi odgovornost, pa samim tim ko ima mogućnost da sproveđe reforme tj. unaprjeđenje, ili se pak ta odgovornost dijeli između svih učesnika u ovom procesu. Odgovori koje smo dobili su od velikog značaja za identifikaciju slabih tačaka u sistemu na kojima je potrebno raditi kako bi se kvalitet visokog obrazovanja unaprijedio, ali isto tako dobijeni odgovori služe i kao generator novih ideja.

Tabela br. 2: Odgovori rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa kvalitetom visokog obrazovanja

Da	Ne	Djelimično
	<i>Prostora ima puno za unaprjeđenje. Ograničavajuće okolnosti: organizaciona i budžetska ograničenja, kao i deficit kadrova. Potrebno je raditi na unaprjeđenju mentorstva i praktičnog rada. Potrebno je da postoji spremnost kompanija tj. privatnog sektora da pomognu u ovom procesu.</i>	<i>Nastava bi mogla biti bolje organizovana ukoliko bi postojalo više finansijskih sredstava. Trenutno je pružen maximum uz raspoloživa sredstva. Inputi koje studenti dobijaju u srednjoj školi nisu na zadovoljavajućem nivou.</i>
	<i>Nije. Bolonja nije primjenjiva u našem sistemu, smanjila je kvalitet sveukupnog znanja.</i>	
	<i>Kvalitet visokog obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou. Državni univerziteti su u privilegovanom položaju u odnosu na privatne ustanove, a</i>	

	<i>dobijaju velika finansijska sredstva da bi samo opstali.</i>	
	<i>Smatraju da kvalitet visokog obrazovanja u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou iz razloga što ne podstiče kritičko mišljenje, svodi se na puko reprodukovanje sadržaja, reforme su isključivo formalne prirode, bez suštinske želje za stvarnim promjenama, nema ni adekvatne provjere profesora u visokom obrazovanju.</i>	
	<i>Kvalitet visokog obrazovanja u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou, imajući u vidu da su stari obrasci usvajanja znanja i dalje dominantni, koji ne mogu da stvore kvalitet, niti da osposobe studenta da radi svoj posao po završetku studija. Pritom, favorizovanje javnih ustanova u odnosu na privatne ustanove je još uvijek prisutno, te je stvorena atmosfera veće prohodnosti kandidata sa državnih fakulteta prilikom zapošljavanja.</i>	
	<i>Kvalitet visokog obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou. Potrebno je usaglasiti nastavne programe i zvanja sa radnim mjestima, te uvesti više praktične nastave.</i>	

3.6. Profesionalno usavršavanje nastavnika

Profesionalni razvoj i stručno usavršavanje nastavnika predstavlja polaznu osnovu za obezbjeđenje kvaliteta u sistemu visokog obrazovanja. U svjetlu ubrzanih promjena koje karakterišu savremeno društvo, pod obrazovanjem nastavnika se više ne podrazumijeva samo njihovo osnovno - inicijalno obrazovanje, već i njihovo kontinuirano usavršavanje u sklopu cjeloživotnog učenjaradi usvajanja novih znanja, kao i primjene naučenog u praksi tokom pedagoškog rada. Iako kompetentnost nastavničkog kadra u najvećoj mjeri zavisi od postojeće zakonodavne klime u kojoj se razvija ova jako značajna profesija, veliki akcenat se danas stavlja na ustanove visokog obrazovanja, koje bi trebalo samostalno da iniciraju i realizuju posebne programe usavršavanja za potrebe profesionalnog razvoja nastavnika tokom njihovog čitavog radnog vijeka. Uzimajući u obzir različite kompetencije koje nastavnici treba da posjeduju, kako bi adekvatno odgovorili na trenutne izazove i rastuće potrebe mladih generacija, potrebno je stvoriti uslove za njihovo nesmetano usavršavanje i stručno napredovanje, što će za krajni cilj imati podizanje nivoa kvaliteta sistema visokog obrazovanja u jednoj državi.

Tokom sprovođenja koordinisanih intervjuja sa predstavnicima rukovodstva ustanova visokog obrazovanja, ispitanicima su postavljena dva ključna pitanja kao iz upitnika za nastavnike, kako bi se dobila procjena koliko su ustanove upoznate sa obrazovanjem odnosno kompetencijama svog nastavnog kadra. Ovo iz razloga što se danas od nastavnika očekuje da posjedu ne samo potrebna stručna znanja iz svoje struke, već i odgovarajuće kompetencije iz oblasti pedagogije, metodike nastave, kao i didaktike.

3.6.1. Percepcija rukovodstva ustanova o načinima pripreme nastavnika za rad u nastavi

Prvo u nizu pitanja iz ove grupe odnosi se na podatak kako su se nastavnici na ustanovama visokog obrazovanja pripremali za rad u nastavi. U konkretnom slučaju, većina ispitanika koji dolaze sa tri visokoškolske ustanove je odgovorila da su njihovi nastavnici najviše formalnim putem stekli odgovarajuće znanje i vještine neophodne za adekvatan rad u nastavi. Sa druge strane, ispitanici sa dvije ustanovesu mišljenja da su nastavnici pripremani za rad u nastavi uz pomoć formalnog i neformalnog obrazovanja, dok ispitanici sa preostale dvije ustanove smatraju da su isti obučeni kombinacijom sva tri vida, odnosno formalno, neformalno i informalno. Ovakvi podaci generalno potvrđuju uvreženo shvatanje da se akademsko osoblje uglavnom stručno oposobljava primjenom formalnih metoda kroz njihovo profesionalno obrazovanje, kao i na osnovu samostalnih predmetainteresovanja, poput učestvovanja na raznim obukama i kursevima, ali rijetko iz oblasti metodike nastave i didaktike, čime bi dodatno unaprijedili svoje nastavničke kompetencije.

3.6.2. Upoznatost rukovodstva ustanova o poхађању specijalizovanih kurseva od strane nastavnika

Drugim pitanjem se provjeravala upoznatost rukovodstva ustanova visokog obrazovanja vezano za poхађanje specijalizovanih kurseva od strane akademskog osoblja. Više od polovine predstavnika rukovodnog kadra na ustanovama izistraživačkog uzorka smatra da nastavnici tokom formalnog obrazovanja nijesu imali priliku da poхађaju specijalizovane kurseve iz oblasti kao što su metodika nastave, pedagogija i didaktika, kao i psihologija, dok je manji dio ispitanika stava da njihovi nastavnici jesu poхађali obuku iz navedenih disciplina. Ovakvi podaci djeluju prilično zabrinjavajuće s obzirom na činjenicu da predmetne oblasti predstavljaju osnovu za kvalitetnu realizaciju nastavnog procesa od strane nastavnika.

3.7. Uticaj pandemije COVID-19 na sektor visokog obrazovanja

Iznenadno izbijanje globalne pandemije COVID-19 se posebno odrazilo na organizaciju akademske 2019/2020. godine i postavilo nove izazove pred ustanovama visokog obrazovanja. U odgovoru na novonastale okolnosti, obrazovne institucije su bile primorane da privremeno zastanu sa tradicionalnim konceptom odnosno načinom izvođenja nastave, te da preko noći pređu na model obrazovanja koji egzistira u onlajn okruženju uz pomoć dostupne informaciono-komunikacione tehnologije. Sa koliko uspjeha su visokoškolske ustanove i njihovo rukovodstvo odgovorili na datu situaciju, predmet je, između ostalog, ovog istraživanja.

Zadatak ovog dijela koordinisanih intervjuja bio je da se kao u slučaju internetskih anketa prikupe podaci o tome koliko je pandemija COVID-19 po mišljenju rukovodstva ustanova visokog obrazovanja uticala na organizaciju i kvalitet nastave na ustanovama visokog obrazovanja. Iako su intervjuji najvećem dijelom bili koncipirani od pitanja sa ponuđenim odgovorima, ispitanicima je takođe omogućeno da u okviru pitanja otvorenog tipa svojim riječima iskažu prednosti i mane vezano za

organizaciju nastave na daljinu, bez prethodno ponuđenih opcija, kako bi se na taj način obezbijedio kvalitetniji i bogatiji materijal za predmetnu analizu.

3.7.1. Percepcija rukovodstva ustanova u vezi organizacije nastave na daljinu za vrijeme trajanja pandemije COVID-19

Prvo u nizu pitanja iz ove grupe odnosi se na percepciju rukovodstva ustanova visokog obrazovanja povodom organizacije nastave na daljinu za vrijeme trajanja pandemije COVID-19. Od ukupnog broja ispitanika, predstavnici rukovodstva sa tri visokoškolske ustanove odgovorili su da je nastava za vrijeme trajanja pandemije COVID-19 bila organizovana za sve predmete, dok je ostala većina ispitanika koju čine predstavnici sa četiri ustanove odgovorila da je nastava bila uglavnom realizovana za većinu predmeta. Ovakvi podaci su prilično ohrabrujući i govore u prilog činjenici da su sve ustanove u Crnoj Gori bile u mogućnosti da adekvatno odgovore na izazove koje je donijela pandemija. Što se tiče uočenih razlika među ustanovama po pitanju načina organizacije nastave na daljinu, iste su posljedicapotrebe da se za pojedine nastavne predmete omogući ostvarivanje praktičnih ishoda učenja u skladu sa odredbama Zakona o visokom obrazovanju.

3.7.2. Percepcija rukovodstva ustanova o spremnosti nastavnika za izvođenje nastave na daljinu

Drugim pitanjem provjeravalo se mišljenje rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u pogledu spremnosti nastavnog kadra za izvođenje nastave na daljinu tokom trajanja okolnosti izazvanim pandemijom COVID-19. U konkretnom slučaju, najveći broj ispitanika koji su učestvovali u istraživanju ocijenili su srednjom ocjenom spremnost nastavnika da izvode nastavu u promijenjenim pandemiskim okolnostima. Ovo je sasvim očekivani rezultat, imajući u vidu primjetne razlike među nastavnicima po pitanju umijeća korišćenja dostupnih elektronskih alata odnosno platformi za komunikaciju sa studentima. Međutim, nije zanemarljiv ni broj onih ispitanika iz preostalog dijela istraživačkog uzorka koji su dali prilično visoke ocjene nastavnicima (4-5) vezano za njihovu spremnost da izvode nastavu u onlajn formatu, što nam govori da se određeni broj nastavnika lako prilagodio datim obrazovnim okolnostima.

3.7.3. Procjena rukovodstva ustanova vezano za njihovo zadovoljstvo organizacijom nastave na daljinu za vrijeme trajanja pandemije COVID-19

Na pitanje koliko je rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja bilo zadovoljno organizacijom nastave na daljinu za vrijeme trajanja pandemije COVID-19, veći dio ispitanika iz našeg istraživačkog uzorka odgovorilo je da su jako zadovoljni organizacijom nastave na daljinu od strane svoje ustanove dajući najveću ocjenu, dok je manji dio ispitanika dodijelilo nešto nižu ocjenu, ali koja ne utiče previše na konačni zaključak da je skoro većina ustanova zadovoljna kako se nastava na daljinu uspjela organizovati u kratkom vremenskom periodu. Takođe, ne manje važan podatak jeste da niko od ispitanika ne smatra da su nezadovoljni niti jako malo zadovoljni organizacijom nastave na daljinu od strane svoje ustanove, što nam govori o sposobnosti ustanova da na kvalitetan i efikasan način prilagode nastavni procespotrebama studenata u potpuno drugačijem formatu za vrijeme trajanja pandemije COVID-19, čija je priroda zahtijevala dodatne materijalne i tehničke resurse za sprovodenje tog oblika nastave.

3.7.4. Procjena rukovodstva ustanova vezano za njihovo zadovoljstvo interakcijom koja je ostvarena sa studentima u onlajn okruženju

Kako je rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja ocijenilo zadovoljstvo interakcijom sa studentima tokom izvođenja nastave u onlajn okruženju može se vidjeti na osnovu sljedećih podataka. Od ukupnog

broja ispitanika, predstavnici rukovodstva sa tri ustanove su dodijelili srednju ocjenu koja nam govori da interakcija nije bila na očekivanom nivou, dok je isto toliko ispitanika vrlo zadovoljno ostvarenom interakcijom zbog čega su date prilično visoke ocjene (4-5). Pored toga, samo su predstavnici sa jedne visokoškolske ustanove dali nižu ocjenu (2), smatrajući da interakcija sa studentima u onlajn okruženju nije ostvarena na zadovoljavajućem nivou. Ovakva interpretacija podataka nam govori da je potrebno da ustanove odnosno nastavnici ulože dodatne napore u smislu animiranja studenata da uzmu aktivno učeće tokom nastavnog procesa u onlajn formatu.

3.7.5. Percepcija rukovodstva ustanova o stepenu objektivnosti prilikom ocjenjivanja studenata u onlajn okruženju

Na pitanje kakva je percepcija rukovodstva ustanova visokog obrazovanja o stepenu objektivnosti prilikom ocjenjivanja studenata u onlajn okruženju, predstavnici rukovodstva sa tri visokoškolske ustanove smatraju da nastavnici nijesu zadržali isti stepen objektivnosti u ovim vanrednim okolnostima. Sa druge strane, isto toliko ispitanika iz istraživačkog uzorka smatra da je stepen objektivnosti ostao približno sličan stepenu kakav postoji kod klasičnog odvijanja nastave, dok su samo predstavnici sa jedne visokoškolske ustanove mišljeni da je stepen objektivnosti ostao na istom nivou kao i u redovnim uslovima. Iz navedenog, možemo zaključiti da postoje znatne razlike među ustanovama po pitanju evaluacije znanja studenata tokom izvođenja onlajn nastave, zbog čega je poželjno da ustanove i nastavnici zajednički utvrde zašto dolazi do promjene kriterijuma ocjenjivanja u vanrednim okolnostima, odnosno koja je uzročno-posljetična veza tome.

3.7.6. Procjena rukovodstva ustanova u pogledu opterećenja nastavnika na njihovoj ustanovi tokom izvođenja nastave na daljinu u odnosu na klasično odvijanje nastave

U pogledu opterećenja nastavnog kadra na ustanovama visokog obrazovanja tokom izvođenja nastave na daljinu u odnosu na klasično odvijanje nastave, najveći dio ispitanika, koji su predstavnici šest ustanova, odgovorilo je potvrđeno u smislu da je došlo do značajnog povećanja opterećenja kod nastavnika, dok neznatan dio ispitanika, sa svega jedne visokoškolske ustanove, smatra da uopšte nije došlo do povećanja opterećenja nastavnika tokom onlajn nastave. Ovakvi podaci namnesumnjivo potvrđuju složenost izvođenja nastavnog procesa u digitalnom formatu, što rezultira povećanjem angažmanom nastavnika prilikom pripreme za ovakav oblik nastave.

3.7.7. Percepcija rukovodstva ustanova o načinu realizacije nastave nakon završetka pandemije COVID-19

U odnosu na pitanje kako bi po mišljenju rukovodstva trebalo realizovati nastavu nakon završetka pandemije COVID-19 na ustanovama visokog obrazovanja, interesantno je primijetiti da svi ispitanici koji su bili predmet našeg istraživačkog uzorka smatraju da nastavu treba organizovati isključivo u hibridnom modelu koji predstavlja najbolju kombinaciju fizičke i onlajn nastave. Ovakav rezultat govori u prilog činjenici da postoji opšti konsenzus među rukovodstvom ustanova visokog obrazovanja da kombinacija klasične i onlajn nastave može da postane preovlađujući model u godinama nakon završetka pandemije.

3.7.8. U okviru pitanja otvorenog tipa, rukovodstvo ustanova je imalo priliku da iskaže svoj sopstveni stav po pitanju onlajn učenja

U vezi sa postavljenim pitanjem, prethodno su definisane tri kategorije za odgovarajuću selekciju dobijenih odgovora i to na sljedeći način: prva kategorija se odnosi na one odgovore koji jasno upućuju da onlajn nastava treba da postane dominantni model izvođenja nastave, druga kategorija se odnosi na one odgovore koji nedvosmisleno ukazuju da onlajn nastava ne može zamijeniti klasični oblik nastave, dok se treća kategorija odnosi na one odgovore koji zagovaraju isključivo kombinovani pristup nastavi.

Tabela br. 3: Odgovori rukovodstva ustanova visokog obrazovanja po pitanju onlajn učenja

ZA	PROTIV	KOMBINACIJA
<i>Uz dobru organizaciju onlajn učenje može da funkcioniše, potrebno je da sve strane u ovom procesu budu uključene, te da postoji interesovanje kod studenata da nauče materiju.</i>	<i>Mišljenja su da je bolje održavati nastavu uživo, s obzirom da je vidno drugačija interakcija sa studentima, ali je prednost onlajn nastave mogućnost angažovanja stranih profesora.</i>	<i>Većina profesora je za kombinaciju oba vida nastave. Lični stav - da je kvalitet oslabio.</i>
<i>Generalno zadovoljni. Podijeljena mišljenja među profesorima, ali zavisi najviše od disciplina koje se izučavaju, 60-50 odnos u korist onlajn nastave kada se posmatraju svi nastavnici.</i>	<i>Nužno zlo. Nedostatak žive riječi, kao i direktnе komunikacije sa studentima.</i>	<i>Prednost ima klasična nastava, onlajn samo treba primjenjivati u slučaju potrebe. Najbolja varijanta je neposredni vid učenja, ali je hibridni model takođe prihvatljiv, samo ne isključivo onlajn sistem.</i>
		<i>Predstavlja dobro iskustvo i ima svojih benefita.</i>

Analizom podataka koji su prikazani u okviru Tabele br. 3, može se zaključiti da rukovodstvo ustanova ne daje prednost samo jednom obliku nastave, već je mišljenja da bi kombinacija klasične i onlajn nastave bila najbolji model. Ono što je interesantno spomenuti jeste da prikupljeni podaci ukazuju da onlajn nastava ne uživa ništa manju podršku u odnosu na klasičnu nastavu i pored brojnih nedostataka koji se ogledaju u ograničenjima tehničke i organizacione prirode. Rezultati koordinisanih intervjuja pokazuju da sprovođenje nastave na daljinu zahtijeva značajno povećan angažman nastavnika i kontinuirano usavršavanje njihovih digitalnih kompetencija. Poseban problem kod izvođenja ovog oblika nastave predstavlja dobijanje povratnih informacija od studenata, uprkos naporima nastavnika da interaktivnim sadržajem obogate onlajn nastavu. Međutim, i pored konstatovanih nedostataka onlajn nastave, ustanove su mišljenja da bi se ostale njene prednosti mogle najbolje iskoristiti kombinovanjem sa klasičnom nastavom. Takvu interpretaciju potvrđuje i najveći procenat našeg istraživačkog uzorka.

ZAKLJUČAK

Nakon detaljne i prilično obimne analize rezultata dobijenih putem baterije instrumenata (upitnici za studente i nastavnike, kao i koordinisani intervju sa rukovodstvom svih sedam ustanova visokog obrazovanja) može se zaključiti da je ukupna percepcija visokog obrazovanja u Crnoj Gori prilično neujednačena kod naših ispitanika. Vodeći se ciljem da saznamo odgovore na ista pitanja iz tri ugla (studenti, nastavnici i rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja) uočeno je da iste grupe ispitanika navode različite ocjene u onim segmentima upitnika koji su dati kao pitanja sa skalnom procjenom u odnosu na djelove koji su podrazumijevali navođenje otvorenog komentara.

Gotovo sva pitanja skalnog tipa (o praktičnoj nastavi, povezanosti teorije i prakse, sticanju i razvoju vještina, odnosu prema memorisanju i mišljenju u nastavi itd.) dobila su veće ocjene kod uzorka nastavnika, nego kod uzorka studenata. Doduše, i jedni i drugi odgovori usmjereni su ka visokim ocjenama. S druge strane, otvoreni komentari ukazuju na brojne manjkavosti koje bi trebalo što skorije korigovati.

Na pitanja koja se tiču kurikuluma, nastavnih metoda, te praktične nastave, studenti i nastavnici dali su solidne ocjene, s tim da su procjene studenata nešto slabije u odnosu na one dobijene od nastavnika. Posmatrajući cijelokupan upitnik kvantitativne procjene studenata nijesu tako dobre kao procjene njihovih nastavnika. To možemo tumačiti na više načina, pa je jedna od mogućnosti da studenti imaju (previše) visoka očekivanja, a da su nastavnici moguće objektivniji u procjeni. Ipak, ne bi trebalo isključiti ni opciju da studenti jednostavno predočavaju realnu sliku i stvarno stanje u univerzitetskoj nastavi. Ova druga navedena mogućnost naročito je podržana podacima koje smo dobili kroz odgovore na pitanja otvorenog tipa, posebno ona koje se tiču stepena zadovoljstva visokim obrazovanjem.

Ukoliko posmatramo segment upitnika koji se odnosi na dostupnost kurikuluma, u narednom periodu nužno je nastojati da dostupnost kurikuluma studentima bude na stoprocentnom nivou. Posebno je važno uvažavati i sugestije svršenih studenata, koje mogu doprinijeti usaglašavanju strukture kurikuluma sa potrebama tržišta rada. Kurikulum i nastava su međuzavisni i djelimično integrисани sistemi. Kurikulum ima kontinuirani uticaj na nastavu i nastava takođe, ima uticaj na kurikulum. Komparativna analiza odgovora nastavnika i studenata po pitanju realizacije nastave u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom ukazuje na to da postoje razlike u percepciji. Iako su za ovaj segment studenti dali nesto niže ocjene, ipak se stiče povoljna slika po pitanju realizacije nastave u skladu sa prethodno utvrđenim kurikulumom.

Kada je u pitanju tvrdnja da organizacija nastave doprinosi razvoju kritičkog mišljenja, studenti i nastavnici imaju različite stavove. Stavovi studenata su lošiji u odnosu na stavove nastavnika, što se može objasniti i različitim očekivanjima studenata. Imajući u vidu da pojedine organizacione jedinice imaju veliki broj studenata za očekivati je da postoje značajne razlike u poimanju razvoja kritičkog mišljenja, kao i nastavnog procesa uopšte. Komparativna analiza stavova nastavnika i studenata po pitanju primjene različitih nastavnih metoda ukazuje na različitu percepciju nastavnika i studenata. Primjena nastavnih metoda je jako važan segment nastavnog procesa, a znanja nastavnika iz oblasti metodike su preduslov za uspješno savladavanje gradiva i postizanje što boljih rezultata studenata. Neujednačenost odgovora nastavnika i studenata ukazuje na to, da postoji prostor za unapređenje u primjeni nastavnih metoda od strane nastavnika, kako bi studentima gradivo bilo prijemčivije i postupak savladavanja jednostavniji uz ostvarenje boljih postignuća. Primjena različitih metoda u nastavi treba da doprinese aktivnom učešću studenata u procesu nastave. Po pitanju primjene naučenog u praksi studenti imaju drugačiju percepciju u odnosu na nastavnike. Očigledno je da su studenti svjesni značaja sticanja praktičnog i konceptualnog znanja nasuprot usvajanju samo

činjeničkog stanja. Imajući u vidu zahtjeve tržišta rada studenti se prema ovom pitanju odnose vrlo racionalno, svjesni da se bez praktičnih znanja ne mogu značajnije pozicionirati na tržištu rada.

Evropske smjernice za obezbeđenje kvaliteta definišu standarde koji se odnose na informisanost studenata o kriterijumima ocjenjivanja, njihovu transparentnost, ujednačenost i konzistentnost u primjeni kojom se garantuje postizanje ishoda učenja, mogućnost studenata da dobiju pojašnjenje i obrazloženje ocjena, izbjegavanje subjektivnosti u ocjenjivanju kroz uključivanje više nastavnika u evaluaciju studentskog rada, uzimanje u obzir olakšavajućih okolnosti, mogućnost da student koji smatra da je oštećen uloži prigovor na primjenu kriterijuma ocjenjivanja itd. U okviru istraživanja za potrebe projekta Baqual jedan dio upitnika koji su popunjavali i nastavnici i studenti u visokoškolskim institucijama u Crnoj Gori odnosio se upravo na ovu važnu dimenziju kvaliteta.

Vrednovanje rada u svakoj, pa i u univerzitetskoj nastavi predstavlja naročito delikatno pitanje. Njime se daje povratna informacija studentu o rezultatima njegovog rada. Prema tome, vrednovanje ima neku vrstu dijagnostičke, ali i prognostičke vrijednosti. Uz to, vrednovanjem bi trebalo podsticati motivaciju i interesovanje studenata, i ukazati im na dobre i loše strane načina na koje savladavaju dato nastavno gradivo. Djelovi upitnika koji su se odnosili na vrednovanje rada studenata pokazali su da i studenti i profesori ocjenjuju prilično visokim ocjenama ovu dimenziju kvaliteta visokog obrazovanja na institucijama u Crnoj Gori. Međutim, isto tako je vidljiva razlika u percepciji studenata i profesora, koja je donekle i prirodna. Istraživanje je pokazalo da su kriterijumi za vrednovanje rada studenata javno dostupni i da su studenti u velikoj mjeri upoznati sa njima. To je ocjena studenata. Sem toga, istraživanjem su obuhvaćena i pitanja koja se odnose na objektivnost, konzistentnost i dosljednost u primjeni kriterijuma za vrednovanje studenata. Rezultati istraživanja ukazuju na prilično visoke razlike u percepciji studenata i profesora, kada su u pitanju ove dimenzije kvaliteta. Vrlo su različiti odgovori i kad je u pitanju percepcija kontinuiteta nastavnika u praćenju rada studenata. Odgovori i studenata i nastavnika, ukoliko se posmatraju nezavisno mogu se ocijeniti kao zadovoljavajući - i studenti i profesori u većini smatraju da su nastavnici nepristrasni i objektivni u ocjenjivanju studenata, što je pohvalno. Međutim, ipak brine činjenica da dvije strane koje su uključene u obrazovni proces - nastavnici i studenti vrlo različito percipiraju dostupnost kriterijuma za vrednovanje rada studenata, objektivnost tih kriterijuma, konzistentnost i dosljednost u njihovoj primjeni i kontinuitet u praćenju rada i rezultata studenata. Razlika u percepciji nameće potrebu boljeg upoznavanja sa međunarodnim standardima i smjernicama, ali i dobrim praksama kad su u pitanju ove dimenzije kvaliteta visokog obrazovanja. S tim u vezi nameće se potreba da se svim studentima obezbijede relevantne informacije u pogledu međunarodnih standarda kvaliteta u ovoj oblasti. Kad su u pitanju nastavnici, istraživanje i u ovom dijelu nameće nužnost kontinuiranog unapređenja kompetencija nastavnog osoblja u visokoškolskim ustanovama u Crnoj Gori. Upoznatost sa kriterijumima, standardima i dobrim praksama, i povećanje svjesnosti i nastavnika i studenata o važnosti njihovog poštovanja će biti višestruko korisno za podizanje kvaliteta visokog obrazovanja u crnogorskim institucijama visokog obrazovanja.

Mentorstvo je vrlo kompleksan proces imajući u vidu da se između mentora i studenta uspostavlja blizak odnos, koji treba da počiva na poštovanju i saradnji i rezultira podsticajem, podrškom i usmjeravanjem studenta u realizaciji zadatka. Pri tom važna dimenzija ovog procesa je dostupnost mentora studentu u svim fazama izrade konkretnog zadatka (npr. izrade završnog rada) od definisanja i razrade teme, izbora metoda istraživanja, sprovođenja istraživanja, diskusije o dobijenim rezultatima, načina njihove prezentacije, izvođenja zaključaka i sl.). Mentor treba da djeluje podsticajno na studenta, da prepozna njegove talente, i da ga usmjerava na djelovanje kojim će student najbolje iskoristiti svoj potencijal, postići što bolje akademске rezultate, ali i razvijati svoj karakter, i na najbolji mogući način graditi svoju ličnost. Na praktičnom nivou, mentor, sem akademске ekspertize u svojoj oblasti, mora da razumije svoju mentorsku ulogu i da bude uzor studentu, da ima razvijene komunikacione i prezentacione vještine, socijalnu inteligenciju, da poznaje prirodu mentorskog procesa, i prepoznae prepreke koje se mogu pojavit u odnosu mentor student, kao i načine za njihovo

prevazilaženje. To je i razlog zašto su različite dimenzije mentorskog rada bile predmet istraživanja i studenata i nastavnika. Ono što je evidentno na bazi rezultata istraživanja je razlika u percepciji studenata i nastavnika u vezi mentorskog rada i primjene mentorskog pristupa na visokoškolskim obrazovnim ustanovama u Crnoj Gori. Cijeneći da je objektivnost, konzistentnost i nepromjenjivost kriterijuma za ocjenjivanje i informisanost studenata o njima, kao i efikasnost mentorskog rada važna dimenzija obezbjeđenja kvaliteta na visokoškolskim ustanovama, jako je važno da se tome posveti dužna pažnja na svim visokoškolskim ustanovama u Crnoj Gori i da se pokušaju definisati aktivnosti kojima će se smanjivati ove razlike u načinu shvatanja uloge nastavnika i studenata u ovom procesu. Kompleksnost i višedimenzionalnost obrazovnog procesa nameće potrebu razvoja mentorskih sposobnosti kod nastavnika u visokoškolskim ustanovama. Na praktičnom nivou, mentorske sposobnosti nastavnika treba kontinuirano usavršavati, čime će se povećavati spremnost nastavnika da mentorski rad unaprijede i prilagode potrebama studenata različitih karaktera, sposobnosti i studentima koji dolaze iz različitih akademskih i socijalnih sredina.

Analizirajući dio upitnika koji se odnosi na različite segmente realizacije i organizacije nastave, moglo bi se zaključiti da je nastava na izuzetno visokom nivou. Međutim, ako te odgovore uporedimo sa onima koji su dobijeni kroz otvorene komentare, uočićemo nesaglasnost. Takve su razlike izvjesno, barem dijelom, posljedica odavno uočene pojave da ispitanici u upitnicima sa zatvorenim pitanjima uglavnom daju *socijalno poželjne odgovore*. Nasuprot tome, otvoreni tip pitanja, po svemu sudeći, djeluje provokativnije i usmjerava ispitanike da saopštite svoje stvarne procjene.

Naglasak ovog istraživanja bio je na onom dijelu kompetencija univerzitetskih nastavnika koji se tiče rada u nastavi. Naime, pored obavezognog naučnog i stručnog angažmana, akademsko osoblje u najvećem broju slučajeva (izuzetak su istraživači na institutima, u naučnim centrima itd.) bavi se i realizacijom nastave. Ta situacija naročito je specifična, kompleksna i slojevita, jer nekako prirodno ili gotovo intuitivno podrazumijeva da oni članovi akademske zajednice koji su uspješni u nauci mogu obavljati i poslove u nastavi bez poteškoća. Više je nego jasno da nauka i nastava na univerzitetском nivou jesu povezane, ali bi trebalo da bude očigledno i to da su u pitanju u mnogo čemu različite djelatnosti, te da jednu iz druge ne možemo "izvoditi", a posebno da ne bismo smjeli prihvati aksiomatsku mogućnost da vještine u naučnom radu podrazumijevaju kompetencije za bavljenje nastavom.

Prema aktuelnim zakonskim i podzakonskim aktima, u Crnoj Gori dešava se upravo to da se na osnovu naučnih postignuća lica biraju u različita akademska zvanja, pri čemu pojам akademsko zvanje, prema Uslovima i kriterijumima za izbor u akademska i naučna zvanja (2019) podrazumijeva tri povezana, ali ne jednoznačna skupa aktivnosti. Riječ je o: naučnom radu, radu u nastavi i stručnom radu. Aktuelna mjerilaza izbor iz 2019. godine daju nesumnjivu prednost jednoj od te tri djelatnosti - nauci - pošto samo taj odjeljak (naučnoistraživačka djelatnost) ima uslovni dio, tj. podrazumijeva se da lice koje je u postupku izbora mora zadovoljiti vrlo precizno propisane kriterijume postignuća u toj oblasti. Ostale dvije djelatnosti (pedagoška i stručna) opisane su i postavljeni su vrlo uopšteni kriterijumi koje je gotovo nemoguće ne ostvariti. Dakle, počevši od zakonskog okvira, pedagoška djelatnost univerzitetskih nastavnika može se smatrati marginalizovanom.

Naši ispitanici ističu da pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke kompetencije imaju izuzetnu važnost u nastavi. Oni u otvorenim komentarima ističu da je nastavu ne samo moguće, već i nužno unaprijediti, a to bi većim dijelom bilo moguće postići sticanjem i razvijanjem pedagoških, psiholoških, didaktičkih i metodičkih vještina. Iako su naši ispitanici iz uzorka nastavnika istakli da imaju dobro poznavanje pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave, nije moguće zaključiti da su baš svi ili gotovo svi univerzitetski nastavnici u Crnoj Gori dovoljno pripremljeni za rad u nastavi, jer uzorak nije bio reprezentativan. To je dokazivo i posredstvom uvida u nastavne planove, koji su dostupni na univerzitetskim/fakultetskim sajtovima. Recimo, studije medicine, tehničkih nauka itd. nemaju niti jedan predmet ili kurs koji bi se ticao nauka o kojima je ovdje riječ. Naravno, iz ugla onih koji će se

nakon završetka studija posvetiti struci i koji neće biti angažovani u univerzitetskoj nastavi, takvi predmeti nijesu ni potrebni. Imajući to u vidu, preporuka ne bi mogla biti da se kursevi pedagogije, psihologije, didaktike i metodike nastave uvedu na svim fakultima, ali je jasno da znanja i vještine iz tih oblasti valja obezbijediti svima onima koji se zaposle na univerzitetima. Uostalom, takvi zaključci nameću se i iz petog dijela upitnika, u kome su, između ostalog, izdvojene kategorije vještina koje bi trebalo da imaju univerzitski nastavnici. Tako, iz velikog broja sirovih odgovora, kvalitativnom analizom utvrđeno je postojanje četiri kategorije osobina i vještina: lične osobine, pedagoško-psihološke, didaktičko-metodičke i poznavanje struke (predmeta). Pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke kompetencije čine najvažniji set vještina prema mišljenju 65% studenata i 55% nastavnika, što su podaci koji apsolutno idu u prilog potrebi da te i takve vještine moraju biti prepoznate kao zvanični dio obuke za one pojedince koji nemaju osnovno obrazovanje nastavnika, a angažovani su u univerzitetskoj nastavi posredstvom odličnog uspjeha tokom studija.

Kroz analizu podataka dobijenih putem koordinisanih intervjua zaključujemo da je rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja mišljenja da postoji visok stepen odgovornosti i motivacije od strane nastavnog kadra kada je u pitanju praćenje novih trendova i saznanja, dok sa druge strane u razgovoru sa rukovodstvom došli smo do zaključka da inoviranje i praćenje aktuelnih trendova zavisi u velikom dijelu od prirode nastavne discipline i da samim tim svaka disciplina nema podjednaku potrebnu za konstantnim praćenjem trendova i inoviranjem. Prostor za unaprjeđenje vidimo u dijelu koji se tiče doprinosa nastavnika razvoju kritičkog mišljenja kod studenata, imajući u vidu da rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja smatra da je potrebno dodatno podsticanje nastavnika kako bi dali svoj maksimum u motivaciji studenata. Rukovodstvo ustanova visokog obrazovanja smatra da posebnu pažnju treba posvetiti pedagoško-psihološkim kompetencijama, dajući im primat, za razliku od nastavnika i studenata koji najveći značaj daju ličnim osobinama.

Takođe, kada su u pitanju odgovori rukovodstva ustanova visokog obrazovanja u vezi sa kvalitetom visokog obrazovanja, većina odgovora koje smo dobili nas vodi ka zaključku da kvalitet visokog obrazovanja nije na zadovoljavajućem nivou. Otvara se dilema - ko nosi odgovornost, pa samim tim ko ima mogućnost da sproveđe reforme tj. unaprjeđenje, ili se pak ta odgovornost dijeli između svih učesnika u ovom procesu. Odgovori koje smo dobili su od velikog značaja za identifikaciju slabih tačaka u sistemu, na kojima je potrebno raditi kako bi se kvalitet visokog obrazovanja unaprijedio, ali isto tako, sa druge strane dobijeni odgovori služe i kao generator novih ideja.

Po pitanju profesionalnog usavršavanja nastavnika, više od polovine predstavnika rukovodnog kadra na ustanovama iz istraživačkog uzorka smatra da nastavnici tokom formalnog obrazovanja nijesu imali priliku da pohađaju specijalizovane kurseve iz oblasti kao što su metodika nastave, pedagogija i didaktika, kao i psihologija, dok je manji dio ispitanika stava da njihovi nastavnici jesu pohađali obuku iz navedenih disciplina. Ovakvi podaci djeluju prilično zabrinjavajuće s obzirom na činjenicu da predmetne oblasti predstavljaju osnovu za kvalitetnu realizaciju nastavnog procesa od strane nastavnika.

Posmatrajući specifičnost vremenskog okvira u kome se sprovodila ova vrsta analize, posebna pažnja u posljednjem dijelu upitnika posvećena je prednostima i nedostacima izvođenja nastave u onlajn okruženju u odnosu na klasični oblik nastave. Može se zaključiti da rukovodstvo ustanova ne daje prednost samo jednom obliku nastave, već je mišljenja da bi kombinacija klasične i onlajn nastave bila najbolji model. Ono što je interesantno spomenuti jeste da prikupljeni podaci ukazuju da onlajn nastava ne uživa ništa manju podršku u odnosu na klasičnu nastavu i pored brojnih nedostataka koji se ogledaju u ograničenjima tehničke i organizacione prirode. Rezultati koordinisanih intervjua pokazuju da sprovođenje nastave na daljinu zahtijeva značajno povećan angažman nastavnika i kontinuirano usavršavanje njihovih digitalnih kompetencija. Poseban problem kod izvođenja ovog oblika nastave predstavlja dobijanje povratnih informacija od studenata, uprkos naporima nastavnika da interaktivnim sadržajem obogate onlajn nastavu. Međutim, i pored konstatovanih nedostataka

onlajn nastave, ustanove su mišljenja da bi se ostale njene prednosti mogle najbolje iskoristiti kombinovanjem sa klasičnom nastavom. Takvu interpretaciju potvrđuje i najveći procenat našeg istraživačkog uzorka.

Uzimajući u obzir činjenice da su odgovori na ista pitanja u velikom dijelu neusaglašani od strane studenata i nastavnika, da su studenti u velikom procentu izrečeni da su rezultati u odnosu prema značajnom procentu izrečenih stavova, da nastavnici u najvećem procentu nijesu imali priliku da pohađaju kurs iz oblasti kao što su metodika nastave, pedagogija, didaktika i psihologija, možemo izvesti zaključak da bi realizacija programa cjeloživotnog učenja za unaprjeđenje nastavnih kompetencija bila od izuzetno velike važnosti za unaprjeđenje kvaliteta nastave na ustanovama visokog obrazovanja. Stoga, vjerujemo da će ovo istraživanje predstavljati polaznu osnovu za donosioce odluka u oblasti visokog obrazovanja i da će otvoriti put ka kvalitetnijoj univerzitetskoj nastavi.